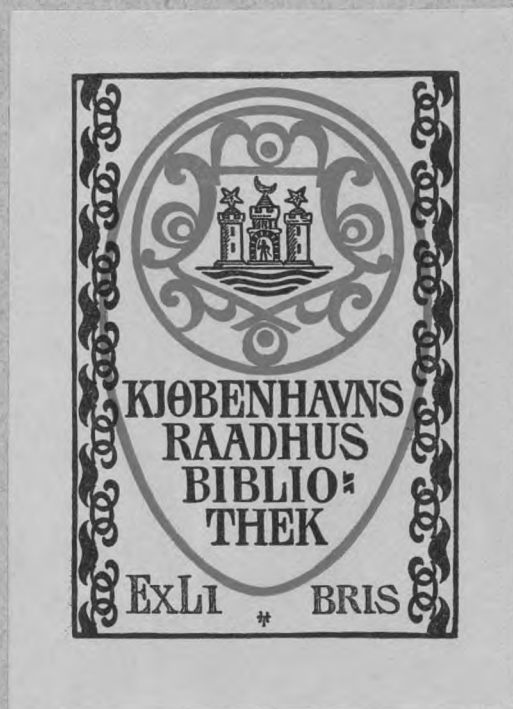

s. 09.42 Im 19. 60

MAG

09.7163

40

ex. 2

FORENINGEN TIL GAMLE BYGNINGERS BEVARING

DET GAMLE KØBENHAVN

SOM

ARKITEKTURBY

AF

VILH. LORENZEN

FORENINGENS SEKRETÆR

UDGIVET MED

UNDERSTØTTELSE AF NY CARLSBERGFONDET

VED

FORENINGENS 25-AARS JUBILÆUM

1932

KØBENHAVN

VILHELM PRIORS KGL. HOFBOGHANDELS FORLAG

8 09.42

In 19

to

F. E. BORDING - KØBENHAVN

2600

FORORD

DEN 23. Maj 1932 har Foreningen til gamle Bygningers Bevaring bestaaet i 25 Aar. Bestyrelsen har ønsket, at dette Jubilæumsskrift skulde behandle det gamle København som Arkitekturby og har ment, at Tidspunktet nu var inde til at rejse Spørgsmaalet: Hvad af denne gamle og skønne Stad bør fortrinsvis bevares, hvis den stadig skal kunne hævde sit Ry som en af Europas ypperste historiske Arkitekturbyer. Bestyrelsen har tillige ønsket, at dette Jubilæumsskrift skulde træde frem paa en mere statelig Maade end Foreningens sædvanlige Publikationer — navnlig med et rigere Billedstof — og bringer herved Ny Carlsbergfondet sin bedste Tak, fordi det har bidraget til, at dette kunde ske.

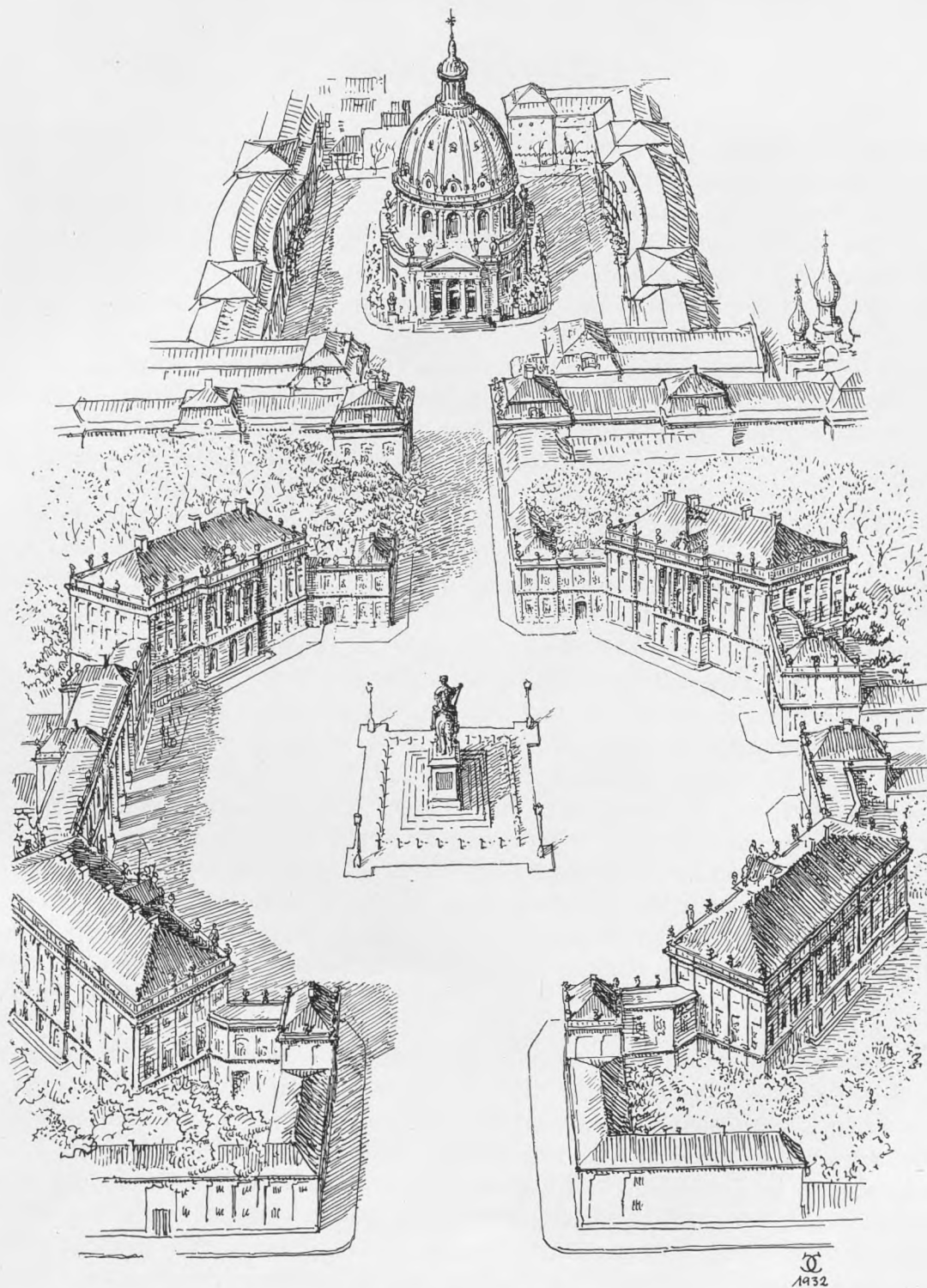
BESTYRELSEN

INDHOLD

	Side
<i>Indledning</i>	9
<i>Bispestaden</i>	11
1. Fra Vandkunsten til Nørrevold	18
2. Fra Højbro ad Købmagergade til Nørrevold	26
3. Fra Kongens Nytorv til Raadhuspladsen	30
4. Kvarteret Vest for Raadhusstræde—Nørregadelinien	35
5. Kvarteret Øst for Raadhusstræde, Gammel- og Nytorv og Syd for Linien Vimmelskaftet—Amagertorv—Vingaardsstræde	39
6. Kvarteret mellem Nørregade og Købmagergade	50
7. Kvarteret mellem Købmagergade og Gothersgade og Syd paa til Vingaardsstræde	53
<i>Slotsbolmen med Omgivelser</i>	56
<i>Kongens Nytorv med Nyhavn</i>	66
<i>Ny København</i>	71
<i>Christianshavn</i>	89
<i>Det gamle Københavns Fremtid som historisk bestemt Arkitekturby</i>	94

Afb. 1. Amalienborg Plads med Frederiksgade, Marmorkirken og Pladsen deromkring. Charles Christensen del.

INDLEDNING

TIDEN er inde for Københavns Borgere og Bystyre til at besinde sig paa, hvad vi ejer i det gamle København af bybygningsmæssige og arkitektoniske Værdier. Aar for Aar gøres Indgreb i det, der er Københavns intimeste Væsen som Stad. Og nye og mægtige Indgreb staar paa Dagsordenen. Det er faktisk i yderste Øjeblik, det Spørgsmaal rejses: *Hvor langt kan man gaa i Omdannelse af det gamle historiske København, inden det hører op med at være den Arkitekturby, det endnu i Mands Minde har været?*

En By er ikke en Arkitekturby *alene* i Kraft af sine enkelte værdifulde Bygninger — disse være ældre eller moderne — men i lige saa høj Grad i Kraft af sin hele bybygningsmæssige Karakter, sine Gaders Forløb, sine Pladsers Placering og Form — kort sagt alle sine rumlige Egenskaber.

Det gamle København bliver ikke ved at være, hvad det hidtil har været — hverken naar dens Barok- og Empirebebyggelse tilintetgøres Hus for Hus, Bygning for Bygning, eller naar Pladser og Gader skifter Karakter, fordi deres rumlige Karakter ændres.

Det gamle København er en af de europæiske Byer, der — som By betragtet — kun har sin Arkitektur at falde tilbage paa! Den ligger lavt paa et meget jævnt Terrain, hvis Hældning mod Kysten kun gør sig meget svagt gældende. Terrainmæssig byder København faktisk ingen Skønhedsmuligheder. Saa er den ganske vist en Søstad, nærmest af Flodbytypen, fordi Sundet mellem Sjælland og Amager er saa smalt. Men kun i ringe Grad er det gamle København som Arkitekturby præget af Havet. Man kan snarere sige, at der i Tidens Løb er gjort alt for at faa Københavnerne til at glemme, at de lever og færdes i en Søstad. Gadenettet i Byens gamle Kvarterer er saa godt som uden Relation til Havneløbet. Kun naar man færdes paa Broerne — Knippels- og Langebro — skønner man, at København er en Søstad; ellers mindes vi kun derom af Kanalerne, Havnen sender ind i de gamle Bydele.

Det gamle København — og det vil sige København »indenfor Voldene« — falder naturligt i flere ret skarpt adskilte Omraader: De ældste Dele — den saakaldte Bispestad —, Slotsholmen med Omgivelser, Kongens Nytorv med Nyhavn, det saakaldte »Ny-København« (Kvarteret mellem Gothersgade og Kongens Nytorv til og med Kastellet) og endelig Christianshavn. Ved at fastholde denne Inddeling faar man ret Øje paa det mangfoldige i det gamle Københavns bybygningsmæssige Karakter. Helt udenfor Begrebet: det gamle København, falder Gammelholmkvarteret, en Bebyggelse fra Slutningen af forrige Aarhundrede paa det tidligere af Marinen ejede og udnyttede Gammelholm.

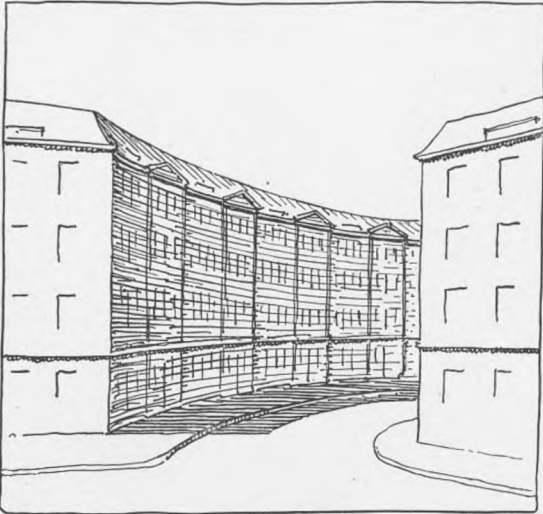

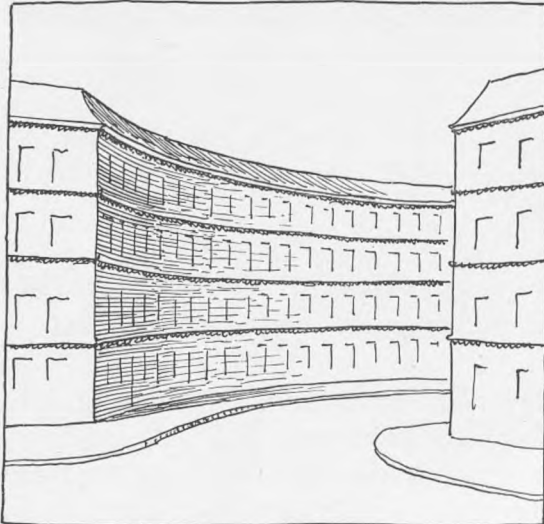
BISPESTADEN

DEN lever endnu — vel at mærke i sit Gadenæt, og det vil tilvisse sige overmaade virkningsfuldt — trods Aarhundreders Angreb paa det og Indgreb i det!

Bispestad er den Del af det gamle København, der i det store og hele falder sammen med det Omraade, Absalon lod indramme af Volde og hvor, dels i hans Tid, dels efterhaanden, Byens middelalderlige Gadenæt dannede sig efter ydre og indre Love, efter Krav til Trafik og efter Kravene til Byens almindelige Funktioner — offentlige og af mere privat Natur. Denne gamle og agtværdige Bispestad — den egentlige Bykerne i det nuværende København, idet der her ses bort fra den allerældste Bydannelse Vest for Ny- og Gammeltorv — omfatter saa nogenlunde alt, hvad der ligger indenfor Løngangsstræde, Vestervold, Nørrevold og den oprindelige Østervold, der i en krum Linie, tangerende den nuværende Gothersgade, gik ned mod Vingaardsstræde. Mod Syd strakte den gamle Bykerne sig ned mod Sundene mellem de daværende Holme, hvoraf een bar Absalons Borg og med hvilken de andre efterhaanden er voksede sammen. Her vil af Hensigtsmæssighedsgrunde blive regnet med Gothersgade og Kongens Nytorv som Grænser

Afb. 3. Typetegning. Krum Gade, med vertikale Delinger.
Charles Christensen del.

Afb. 4. Typetegning. Krum Gade, med horizontale Delinger.
Charles Christensen del.

til de paagældende Sider. Til denne ældre Bykærne er senere føjet to nye Kvarterer, omsluttende Slotsholmen mod Nord og Syd — Kvarteret mellem Vingaardsstræde og Holmens Kanal, der blev til i 16.—17. Aarh. og sluttede sig organisk til den ældre Bydel, og endelig Frederiksholmskvarteret, der anlagdes i Frederik 3's Tid, men er noget for sig, byplanmæssigt nøje knyttet til Slotsholmen og Slottet.

Bispestaden, med disse to mindre Omraader, der er komne til senere, har saa afgjort sin egen Karakter — med Gammeltorv og Nytorv som sit naturlige Centrum, den Dag i Dag præget af en Øst—Vestgaaende Hovedtrafiklinie og en Syd—Nordgaaende til Nørrevold. I denne Bykærne er efterhaanden skabt en anden Syd—Nordgaaende Hovedtrafikvej gennem Bylegemet — ad Købmagergade — ligeledes mundende ud i Nørrevold. De gamle Byporte — Østerport, Vestport, Nørreport er endnu usynlige tilstede. Som Udfaldsportene for Staden var lagt allerede i Absalonstiden, ligger de i Virkeligheden endnu. Byplanmæssig set har Byen ikke kunnet løbe fra sin Fortid trods alt, hvad der er sket siden da.

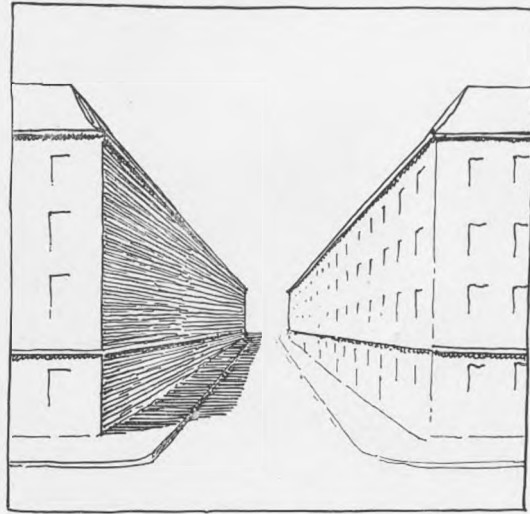
Der skal i denne Sammenhæng gøres opmærksom paa, at der, takket være Midler, stillet til Raadighed af

Københavns Kommune og Ny Carlsbergfondet, i de senere Aar af Kunstakademiet i Forbund med Nationalmuseet og med Bistand af Arkitekt Millech, som tilrettelægger Arbejdet, er paabegyndt Opmaalinger af københavnske Borgerhuse, foreløbig mest fra det her behandlede Omraade og mest Huse i Klassicisme. Det saaledes tilvejebragte Materiale indgaar i *Kunstakademiets Studiearkiv*, hvor allerede et betydeligt Antal Tegninger og Opmaalinger forefindes — tilgængelige for Studium. Ad Aare, naar dette Arbejde er ført videre frem, vil der her foreligge Materiale til Klarlægning at det københavnske Borgerhus gennem Tiderne,

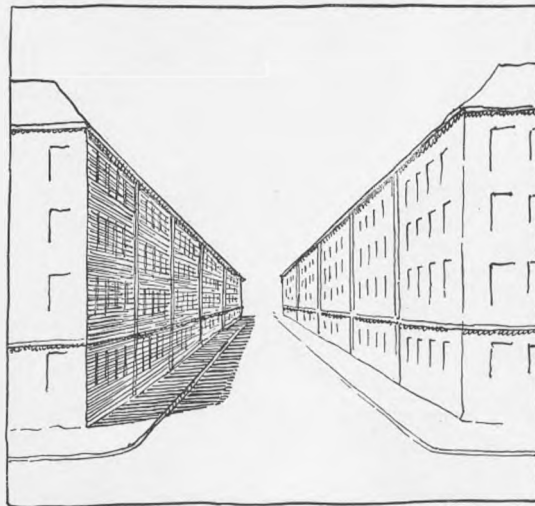
helt fra 17. Aarh. — et arkitekturhistorisk og kulturhistorisk Stof af megen Betydning.*

I Københavns gamle Bykærne er visse Centre udsparet — Torve og Kirkepladser —, men de er, som altid, lagt ind i og staar i mere eller mindre direkte Forbindelse med det egentlige og bærende i Byen som Organisme — Gadenettet. Og det er dette Gadenæt, der den Dag i Dag er af saa enorm Betydning for denne Del af København som Arkitekturby betragtet. Største-parten af de Bygninger, der endnu staar, er opførte i Aarene omkring 1800 eller i de første Aartier af 19. Aarh. Og hvad denne udpræget klassicistiske Bebyggelse angaar, skal her kun lige bemærkes, at København blandt Alverdens Stæder byder paa et ganske enestaaende fyldigt Materiale til et rationelt Studium af Klassicismens Borgerhus i Plan, Opbygning og Facader. I enestaaende Grad er denne Del af Byen, for store Omraaders Vedkommende, stadig præget af denne Stilperiodes Byggeskik trods alt, hvad særlig i de sidste Slægtled er opført af Nyt. Men *det ejendommelige er, at denne klassicistiske Byggemaade i alt-overvejende Grad er tilpasset efter et middelalderligt Gadenæt* med alle dettes tilsyneladende saa capriciøse og impulsive Gadeføringer og Pladsanbringelser, der dog altid viser sig, ved nærmere Undersøgelse, at have baade en fornuftig Mening og en rationel Begrundelse.

Saa godt som alle Gader i de ældste Dele af København af nogenlunde betragtelig Længde har — som alt antydet — endnu Middelalderens krumme *Gadeføringer* (Afb. 3, 4). De svinger, med mere eller mindre runde Sving. Virkningen af Gadevæggene med deres Huse bliver her en helt anden end i de helt lige Gader. Hvad enten man gaar paa det ene eller det andet Fortov, vil man altid have en

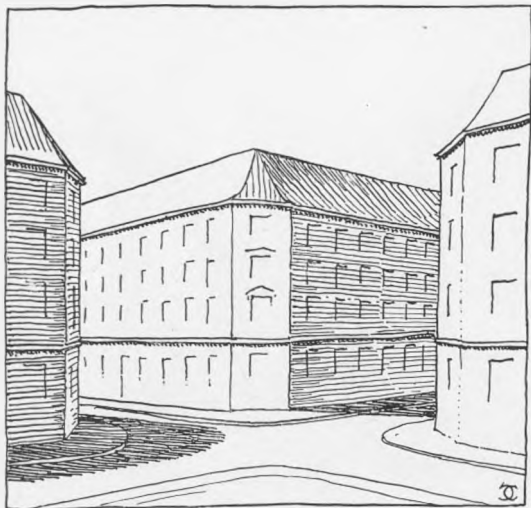

Afb. 5. Typetegning. Lige Gade, med horizontale Delinger.
Charles Christensen del.

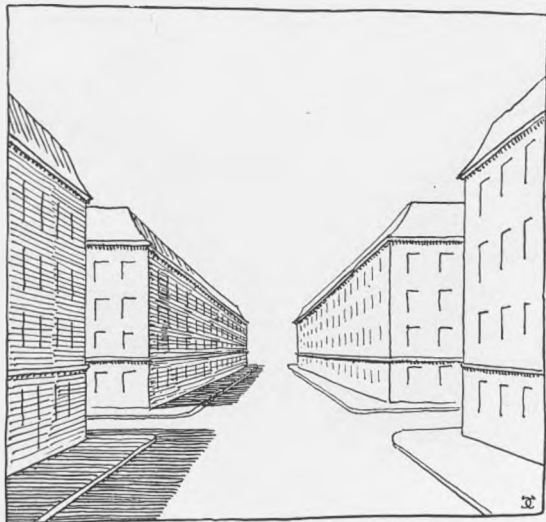

Afb. 6. Typetegning. Lige Gade, med vertikale Delinger.
Charles Christensen del.

* Som Prøve paa Stoffets Art gengives senere en af de opmaalte Ejendomme.

Afb. 7. Typetegning. Gadekryds a.
Charles Christensen del.

Afb. 8. Typetegning. Gadekryds b.
Charles Christensen del.

Gadevæg for sig, hvor man faar Overblik — ogsaa over Huse, der ligger i nogen Frastand fra det Sted, man i Øjeblikket befinder sig. Gaden selv svinger dem ud til behagelig Beskuelse!

Vil man sætte sig ind i det, man med et noget omfattende Udtryk kunde kalde gadearkitektoniske Virkninger — i dette Tilfælde i det ældste København — Bispestaden — kan Betydningen af Gadenæt og Gadeføringer ikke noksom understreges! Her er allerede gjort opmærksom paa *de krumme Gader* (Afb. 3, 4). Men i det gamle København, i de omregulerede Bydele, f. Ex. Syd for Nikolaj Kirke eller Nord for Frederiksberggade forekommer ogsaa helt lige eller tilnærmelsesvis *lige Gader* — foruden i de yngre Dele af Byen. Og her virker Gadevæggenes Huse paa en helt anden Maade — set i stadig stærkere Forkortninger. Kun de nærmeste Huse opfattes helt tydeligt i deres Komposition (Afb. 5, 6).

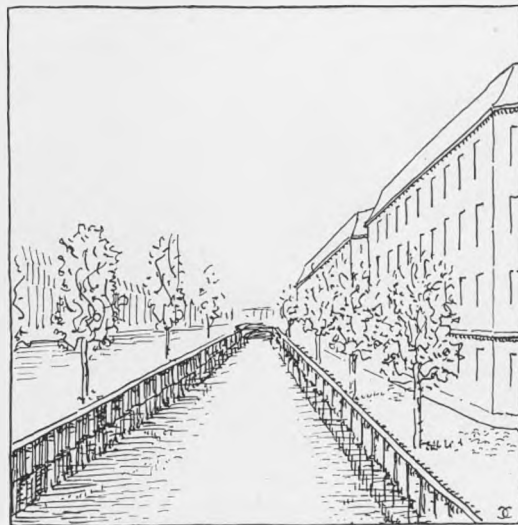
Det er ogsaa vigtigt at iagttage den Maade, hvorpaa Gader forløber. De kan — og særlig, hvor Gadenettet som i det ældste København ofte endnu er rent middelalderligt — *løbe lige løs paa en anden Gade* — uden Fortsættelse. Om det eller de Huse, der ligger dér, netop egner sig som point de vue, vil altid være tilfældigt.

Det er Gaderne med lukket Perspektiv. Men det almindeligste er, at *Gader fortsættes tværs over Tværgaden*, med aabent Perspektiv (Afb. 7, 8); ogsaa de kan være saa heldige at føre frem til noget iøjnefaldende — et Kirketaarn eller en Monumentalbygning; ofte munder de ud i en Plads eller en bred Boulevard. Men *Gadekryds* rummer altid — med eller uden de efter Branden 1795 paabudte afskaarne Hjørner — mange Muligheder (Afb. 7, 8).

Der er imidlertid, i Forbindelse med Gadeproblemet, et Forhold, man hidtil har ladet ret upaaagtet, men som ikke desto mindre er overordentlig afgørende

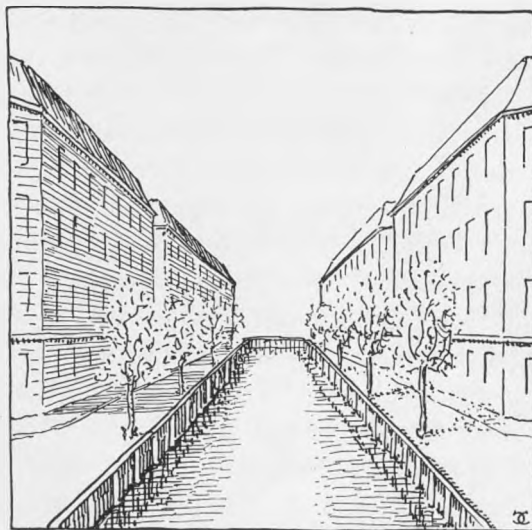
for de arkitektoniske Virkninger af Gader — i København som overhovedet for alle Gader i Verden. Det er *den Maade, hvorpaa Grundene er udstykkede*, og her er det karakteristisk, at Grundene i den ældste Bydel fra gammel Tid er meget smalle og — normalt — kun tillader Huse paa 4—8 Fag. Dette Princip for Opdeling af Grunde kan gaa tilbage helt til Middelalderens Dage, da man lod de smalle Grunde løbe igennem fra Hovedgade til vedkommende Baggade — som endnu flere Steder i det ældste København. Men Følgen af dette Udstykningsprincip er, at det hører til Sjældenhederne at træffe Ejendomme fra ældre Tid paa 10 Fag, endsige mere. Deraf følger atter den *hastige Rytme* i disse gamle Gaders Bebyggelse — i Modsætning til den *roligere Rytme* i Gader med mere palæagtig Bebyggelse.

Ogsaa *Forholdet mellem en Gades Bredde og Hushøjden* betyder overordentlig meget — og her er vi jo for det ældste Københavns Vedkommende vænede til *Huse paa normalt 3 à 4 Etagere foruden Kælder*, svarende til noget forskellige Gadebredder, men faktisk allevegne med ganske gode Proportioner for selve Gaderummet. Endelig er der Husenes Afslutning foroven. Kategoriske Byggeregler fra 1795, hvorom nedenfor vil blive talt, fastslog ikke blot højeste Murhøjde, men kom derved, da man oftest udnyttede dette Maksimum, samtidig til at medføre en nogenlunde gennemført, *ensartet Gesimshøjde* fra Hus til Hus. Hvad dette betyder for Gadevirkninger, siger sig selv. Og endnu eet: *Tagene paa Klassicismens Huse er i Almindelighed lave*, og er der Tagkviste, gør de sig som oftest kun lidet gældende. Barokkens karakteristiske Kvisthus-type, der gør Tagpartiet livligt og iøjnefaldende, finder vi kun spredt hist og her i det ældste København, som Levninger fra Aartierne efter Branden 1728, eller traditionelt benyttet helt op i Empiretiden.

Afb. 9. Typetegning. Eensidig Kanalgade.

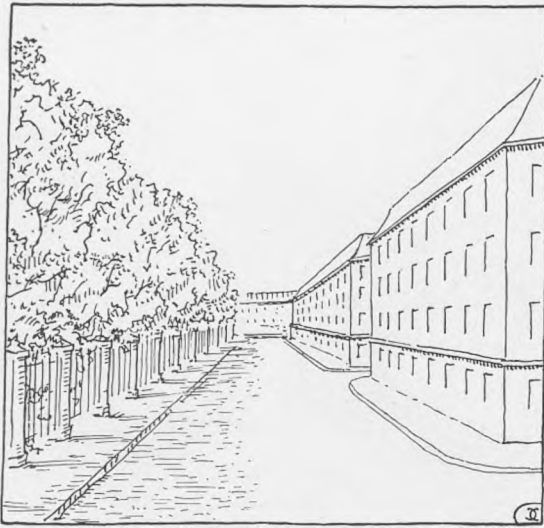
Ch. Christensen del.

Afb. 10. Typetegning. Dobbelt-sided Kanalgade.

Ch. Christensen del.

Afb. 11. Typetegning. Parkgade.
Charles Christensen. del.

Det er jo endelig ikke helt ligegyldigt, hvorledes den enkelte Husfacade behandles! Og hvad enten Gaden er krum eller lige, om den forløber mod en anden Gade eller fortsættes hinsides denne — er Kompositionen af Facaderne unægtelig stærkt medbestemmende til Gadens almindelige Holdning og Karakter. Idet det atter understreges, hvor overvejende klassicistisk bestemt Gadebebyggelsen er, skal her kun netop gøres opmærksom paa, at der fornemmelig er anvendt to forskellige Kompositionsmaader. Een, hvor Facaderne er horizontalt delt, bl. a. ved et markant Gesimsbaand oven over Stueetagen

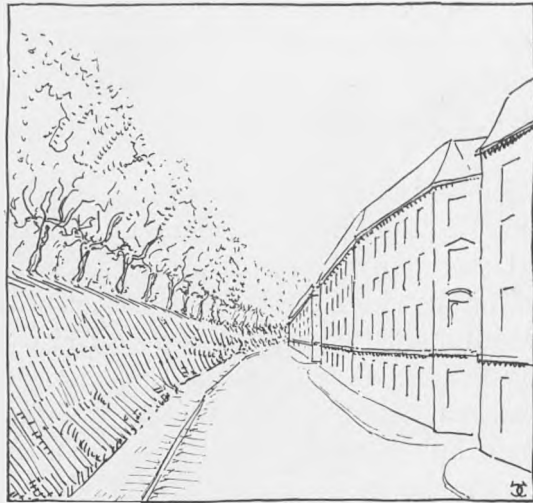
og ved vandrette Friser og Baand mellem Etagerne (Afb. 4) — og en anden, med fremherskende vertikal Inddeling, idet de øvre Stokværk er pilasterdelte (Afb. 3). Den første Facadetype er — som den billigste — selvsagt ogsaa den almindeligste og kan beherske en Gade næsten helt og holdent; den anden Type forekommer ret spredt; den tilhører som naturligt er de fornemmere Ejendomme, og ingen københavnsk Gade er udelukkende bebygget efter dens Princip. Men hvor en saadan Facadetype forekommer, gør den sig altid stærkt gældende i den almindeligvis horizontalt prægede Bebyggelse.

Hvad er sagt om Opdelingen af Gadernes Vægge og om Husenes Højde og Facadekomposition, gælder selvsagt ogsaa — stort set — Pladser og Torve. En Plads eller et Torv vil jo egentlig ikke sige andet, end at Gadebebyggelsen her viger ud til Siderne.

Her er talt om den almindelige Gadetype — med Bebyggelse paa begge Sider. Men der er i København ogsaa Gader af andre Typer, der vil blive omtalt senere i anden Sammenhæng. Det er Kanalgaderne, dels den eensidede Kanalgade (Afb. 9) og dels den dobbeltsidede Kanalgade (Afb. 10). Og endelig er der Parkgaden (Afb. 11) og Voldgaden (Afb. 12).

Ensartetheden i arkitektonisk og borgerlig Kultur, der — bortset fra visse stærkt moderniserede Færdselsstrøg — gør sig saa iøjnefaldende gældende i det ældste København, fremmedes yderligere gennem de Bestemmelser, der blev gældende efter Branden 1795. Da fik Byen sin første egentlige Byggeslov, idet man tidligere havde klaret sig med mere i det almindelige holdte Byggereglementer og Byggevedtægter — de grundlæggende 1683 og andre yngre bl. a. fra Tiden efter Branden 1728. Men efter den store og uhygge-

lige Brand 1795 blev Kravene til Nybygninger strængere, først og fremmest i de afbrændte Kvarterer. At bygge i Bindingsværk blev strængt forbudt. Hushøjden skulde rette sig efter Gadebredden — i de brede Gader 24 Alen, 18 Alen i Gader af samme Bredde, idet der dog i Højden blev indbefattet Mansard eller Kvistetage. Ved Hjørnebygninger fastsattes Højden efter den bredeste Gade. Vinduespillerne skulde have større Bredde end tidligere almindeligt — ikke under 1 Alen. At tidligere Tidens hyppige Trægesimser blev forbudt er naturligt og det bestemtes at alt, hvad anbragtes udenpaa en Bygning, skulde være i Sten. For at lette Færdselen blev endelig truffet den vigtige Bestemmelse, at Hjørnerne paa nyopførte Huse skulde skraabrydes paa 5 Alen. Ingen, der har Øje for Bebyggelsen af Gader og Pladser, vil kunne undgaa at se, hvor stærkt disse Bestemmelser, skønt de senere mildnedes en Del, har indvirket — saa stærkt, at de præger store Dele af Byen den Dag i Dag — men mest den gamle Bispestad.

Afb. 12. Typetegning. Voldgade.

Charles Christensen del.

Trods det ensartede og fælles, er det alligevel ikke saaledes, at disse Kvarterer af Byen virker trættende ensformig og uden Afveksling eller er uden særprægede og markante Partier. Tværtimod! Man behøver kun at følge de vigtigste Hovedtrafikveje igennem den gamle Bykærne — navnlig de to Syd—Nordgaaende

- 1) fra Vandkunsten ad Nørregade til Nørrevold,
- 2) fra Højbro ad Købmagergade til Nørrevold — og i noget mindre Grad
- 3) den Øst—Vestgaaende Hovedtrafikvej — fra Kongens Nytorv til Raadhuspladsen

for at se, hvor rige og vekslende Arkitekturindtryk af alle Slags, der ligefrem paatrænger sig den, der har et aabent Blik for slige Værdier.

Og færdes man uden for disse Hovedlinier — i de mindre trafikerede Gader, forbavses man over, at der, trods megen Ensartethed i Borgerkultur og i Stilfølelse alligevel er saa stor Forskel paa de enkelte Kvarterer indenfor den gamle Bispestads Omraade. Dette falder af sig selv i visse mere eller mindre særprægede Dele — Kvartererne:

- 4) Vest for Raadhusstræde — Nørregadelinien,
- 5) Øst for Gammel- og Nytorv og Syd for Linien: Skovbogade, Vimmelskafte, Amagertorv og Vingaardstræde samt Kvartererne
- 6) mellem Nørregade og Købmagergade og endelig
- 7) mellem Købmagergade og Gothersgade.

En Gennemgang af denne saare mærkelige Del af det gamle København — i alt væsentligt omfattende den gamle Bispestad — og set under Synsvinkelen: Byen som Arkitekturby, vil naturligt følge denne Opstilling som den af Forholdene givne.

Næstefter *Gadeføringer* og *Pladsformer* er det, naar alt kommer til alt, dog Husene langs Gaders og Pladsers Side, ligefra Smaahuse paa 3—4 Fag til store, palæagtige Bygninger, der er afgørende for det *almindelige* Indtryk af en By som Arkitekturby betragtet. Men det er paa den anden Side ofte Monumentalbygningerne af alle Slags, der giver de Kvarterer, hvori de ligger og hvorfra de kan ses, deres særlige *Pointe*. Og her betyder Kirkerne saa overordentlig meget, ikke mindst de, der har Taarne og Spir. Hastige Glimt af høje Spir og rolig Tagen dem i Øjesyn fra aabne Pladser er altid noget for Nordeuropæeren særlig frydefuldt.

1. FRA VANDKUNSTEN AD NØRREGADE TIL NØRREVOLD

Der er et meget gammelt Bycentrum og Bispestadens ældste. Det er Gammeltorv, i Christian 4's Tid udvidet med Nytorv for at give den opblomstrende By bedre og større Torveplads. Det store Dobbelttorv var i hine Tider Stadens naturlige Centrum, Raadhusstræde førte ind til det Syd fra, Vestergade og Nørregade satte Staden i Forbindelse med de store Hovedtrafikveje, der fra Vest og Nord, ude fra Sjælland, førte Folk og Varer til Torvs. Ad Trafiklinien: Østergade—Vimmelskaftet—Skovbogade—Skindergade trak Torvet Færdselen til sig fra de østlige Bydele. Og ad forskellige Veje stod Bycentret i Forbindelse med de spredte Havnesteder og dermed med Havet og alt, hvad det bragte til Staden af Mennesker og Ting.

De Gader, der førte fra og til dette Torv var fra gamle Tider Byens livligste; Grundene her var vel ogsaa altid de dyreste, hvor der almindeligvis blev bygget solidest og bedst og hvor Byens velhavende Forretningsdrivende af alle Slags slog sig ned. Men der kom andre Tider! Allerede i 17. Aarh. blev Nygade gennembrudt og efter Branden 1728 Frederiksberggade. Den store Trafik gik nu tværs over Dobbelttorvet; Vestergade og Skindergade — Skovbogade sygnede hen — omend Vestergade var nyttig til Aflastning af Færdselen, fordi Trafikken Vest paa meget godt kunde lægge Beslag paa to Gader. Nørregades store Tid og enestaaende Stilling som Stadens fornemste Udfaldsgade i Nord er samtidig ved at være forbi, idet først Købmagergade, og senere Gothersgade alt i 17. Aarh. begyndte at tage Luven fra den, og først Nutiden, med dens enorme Udvidelse af Byen og dens Befolkningstal, har igen givet Nørregade en Betydning udover det almindelige. Stilfærdig har Raadhusstræde, i Frederik 3's Tid forlænget langs Frederiks-

Afb. 13. Kort over Bispestadens Hovedfærdselsveje med tilhørende Pladسدannelser. Charles Christensen del.

holms Kanal, altid pligttopfyldende passet sin Dont og den gør det endnu, uden altfor voldsomt Tempo.

En Vandring ad Strækningen Rådhusstræde—Ny- og Gammeltorv—Nørregade lærer os et Strøg af Fortidens København at kende, der — trods paagaende Indgreb i Bebyggelsens traditionelle Art og Karakter — giver en Række markante Arkitekturindtryk. De knytter sig dels til de Huse og Monumentalbygninger, der hegner Strækningen, dels og overvejende er de afhængige, foruden af selve Gadeføringen, af de hyppige Udvidelser af selve Gaderne

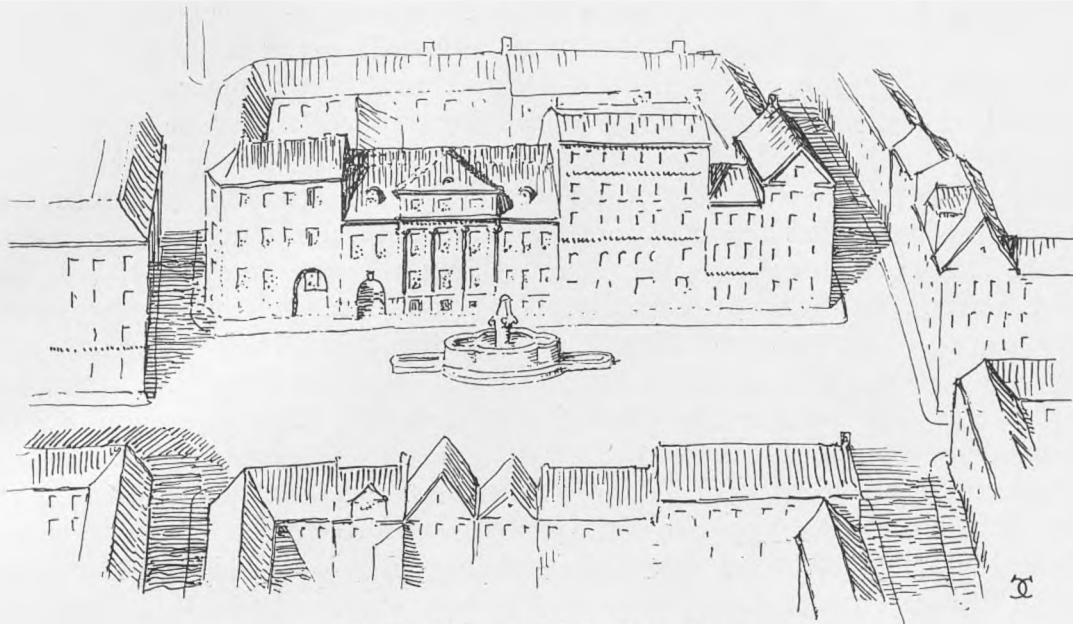
ved Pladsdannelser af indbyrdes højst forskellig Art. Dette Strøg af Byen viser med al ønskelig Tydelighed, hvor afgørende alene det rent byplanmæssige — Gader og Pladser — er og i dette Tilfælde saa meget mere interessant, som det her drejer sig om aarhundredgamle Foreteelser (Afb. 13).

Der er først de ældgamle, helt fornøjelige Sving i Gadeføringer og dernæst — som alt antydet — Rækken af Udvidelser af selve Gadenettet til Pladser. Kort efter at have forladt det brede, festlige og frie Slotholmsparti har man i Raadhusstræde paa venstre Haand det lille, langagtige Torv, *Vandkunsten*, endnu med gammel, men saare enkel Bebyggelse paa de tre Sider. Det er en intim og hyggelig lille Plads; den i vor Tid anbragte Fontæne, vel placeret og i de rette Dimensioner i Forhold til Pladsens Størrelse, gør Vandkunsten til et af Byens Aktiver. Den skænker os et Stykke Pladskunst i den lille fortrolige Stil! (Afb. 14.)

Og gaar man blot lidt videre op ad det korte Stræde, ser man allerede den næste Udvidelse, en Pladsdannelse af langt større Dimensioner — *Nytorv og Gammeltorv* — rektangulært af Hovedform, men skaaret tværs over af den stærke Færdsel fra Nygade til Frederiksberggade og ogsaa derved karakteriseret som et Dobbelttorv. Endnu i 18. og langt op i 19. Aarh. var Gammel- og Nytorv et Centrum i Byen, omend ikke det eneste; det blev først stærkt trængt af Kongens Nytorv — dets yngre og farlige Konkurrent — og er nu tilsidst helt tilsidesat af Raadhuspladsen (Afb. 15).

Dobbelttorvet laa lige i Ildebrandskvarteret. Her rasede Branden 1728, foruden i hele den nordvestlige Del af Staden, og Branden 1795 medtog det haardt. Det var endelig dette Kvarter, der led særlig meget under Bombardementet 1807. Men trofast byggede Borgerne deres Gaarde og Huse op paa ny. Længe blev Torvebebyggelsen fra Perioden efter 1795 staaende, men fra og med sidste Aarhundredskifte er der bleven revet slemme Flænger i Dobbelttorvets Vægge med de sirligt komponerede Empirefacader. Mest er det gaaet ud over Frederiksberggades Udløb, og paa Gammeltorv staar nu kun en Del af nordre Væg og vestre Væg — til Gengæld med ypperlige Huse. Af Nytorv er mere bevaret. Størsteparten af Vestsiden med C. F. Hansens Domhus, Sydsidens stilfærdige Huse og det meste af Østsiden med flere ypperlige Bygninger. Endnu i 1890'erne var dette Dobbelttorv en arkitektonisk helstøbt Plads; men nu er denne Helhed brudt!

Af Gammeltorv lever dog et Hjørne — Partiet mod Vestergade — i dets gamle Skikkelse. Retter man sit Blik heropimod, har man for sig et smukt Pladsbillede, indrammet af Værker, bygget efter Branden 1795 af Harsdorffs Elever — et Stykke lyslevende, fornem og velproportioneret Pladsbebyggelse — en Patricierbebyggelse fra en svunden Tid, da Enkeltmænd kunde tillade sig at opføre Beboelseshuse paa Byens dyreste Grunde. I det mærkelige tragtede Parti af Gammeltorv, ved Vestergade, er der i den krumme Facadelinie her et ejendommeligt Minde om Grænsen til denne

Afb. 14. Vandkunsten. Charles Christensen del.

Side for den allerældste, kendte Bebyggelse, Vest for Gammeltorv-Nytorv.

Paa Nytorv lever den virkelig store Arkitektur i C. F. Hansens Domhus og i det af ham skabte sydvestlige Pladshjørne med broforbundne Bygninger paa begge Sider af Slutterigaden. Pladshjørnet her, med Indblikket i Slutterigaden, er af en mærkelig kraftig Virkning. Der er i Udformingen af dette Gadeudløb fra Plads en Tyngde og Alvor, langt udover det almindelige. Det er saameget mere beundringsværdigt, hvad her er skabt, som Byggegrundens Form, Niveauforskellighed og Dobbeltthensynet til Plads og Gade har stillet store Krav til Bygmesteren. Der er her af Enkeltmand frembragt en sluttet og monumental Løsning i et *samlet* Arkitekturanlæg. I Vester-gadehjørnet er det en *stykkevis* Løsning af flere Bygmestre, men baaret af samme sociale og stilbestemte Forudsætninger. Hvad selve Domhuset med dets grandiose Facade angaar, kan man for saavidt beklage, at det ikke ligger paa Pladsens højeste Del, i Ny-Vestergadelinien, hvor det var kommet saa ganske anderledes til sin Ret! (Afb. 16, 17.)

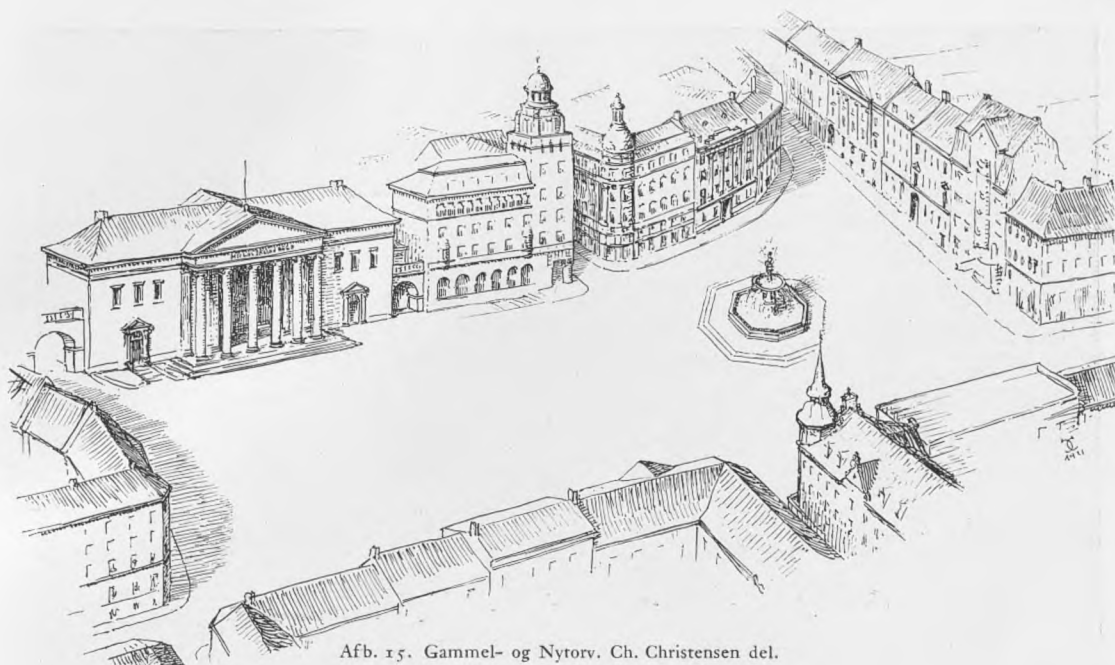
Den store Plads her, midt i den gamle By, er i sig selv af ikke ringe Virkning. Men den er i sin nuværende Behandling irrationel og uordentlig. Forhaabentlig er det kun et Tidsspørgsmaal, inden det skandaløse Nødtørftshus forsvinder og Kiosken flyttes andetsteds hen. Den uheldige Mangel paa Helhedsvirkning i Bebyggelsen burde der kunne bødes paa ved en bedre Ordning af selve Pladsen. Thi om *Pladskunst i højere Forstand er der i Øjeblikket ikke Tale her*, hvor der dog er visse Betingelser til Stede. Er dette Dobbelt-torv end en kunstig, tilfældig Dannelse — Gammeltorv *alene* var i sin Tid

en typisk, gotisk Plads med Gadeudløb i Hjørnerne — er det dog ikke for intet, vor Renaissancekonger, Christian 4., arbejdede paa at faa nogen Mening i Tingene — og ogsaa fik det for Gammeltorvs Vedkommende. Det nye Dobbelttorv af aflang Form var ved det daværende Raadhus delt i to Dele. Raadhuset havde sin Hovedfacade mod Gammeltorv og gjorde derved dette til Hovedtorvet. Her blev skabt et Stykke virkelig Pladskunst i Renaissancens Aand, med en Monumentalbygning dominerende den ene Side og foran denne en »Vandkunst« — det endnu staaende Springvand. Vor Tid kan ikke gentage en lignende Ordning. Nu kræves Rummelighed og Opgaven maa være — saa godt nu engang det fra Syd mod Nord stærkt stigende Terrain tillader det — at skabe enten en helt aaben fri Plads eller, idet man respekterer den tværgaaende Færdsel som delende, samle sig om en Ordning, der diskret markerer, at der egentlig her er Tale om to Pladser.

Dette Dobbelttorv vilde ikke være helt, hvad det er, uden Udsigten til det nære Frue Taarn og det lidt fjærnere Petri Taarn og Spir. Det er en vidunderlig Egenskab ved det gamle København, at det, ikke mindst fra de aabne Pladser, altid er muligt at se et eller flere Taarne og Spir, hvis skiftende og glidende Placering over Hustagene altid er interessant og giver rige perspektiviske Virkninger.

Næppe helt paaskønnet efter Fortjeneste er den virkelig interessante *Pladsgruppe*, der — holdt sammen af Nørregades nedre Del — dannes af Dobbelttorvet, den lille Plads foran Frue Kirke og de to Pladser Nord og Syd for Kirken; hertil kan endda, med lidt god Vilje, føjes det frie Parti omkring Petri Kirke. Disse Pladser ligger vel ikke saa intimt forbundne som den berømte Pladsgruppe i Verona eller mange lignende i andre gamle Byer, særlig tyske. Og vel kan Sammenhængen mellem de fire virkelige Pladser ikke opfattes samtidig gennem Øjet, men de danner dog i vor Bevidsthed noget fælles og sammenhørende og giver den, der fra Gammeltorv vandrer op ad Nørregade, en fortsat Række Pladsindtryk! Og i dem glider atter de to Monumentalbygninger — Frue og Petri Kirker med Taarne og Spir — oplivende og berigende ind.

Sandt at sige — de Pladskunstmuligheder, der her er til Stede, er ikke blevet udnyttet fuldt ud. Om Dobbelttorvet er allerede talt; men heller ikke *den lille Plads foran Frue Kirke*, behersket af Kirkens Vestfacade med det majestætiske, massive Taarn, er helt blevet til, hvad den kunde blive! Pladsen virker nærmest som et Indhak i en Karré; den er altfor lille til, at man ret faar fat paa det storslaaede i Kirken — thi netop set fra denne Side er den særlig virkningsfuld. Pladsdannelsen her er kun godt og vel 100 Aar gammel. Frue Kirkes Bygmester — C. F. Hansen — var klar over, at Kirken fortjente at kunne ses bedre end fra den smalle Nørregade, der dengang løb lige forbi den i sin normale Bredde. Allerhelst havde han utvivlsomt villet lægge Studiestræde om, saa det løb lige ind efter Kirkens Midtakse og ind

Afb. 15. Gammel- og Nytorv. Ch. Christensen del.

i en Plads foran dens Vestfacade. En slig monumental Placering krævede Tiden og Stilen. Det første var dog ugørligt, det andet — en Pladsdannelse — var derimod mulig, og Bygmesteren vilde i den Anledning have erhvervet Hjørneejendommen ved Studiestræde og tilstødende Ejendom i samme Stræde, for at give i al Fald nogen Rummelighed foran Frue Kirke; men Forholdene tillod kun Erhvervelse af Hjørneejendommen, hvis Tomt saa blev udlagt til en — for det tilsigtede Formaal — lovlig beskedent Plads. Og dog — hvor værdifuld er den ikke! I al Fald, naar man kommer ud af Studiestræde, har Kirkens Vestfacade ganske god Mulighed for at ses i al sin imponerende Storhed. Men C. F. Hansen, der var opdraget i Klassicismens strenge Skole, vilde mere endnu. Han havde ønsket den nye Plads' Vægge afstemt i en Stil og Tone, der stod til Kirkens og han tilbød Grundejerne ikke blot her, men langs Dyrkøbs Sydside gratis Tegnehjælp til Udarbejdelse af Facadetegninger. De tog dog ikke derimod — fraregnet Ejeren af Huset paa Hjørnet af Dyrkøb og Nørregade. Dette smukke Hus maa i al Fald delvis skyldes C. F. Hansen. Det giver endda en Forestilling om, hvorledes han havde tænkt sig Kirkens Omgivelser til denne Side — som en Helhed, saavidt denne kunde gennemføres uden at røre ved den gamle Bispegaard, der forøvrigt med sin enkle, glatte Facade vilde glide meget naturligt ind i Pladsbilledet.

Den frie Plads, hvor Frue Kirke ligger, er, som alle andre Kirkepladser i det gamle København, opstaaet ved Nedlægning af en tidligere Kirkegaard. Men den Del af Pladsen, *der ligger Syd for Kirken*, har aldrig faaet Plads-karakter; den er nærmest en Trafikgade og uden en Bebyggelse af Sydsiden,

Afb. 16. Fra Domhuset. S. Werner fot.

der er Genboen værdig — helt anderledes end C. F. Hansen fra først af havde tænkt sig det, selv om han senere ved Opførelsen af Soldins Stiftelse selv rev en Flænge i Pladsvæggen. Thi saavidt man kan skønne, var det hans oprindelige Tanke, da han arbejdede med Frue Kirke, at skabe en ensartet afstemt Bebyggelse hele Kirkepladsen rundt, med Frue Kirke som det centrale, midtsamlende Monument. Den Tone han slog an i Metropolitan-skolen, vilde han øjensynlig have haft skulde klinge igen i de Kirken omgivende Bygninger, Universitetet medregnet. Pladsen Nord for Kirken, den egentlige *Frue Plads*, blev andres Værk. Her er det i Løbet af første Trediedel af Aarhundredet i Forbindelse med Mallings Universitetsbygning lykkedes at skabe et Pladsinteriør af egen intim og stærk Stemning, fordi Størrelsen i Virkeligheden kun er som en stor Paladsgaards, og de Bygninger, der omgiver Pladsen og bestemmer i al Fald tre af dens Vægge — Kirken, Universitetet og Metropolitan-skolen — alle har en fælles Tids fælles Præg over sig — Klassicismens. Nyrops Bispegaard og dens Nabohuse, deriblandt Nørregade Nr. 13 — det eneste Hus i Nørregade fra Tiden umiddelbart efter Branden 1728, ligger saa diskret i Baggrunden, at de ikke forstyrrer Totalindtrykket. Kun Herholdts Biblioteksbygning har vanskeligt ved at indordne sig.

Allerede er gjort opmærksom paa, at ogsaa Petri Kirkes store røde Klump —

Afb. 17. Gammeltorv. Hjørnet mod Vestergade. S. Werner fot.

et Blandingsprodukt af Gotik og Renaissance, med det forbløffende, baade fyldige og elegante Barokspir, ligger paa en fri Plads, atter en gammel Kirkegaard. Men Pladsen er hegnet mod Nørregade og Sct. Pederstræde af høje Mure og baade disse og de grønne Træer giver den en egen Funktion i dette Parti af det gamle København. Helt og fuldt behersker Kirke og Kirkeplads de omliggende Gader — Sct. Pederstræde og Larlejstræde; deres enkle borgerlige Huse, sammen med den lange Kommunitetslænge i Nørregade, danner den diskrete Ramme, og Taarn med Spir drager alles Blikke til sig. Her er — trods de enkelte, mere temperamentsfulde moderne Bygninger — endnu et overmaade karakteristisk og typisk gammelt københavnsk Bybillede bevaret og af en egen, stille og stærk Stemning.

Men nu Nørregade selv! Den Del af den, der fortsætter fra Partiet ved Petri Kirke og videre ud til Nørrevold, ender i et lille trekantet Indhug i Husrækken henimod Fiolstræde! Denne lille Trekantplads er opstaaet ved en Omregulering og Udvidelse af Bylegemet her i 17. Aarh., da Voldlinien førtes fra Knækket ved Nørreports Bastion ligeud i Retning af Kastellet. Nørregade er den ældgamle Landevej fra Roskilde og et overmaade morsomt Eksempel paa et middelalderligt Gadestræk med elegant ført Sving. Man aner

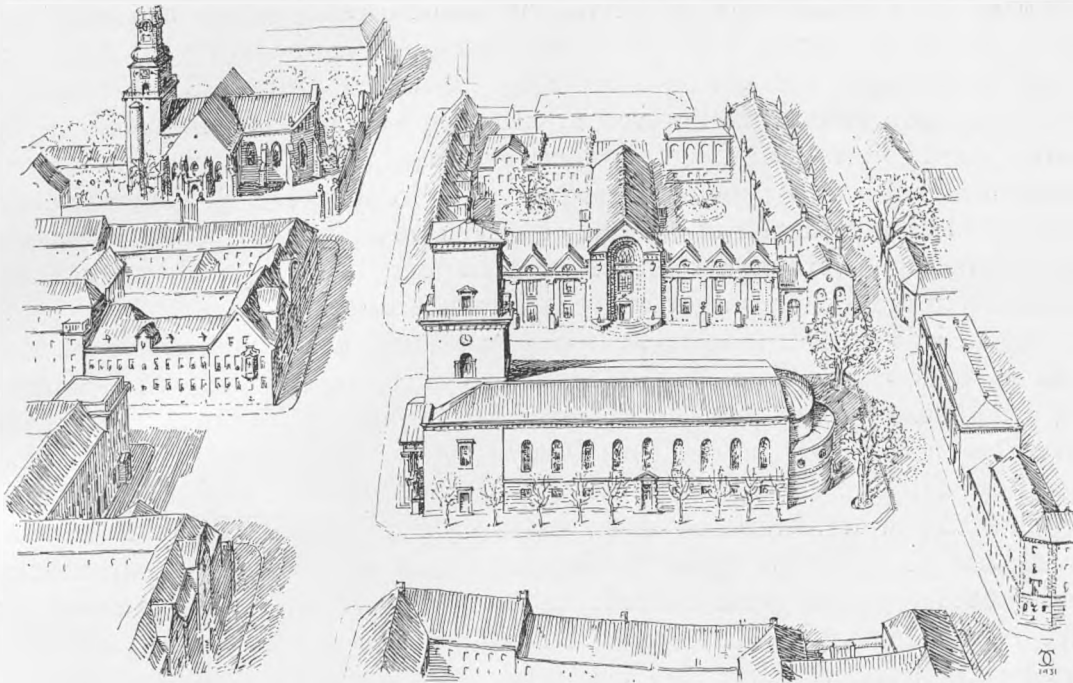
ligesom Hjulsporene fra Landevejstiden! Nørregade er endnu en ægte *gammel* københavnsk Gade, hvis Præg fra Opførelsestiden — Aartierne efter 1807 — er mærkelig godt bevaret. Den har sin egen borgerlige Tone fra en borgerlig Tid og saa godt som alle dens Huse er, uden at nogen af dem udmærker sig ved at være særlig ejendommelig Arkitektur, af den vel proportionerede, fine Art, som snart sagt hver københavnsk Murmester i de Tider kunde forlene sine Bygninger med. Falder Nørregade, forringes København som Arkitekturby — ikke mindst fordi dens Stil og Væremaade er noget af den nødvendige Forudsætning for, at Frue Kirke og dens Omgivelser, set fra denne Side, kan komme til deres Ret.

2. FRA HØJBRO AD KØBMAGERGADE TIL NØRREVOLD

Bredt aabner *Højbroplads* sig ud mod Slotsholmen. Denne Plads hører til det gamle Københavns yngste, selvom den er langt over de 100 Aar gammel. Før Branden 1795 stod her en Bygningskarré med smalle Stræder til Siderne. Den blev ryddet og den overordentlige velgørende Højbro Plads blev til som en behagelig rumlig Udvidelse af det smalle Amagertorv, hvorfra man nu fik frit Udsyn mod Slotsholmen. Hele Kvarteret her gik til Grunde i Branden og Pladsen er endnu præget af den Byggeperiode, der fulgte umiddelbart efter (Afb. 19).

Set fra Slotsholmen tegner Højbro Plads sig som en imponerende Bresche i Husrækken til begge Sider og som den ses herfra — i Forkortning — er den af mærkelig sluttet Virkning, fordi Sidegaderne — selv Amagertorv — kun anes og Amagertorvs Husrække lukker den af; kun ved Købmagergade aabner Pladsen sig for at lade Færdselen slippe igennem til denne Side. Selve Aabningen mod Højbro markeres til hver Side af de to Pilasterhuse — et gammelt Empirehus til Højre og Fritz Kochs Nybygning til Venstre, der paa pietetsfuld Maade tager Hensyn til Genboen. Der er her med en Nybygning i en ældre Empirebygning Sted gjort et vellykket Forsøg paa at respektere det givne. De to Pilasterhuse stiver paa ypperlig og helt monumental Vis Pladshjørnerne af.

Gaar man ind paa Højbroplads og lader Øjet følge Pladsvæggene, er det ikke altid en lignende respektfuld Følelse for det overleverede, der aabenbarer sig i de nye Huse — og dog er Højbroplads af en vis Helstøbthed, hvad Bebyggelsen angaar — trods dens tre Gadetilløb. Pladskaracteren er tydeligt udtalt, især i dens nedre Del ned mod Slotsholmen og man har her samlet og forstærket den ved Opstilling af Absalons Rytterstatue. Men Pladskaracteren forandres paa interessant Vis i Pladsen øvre Del, hvor den glider sammen med *Amagertorv*; dets Selvstændighed markeres nu af Springvandet. De to Monumenter — Springvand og Rytterstatue — be-

Afb. 18. Pladsgruppen om Frue Kirke. Charles Christensen del.

toner, hvad jo ogsaa er rigtigt, at der her virkelig er Tale om *to Pladser med hver sin Længderetning* — altsaa et Dobbelttorv, omend af ganske anden Art end Gammeltorv og Nytorv og med helt andre Funktioner, men derfor ikke mindre ejendommeligt. Nikolaj Kirkes røde Taarn og grønne Spir giver begge Pladser en virkningsfuld Pointe! Staar man ud for Kirkestrædet, har man Taarn med Spir for sig i hele dets Højde, fra Taarnsokkel til Spirknep. Strædet her er en af Københavns mest typiske »Taarngader«, hvor et Taarn fylder Gaderummet ud paa særlig markant Vis! Det tiltalende ved Højbroplads og Amagertorv er forøvrigt, at Hushøjden i det store og hele passer naturligt til de to Pladers beskedne Bredde.

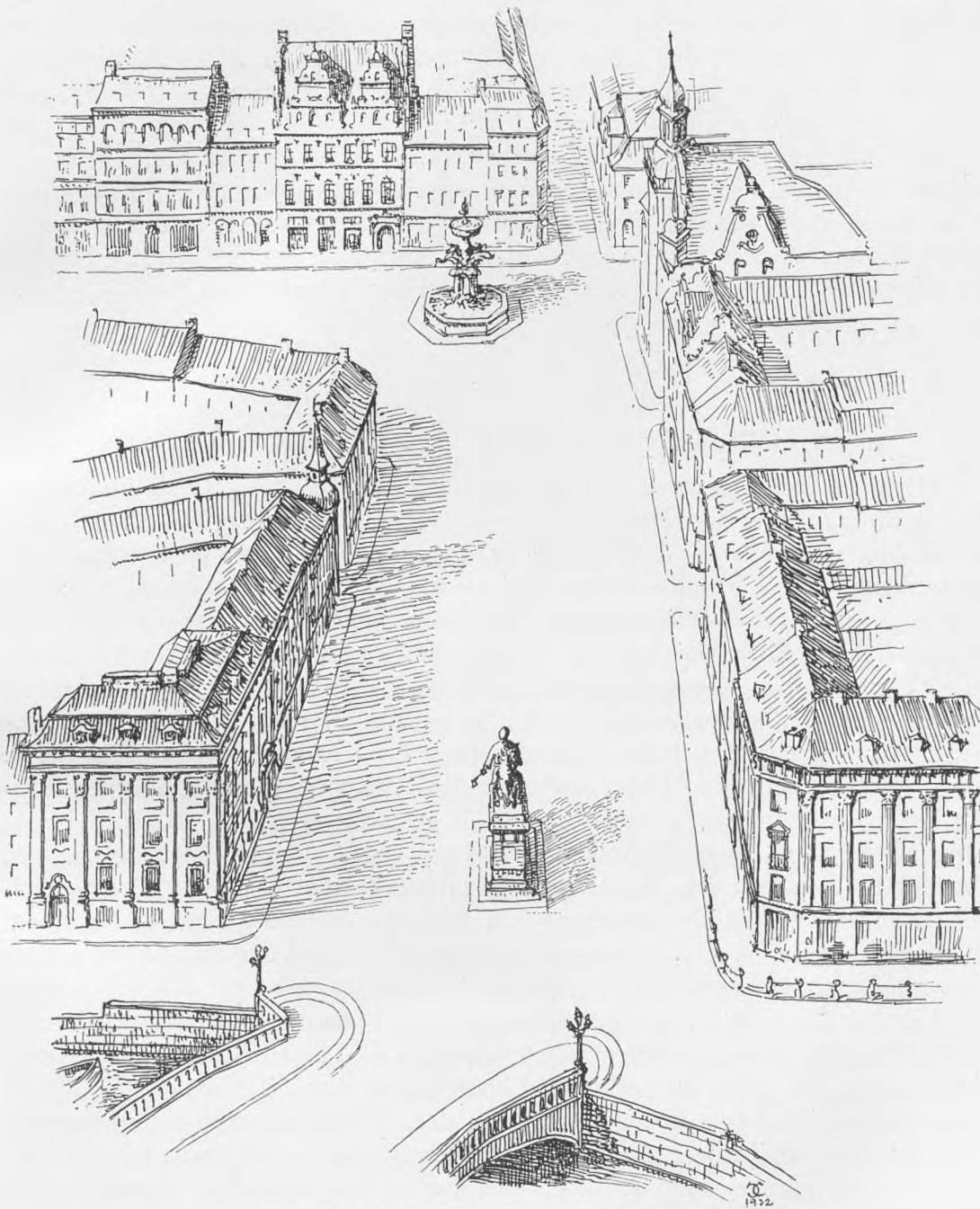
Ganske som ved det andet Dobbelttorv, der ogsaa er af maadeholdene Dimensioner, føles et enkelt eller flere meget høje Huse ubehageligt. De bryder paa voldsom Maade ind i den jævnt glidende, ens høje Bebyggelse, der er disse københavnske Pladers Særegenhed fra gammel Tid — en naturlig Følge af gældende Byggelov. Intet understøtter Pladskaracteren saameget som en ensartet Højde af Væggene — hvad der dog ikke behøver at udelukke det virkningsfulde i en særlig Fremhævelse af de Huse, der flankerer Gadeudløb. Men her som altid er det Tonen, der gør Musikken!

Den ældgamle Trafikvej fra Højbro Nordpaa fulgte *Købmagergade* med dens vældige, energiske Sving — saa energisk, at det næsten bliver til et Knæk i Gadeføringen. Gadens stigende Betydning for Færdselen i de sidste

Slægtled og dermed stigende Betydning som Forretningsgade har gjort den til noget af et »Strøg« og givet den ind under Forvandlingens Lov, der synes uundgaelig for »Strøg«. Huse og Palæer fra ældre Tider har ogsaa i Købmagergade haft vanskeligt ved at klare sig i Konkurrencen med hel- og halvmoderne Forretningsbygninger, og hvad endnu har faaet Lov at staa, er oftest saa omdannet og moderniseret, at hele den store Del af Købmagergade, helt op ad Kannikestræde til allerede er bleven en »Gade i Overgang«, ufærdig og halvfærdig, hverken det ene eller det andet, hverken med gammel Arkitekturstemning eller præget af ny Arkitekturfølelse.

Egentlig interessant og arkitektonisk værdifuld er Købmagergade nu kun ved sit Udløb i Landemærket. Her, hvor Gaden snævrer ind ved Regensen og Rundetaarn, er et *Gadepas* af højst ejendommelig Virkning. Den røde lave Regens ligeoverfor det høje Taarns runde, graa Masse er Kontraster, der nok skal gøre sig bemærket. Martin Borchs Udvidelse af Gadepasset med en Buegang under Regensen er en saa naturlig og tillige saa smukt gennemført Løsning af et moderne Trafikproblem, at det frister til Anvendelse andre Steder og da ogsaa allerede er blevet benyttet i Stormgade ved det nye Nationalmusæum. Men dette Parti af Købmagergade er tillige i høj Grad præget af *Trinitatis Kirke med den gamle Kirkegaardsplads*. Kirken, der opførtes i Midten af 17. Aarh., er, trods sin Tilblivelse i vor Højrenaissance, et rent gotisk Bygningsværk med de høje Vægge delt op af slanke Stræbepiller. Den staar solidt afbalanceret og dækker næsten helt den ene Side af den lille Plads, der med sin nye, sobre Flisebelægning er bleven en hel Berigelse for København, fordi dens Pladskarakter understreges saa stærkt ved dette saare enkle Middel. Værdien af det lille Dobbeltmindesmærke for Ewald og Wessel paa det Sted, det nu staar, er omdisputabel, men Pladsen selv er — til trods for dens løse Afslutning mod Landemærket — ikke blot en Vinding, men har tillige Æren af at være *den eneste Plads i det gamle København*, uden Vognfærdsel, derfor intim og stilfærdig. Og den føles dobbelt stilfærdig og intim, fordi den ligger ud mod en saa stærkt trafikeret Gade som Købmagergade (Afb. 20).

Trafikliniens Fortsættelse ad Lille Købmagergade over Kultorvet til Nørrevold er lidet interessant — bybygningsmæssigt forvirret og saa godt som uden Bebyggelse af arkitektonisk Værdi. Det firkantede Kultorv blev udlagt efter Branden 1728, men fik sin Hovedtrafik ført over efter Diagonalen, hvad altid desorienterer og vanskeliggør en naturlig Følelse for Pladsvirkning. Lige Nord for, med en Karré imellem, ligger *Hausersplads*. Men da man, efter Engländernes Bombardement, 1810—11 udlagde denne, tillige med Hausergade, undlod man ganske at bringe en monumental byplanmæssig Forbindelse tilveje mellem den nye Plads og Kultorvet. Som det nu er, kommer de ikke hinanden ved; det Tilløb til en Pladsgruppe, der her var til Stede, blev ikke udnyttet. Hauserplads er forøvrigt af samme Type som Kultorvet, med

Afb. 19. Højbroplads og Amagertorv. Charles Christensen del.

Gadeudløb efter Hjørnerne — en Type, der normalt, med sine fire faste Vægge altid er af god Pladskarakter og giver Muligheder for kunstnerisk Udnyttelse. Hauserplads er tilmed i sin Bebyggelse nogenlunde ensartet afstemt, omend uden særlig interessante Huse. Den har ikke megen Trafik

og det var vel værd at overveje, om der ikke var Betingelser for at kultivere den og skabe noget, der vilde virke tiltrækkende, ikke blot paa Kvarterets Beboere, men ogsaa paa andre, fordi der ogsaa her kunde blive en rolig, stilfærdig Hvileplads tæt ved en stor Trafikaare!

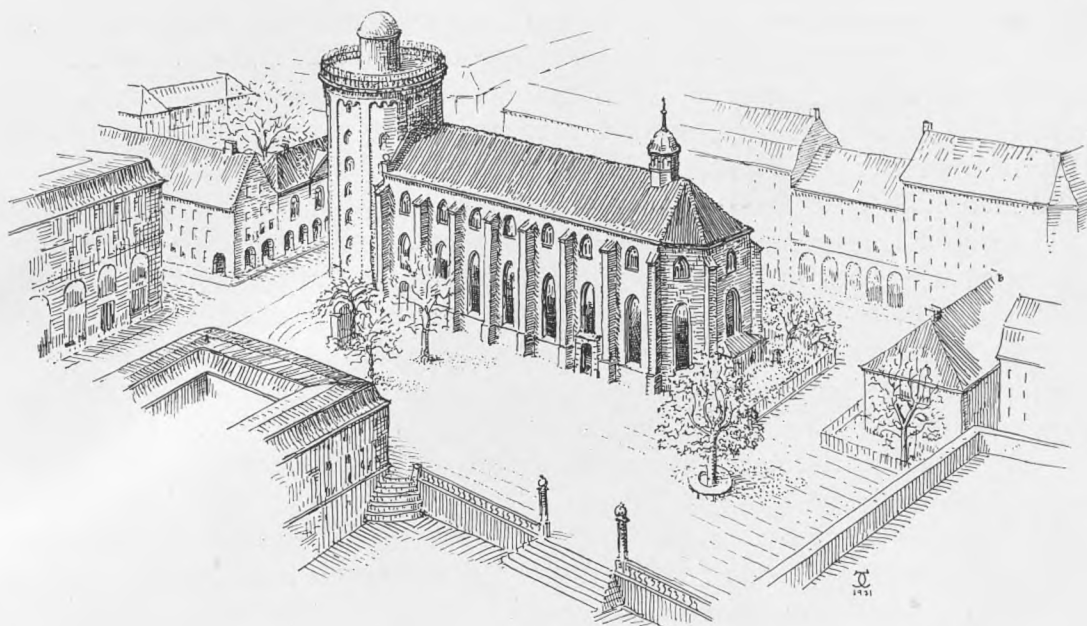
Med Lille Frederiksborggade er man ude paa Nørrevoldgade, og her — og her alene ved samtlige Bispestadens gamle Udfaldsporte — er Fortidens København klart, virkningsfuldt og fast bunden til Nutidens, fordi Købmagergadelinien er fortsat i den brede Frederiksborggade og den stærke Færdsel er ledet kontinuerligt videre. Dette er hverken Tilfældet ud for Vestergade eller Østergade.

3. FRA KONGENS NYTORV TIL RAADHUSPLADSEN

Dette — det egentlige »Strøg« — er i ganske særlig Grad undergivet Forvandlingens Lov og har været det længe — omend kun for Alvor i den sidste Menneskealder. Til Gengæld er Tempoet med Om- og Nybygninger sat voldsomt op i de allerseneste Aar — og Enden er ikke endda. Gaderne her er i udpræget Grad »Gader i Overgang«. De er godt paa Vej til helt at miste deres Præg fra svundne Tider, uden endnu at have faaet Modernismens Stempel. Om nogen arkitektonisk Helhed over den moderne Forretningsgade vil der vel forøvrigt aldrig kunne blive Tale. Den udprægede Forretningsgade vil næppe nogensinde falde til Ro i en bestemt arkitektonisk Form. Dertil eksperimenterer baade moderne Arkitektur og moderne Forretningsliv altfor meget, og Overraskelser — de »sidste Skrig« — vil paa begge Omraader hastigt følge hinanden i Hælene. Thi — for blot at blive ved Arkitekturen — saa har denne selvfølgelig ikke sagt sit sidste Ord, og vil forøvrigt aldrig sige det, saalænge Civilisationen bestaar. Den vil altid arbejde paa at løse nye Opgaver overensstemmende med skiftende sociale Former og Krav — ogsaa indenfor Forretningslivet.

Hvad i Øjeblikket kan konstateres er, at i gamle Byers Strøggader — ogsaa Københavns — er Opløsningsprocessen i fuld Gang. Gamle Ejendomme falder, den ene efter den anden. Hvad endnu har faaet Lov til at blive staaende, er ikke blot ofte ombygget til det ukendelige, men tit og mangen Gang bleven Karrikaturer af Huse — med Jernpinde og Glas forneden og store Hulrum ind i Stueetagen — kort sagt Foreteelser, en Slags Bastarder, der ikke mere har det mindste med Arkitektur at gøre. De fuldt moderne Forretningsejendomme af mere konsekvent Art er endnu kun faa; men de Huse fra ældre Tider, der har faaet Lov til at bevare deres Huskarakter, er endnu færre, kun hist og her skimter man bag alle Moderniseringer og Reklameskilte et gammelt Hus' venlige eller strenge Træk!

Naar man fra det fornemme og mere gammeldags stilbestemte Kongens

Afb. 20. Pladsen ved Trinitatis Kirke. Charles Christensen del.

Nytorv drejer ind ad Østergade, er Kontrastvirkningen allerede følelig. Det er snart kun Gadens svage Krumning, der kendetegner den som hørende det gamle København til — og saa endnu een Ting, at Sidegaderne løber ind paa den uden Fortsættelse ligeoverfor — en Mindelse om ældgamle Tiders Form for Gadenæt. Begge Dele er den Dag i Dag karakteristiske for Østergade — som for Vimmelskaftet og desuden, for Nørregade og tildels Købmagergade. Men dette Forhold er ganske vist mest af Betydning, naar man færdes i Sidegaderne og ser op mod de nævnte Gader.

En Pladsdannelse omkring en Monumentalbygning — Nikolaj Kirke — ligger gemt hen, Syd for Østergade, men dog i en vis Tilslutning til denne ad to korte og smalle Gader. Før den forkortede Efterligning af den gamle Nikolaj Kirke byggedes til det originale Taarn, var der her en virkelig Pladsmulighed, der ogsaa i sin Tid søgtes udnyttet. Faktisk kunde man med Benyttelse af det gamle Taarn have opnaet en ideel intim Hvileplads udenfor den store Færdsel, men dog tæt ved den. Nikolaj Taarn er forøvrigt en mægtig Faktor for hele dette Kvarter — ikke blot set fra Højbroplads, men ogsaa set fra Østergadesiden, hvor man ud for vestligste Stræde har Taarnet tæt ind paa sig, og saaledes, at det helt udfylder Gaderummet.

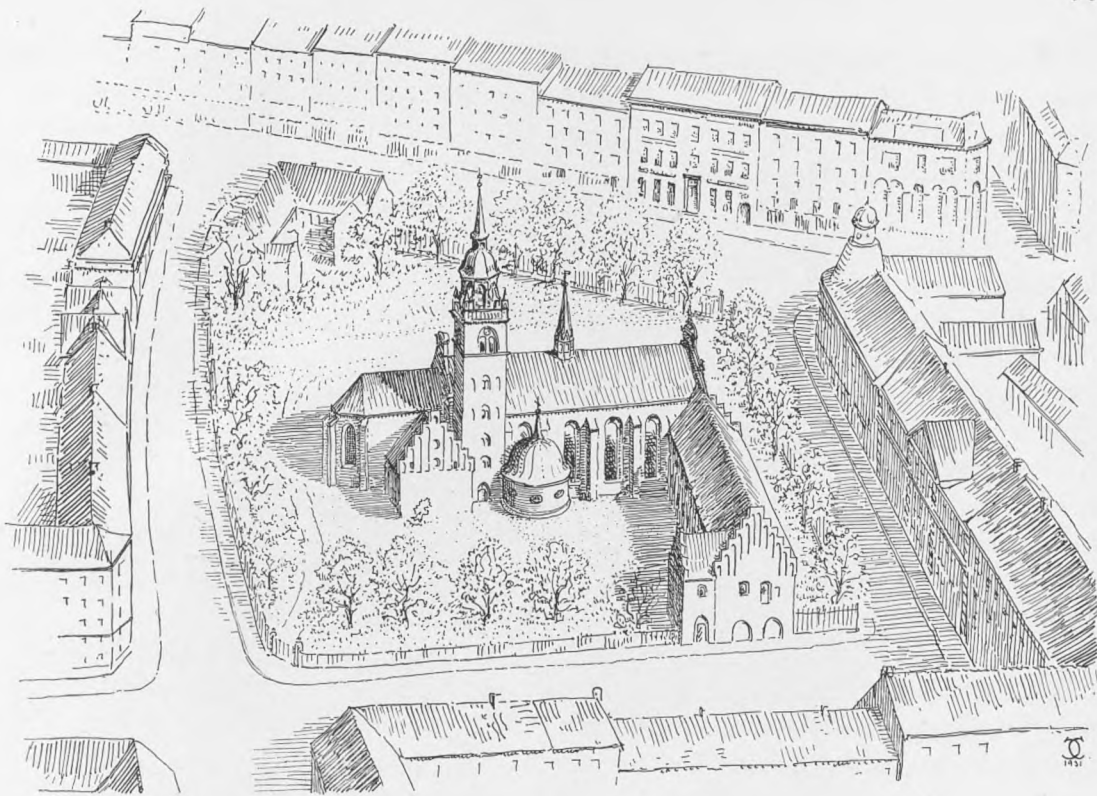
Ved Udløbet af Østergade har man for Øje et Bybillede — saa ægte københavnsk som noget. I den mægtige Udvidelse af Synsbilledet, Dobbelttorvet Amagertorv-Højbroplads giver, tegner sig lige for Een Amagertorv, tilspidsende sig mod Vimmelskaftet; til Venstre har man Udsigten ned over Høj-

broplads til det skævtliggende Slot med Slotsholmens andre Bygninger langt borte, og i Synslinien Konturerne af Absalon paa den stejle Hest. Om dette Dobbelttorv er allerede talt. Men set fra Østergade opfatter man mere det Hele som een stor samlet Plads med et blot i al Almindelighed befriende Udsyn fremefter og til Siden. Mod Vimmelskaftet danner Pladsvæggene et i Bunden lukket Perspektiv, men mod Slotsholmen virker Højbroplads som et mægtigt Scenearrangement med Pladsvæggene som Kulisser og Slotsholmspartiet med det stærkt dominerende Christiansborg som Baggrund. Dette københavnske Plads- og Bybillede minder os om det nære Slægtskab, der kan være mellem Theateret og Arkitekturen i den store Stil — et Slægtskab, der ganske vist er fremkommet gennem Tilfældigheder, men som i Barokkulturens Dage gjorde sig bevist og suverænt gældende.

Atter her er det værd at mærke sig, hvor fjærntliggende i Tid Forudsætningen for dette Parti af Strøget blev til. Thi hvad selve Amagertorv angaar, er det et typisk middelalderligt langstrakt Trekanttorv, af hvis Syd-væg ganske vist et Stykke er fjærnet for at Højbroplads kunde fremkomme og de to Pladser glide sammen til en Dobbeltplads. Nuværende Amagertorv er dog kun en lille Rest af det meget gamle og lange Østertorv, der strakte sig helt hen mod Stadens Østgrænse.

Det er imidlertid, som om Strøgets torveagtige Bredde her i nogen Grad har skaanet den ældre Bebyggelse. Paa Nordsiden staar endnu Borgmester Mathias Hansens vel istandsatte Renaissancegaard fra 1616 som et Minde om, hvorledes Bebyggelse langs Hovedgaderne kunde være i Christian IV's Dage. Og lige overfor, langs Amagertorvs Sydside, slutter en Række Empirehuse op — alle opført i Tiden efter Branden 1795. Moderne Omdannelser har disse Ejendomme ganske vist ikke kunnet slippe for, men de har dog ikke helt mistet deres oprindelige Væsen og giver denne Pladsvæg en vis, rolig, ensartet Holdning. Anderledes længere oppe paa Amagertorv. Men netop her, midt i al Modernisme, møder os pludselig og uden al Forberedelse noget overraskende: atter en Pladsdannelse — og behersket af et Par Monumentalbygninger. Det er *Partiet ved Helligaandskirken*, med det middelalderlige Helligaandshus, Københavns eneste helt bevarede gotiske Profanbygning, med den halvtmiddelalderlige Kirke, Vaabenhuse i Renaissancebarok, Renaissancepir i Storcks Gengivelse og endelig paa Nordsiden af Kirken Griffenfeldts helbarokke, runde Gravkapel. Begge Bygninger — Kirke og Hus — ligger lidt tilbage fra Gaden, paa den træbevoksede tidligere Kirkegaard, og der er i denne saa pludselige rumlige Udvidelse af Gaden ikke blot den sædvanlige Følelse af noget befriende, men samtidig noget overmaade hyggeligt og fortroligt, fordi man har de fremmedvirkende Bygninger saa forholdsvis nær ind paa Livet. Arkitekturen i det gamle ærværdige Bygningsanlæg er, som alt antydet, en mærkelig, næsten snurrig Blanding af Stilarter og rig paa plastiske, maleriske og interessante koloristiske Egenskaber. Det

Afb. 21. Partiet om Helligaandskirken. Charles Christensen del.

tunge og lave Helligaandshus, den høje og lette Kirke, fremspringende Partier og tilbagetrukne Partier, det massive i selve Bygningerne, det gennembrudte, luftige i Spiret — og sidst, men ikke mindst, Murstenenes Røde og Spirets Irgrønne. Alle disse Kontrastvirkninger gaar op i højere Enhed og giver os, naar vi vandrer forbi, udenfor Gitterværket, en stærk, historisk betonet Oplevelse. Her er et af de faa Steder i København, hvor man faar det haandgribelige Bevis for, at København er en gammel By, med Rødder i fjærne Tider, og at sandelig heller ikke denne Stad er bleven bygget paa een Dag. Og det første Indtryk ikke blot holder sig, men bekræftes, naar man følger Gaderne udenom Kirkepladsens andre Sider. Man ser nu tydeligt, at de to Bygninger — Kirke og Helligaandshus — kun er Rester fra et større Arkitekturværk — et typisk firlænget Klosteranlæg, hvor Helligaandsbrødrene i Kristian I's Tid indrettede sig med den store Sygesal i Vestfløjen. Af de to supplerende Fløje — den nordre og den østre — er kun Smaastumper tilbage. Ogsaa set fra Hjørnet af Niels Hemmingsensgade og Walkendorfs-gade er Synet af de to Bygninger virkningsfuldt over al Maade. Man har herfra fuldt Overblik over dem og aner samtidig det oprindelige store Arkitektur-anlæg. Som det nu er, folder de to i Vinkel opførte Bygninger sig ud efter Bredden i al deres Fylde og Egenart. Her er vi forøvrigt midt

i Københavns gamle Klosterkvarter. Umiddelbart Nord for Helligaandsbrødrenes Boliger og Kirke laa Graabrødrenes paa og omkring nuværende Graabrødretorv, med Kirken ud mod Skindergade. De to Klostre vendte saaledes Ryggen mod hinanden! Mægtigt fyldte de to Stiftelser op i Datidens København med Grunde, der strakte sig helt hen imod Købmagergade.

Men tilbage til Amagertorv! Der er talt om den overraskende Maade, hvorpaa Helligaandskirken med Omgivelser pludselig træder frem for vort Øje. Og dette gælder ikke mindst, naar man kommer fra Østergadesiden, idet Niels Hemmingsensgade er bebygget ind mod Kirkepladsen og denne Bebyggelse virker som en Skærm. Forøvrigt har der i svundne Tider ligget Bygninger ogsaa ud mod Amagertorv. Sandt nok — man kunde tænke sig *bele* Kirkepladsen frilagt ud mod Amagertorv, men dette er i og for sig ikke særlig paakrævet. Kun Udsigten til Bagsiden af disse Ejendomme er skæmmende, selvom Træerne i nogen Grad mildner Indtrykket. Som det ogsaa har været foreslaaet, burde en med let Haand foretagen Tilpasning snarest gennemføres, saa det altfor baggaardsagtige helt forsvandt.

Er det paa dette Stykke af Amagertorv meget naturligt Helligaandskirken med Omgivelser, der fængsler mest, har Kirken dog en Genbo paa den anden Side af Gaden, der fortjener at man ikke gaar den ligegyldig forbi. Thi ogsaa den markerer denne Del af Strøget som arkitektonisk interessant. Det er Amagertorv Nr. 29, tidligere »Brødrene Petersens Jomfrukloster«, et af Harsdorffs noble Værker, pietetsfuldt istandsat af nuværende Ejer.

Vimmelskaftets fornøjelige knækkede Sving førte i fordums Tid Færdselen videre ad Skovbogade og Skindergade, langs Gammeltorvs nordre Husrække og videre ad Vestergade. Denne gamle Færdselsaare var igen et Minde om hin fjærne Tid, da Gl. Torv strakte sig helt hen til og med Skovbogade. Som alt nævnt sygnede denne Trafikvej hen, da Nygade var bleven gennembrudt i 1680erne og Frederiksberggade efter 1728. Begge disse Gader er trukne lige igennem, og begge er uden Særpræg — saa godt som helt ombyggede i den nyere Tid. Hele dette vestlige Parti af Strøget har forøvrigt ringe arkitektonisk og bybygningsmæssig Interesse og — udover et Kig mod Frue Kirkes Taarn gennem Skovbogade — kun Dobbelttorvet, Gl.- og Nytorv, at byde paa. Om dette Dobbelttorvs pladsmæssige og arkitektoniske Værdier er allerede talt, men det har dog for den, der følger den tværgaaende Færdsel, en tydelig og naturlig Mening. Som alt sagt folder den store Plads sig ud til Siderne efter sine to historiske Bestanddele.

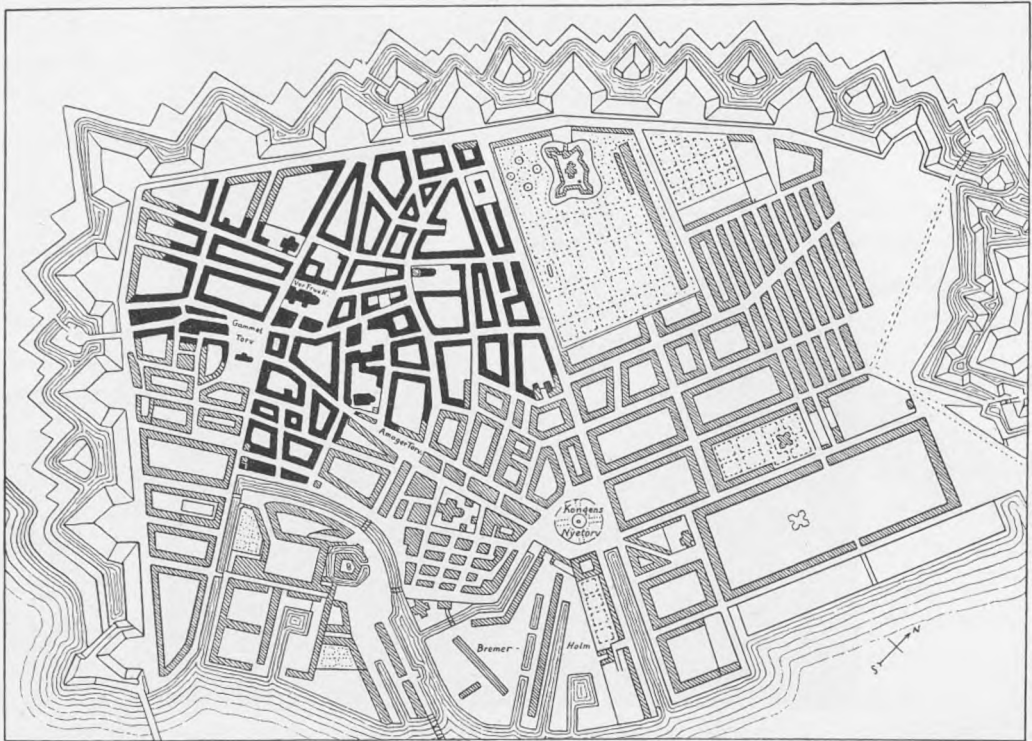

4. KVARTERET VEST FOR RAADHUSSTRÆDE— NØRREGADELINIEN

Vil man lære det gamle København fra Klassicismens Dage at kende og sætte sig ind i Tidens Syn paa Gadebebyggelse, er dette Kvarter vel egnet dertil. Ingen Del af Staden er saa omfattende og saa hyppigt hærget af Brande som denne. I Brandene 1728 og 1795 gik store Partier af Kvarteret op i Luer og 1807 blev det slemt medtaget af Englændernes Bombardement. Særlig efter 1728 skete der her ret omfattende Reguleringer af det gamle middelalderlige Gadenæt, samtidig med at bibeholdte Gader blev gjort bredere. Det forvirrede Gadenæt i den ældgamle Bebyggelse mellem Dobbelttorvet og Vestervold — vel Byens allerældste — blev gjort klarere og mere rationelt, bl. a. ved Anlægget af Frederiksberggade, hvorved hele denne Del af Staden blev direkte knyttet til den øvrige By. Overalt tilstræbte man et System med gennemløbende Gader, der skar hinanden under rette Vinkler — efter Skakbrætsystemet; der alt med Renaissanceen var kommet til Ære og Værdighed og var det System, man ogsaa i 18. Aarh. fortrinsvis fulgte. Helt snorlige blev Gaderne dog ikke altid. Svage Krumninger og Sving vidner endnu om, at flere af dem følger middelalderlige Traditioner (Afb. 23, 24).

Af det, der opførtes efter disse Byggelinier i første store Byggeperiode

Afb. 22. Fra Dyrkøb set mod den lille Plads foran Frue Kirke. Stadsarkitekten.

Afb. 22. Kort over København efter Branden 1728. Den brændte Del angives ved de fuldt trukne Linier.
Efter samtidigt Kort. Trap: Danmark.

efter 1728, er saagodtsom intet tilbage og udover Vartov er intet ældre end dette Aar. Næsten alt i Kvarteret, ældre end c. 1890, er bygget i Aartierne efter Branden 1795, hvor kun Karréen mellem St. Peders-, Larslejstræde og Nørregade blev skaanet; men Bebyggelsen her afviger, som den nu er, ikke fra Kvarterets øvrige. — I de mere anselige Gader, som Vestergade, er der ofte bygget ganske stateligt, i de underordnede Sidegader smaaborgerligt og jævnt — men altid nobelt efter Empirens strænge Krav til en velproportioneret Opdeling af Facaderne. Byggereglerne af 1795 præger Bebyggelsen stærkt, og der er hele Gadestrækninger — f. Eks. sidste Del af Sct. Pederstræde fra Bjørnsstræde og ud til Voldgaden, sidste Del af Vestergade og hele Teglgårdsstræde, der staar næsten upaavirket af Moderniseringer. Det nordvestlige Hjørne af Kvarteret er i vore Dage ganske udenfor Trafikken; Gaderne ligger mærkelig stille hen, og mangfoldige Huse er kun indrettet til Beboelse.

Intet Under at man paa Vandringer her endnu kan faa stærke og ublandede Indtryk af, hvordan en københavnsk Gade blev udformet i Klassicismens Dage, Hus ved Hus af stræng Holdning, af forskellige Farver — røde Murstensfacader, eller pudsede i alle Overgange fra Hvidt, over Graat, Gulligt, Grønligt til det Røde i alle mulige Nuancer. Der er aabenbart i denne Glæde

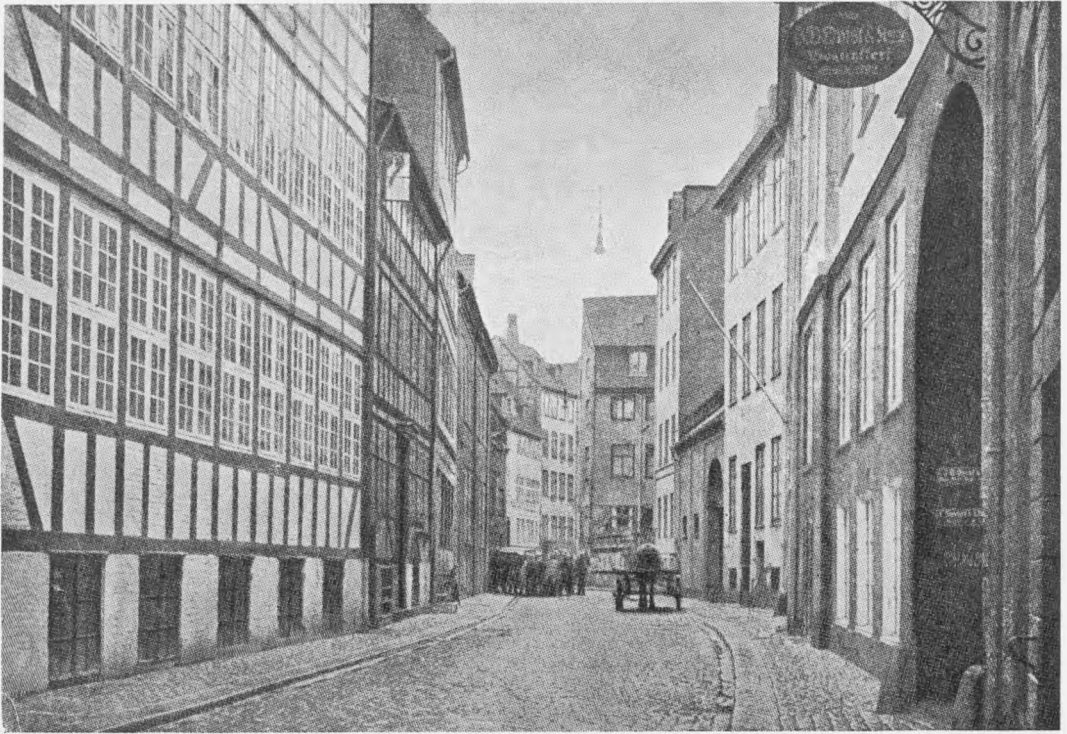

Afb. 23. Kort over København efter Branden 1795. Den brændte Del angives ved de fuldt trukne Linier.
Efter samtidigt Kort. Trap: Danmark.

over Kulører Reminiscenser fra Baroktiden, der elskede det farvefrode i Gadebilledet. Naar dertil kommer, at Murbaand over iste Sals Vinduer ofte er gennemløbende og at Opdelingen i Etager, samt Gesimshøjden, ligeledes ofte kan være den samme lange Strækninger igennem — undgaar man ikke i disse Gader at faa klar Forstaelse af en Disciplin i Byggemaade, der holder sammen paa det brogede, mangfoldige, der ellers præger dem, som alle andre Gader, hvis Huse er opførte af Enkeltmænd efter hvers Behov.

Spredt rundt om i denne Del af Byen kan man finde udmærkede, velbyggede og anselige Huse fra Frederik VI's Dage, — store Købmandsgaarde, fornemme Patricierhuse og ind mellem dem Lager- og Pakhuse — Vidnesbyrd om Datidens nærsomme og bjærgsomme Borgerliv, og alt tillige udsprunget af en Borgerkultur, der var saa ensartet i sin Grund og arkitektonisk har faaet et saa ensartet Udtryk.

Dette Kvarter har tillige adskillige arkitektoniske Pointer, fordi der stadig under Vandringer i dets Gader glider Monumentalbygninger ind i de jævne, enstonige Gadebilleder. Der er for det første det alt nævnte *Dombus med Arrestbygning omkring Slutterigaden*, hvis Bagside ud mod Hestemøllestræde er helt imponant og giver Gaden her en egen Karakter. Der er endelig de hyppige Glimt af Vor Frue Taarn og St. Petri Spir — og der er Udsigten mod

Afb. 24. Fra Snaregade, set mod Knabrostræde. S. Werner fot.

Raadhustårnet udenfor den gamle Bygrænse. Hvor pragtfuldt virker det ikke for Enden af Lavendelstræde — som skabt til point de vue. Ikke mindst disse Taarne og Spir giver Gang paa Gang vort Sind en forfriskende og oplivende Mindelse.

Thi Taarne og Spir ikke blot beroliger ved at orientere os i, hvor vi er, men i deres knejsende Væsen, i deres dristige Vækst op over Dagliglivets og Husenes Normalhøjde bliver de os en opmuntrende Oplevelse.

Kommer man fra Kvarterets forholdsvis snævre Gader ud paa Vester- eller Nørrevoldgade, har man den gamle Bys Husrækker følgende aarhundredgamle Byggelinier. Men disse Voldgader har faaet en stærk forandret Karakter, da Voldene faldt. Før den Tid var Gaderne af sædvanlig Bredde og de træbevoksede Volde langs den modstaaende Side gjorde dem til det de var — virkelige Voldgader, af en Type, der nu, og kun kummerligt bevaret, er at se paa Christianshavn. Vestervoldgade er bleven bred og pladsagtig og har faaet en monumental Bebyggelse paa den anden Side — Brandstation, Overformynderi og Raadhus, en for Aarene omkring 1900 overmaade karakteristisk og snart helt historisk Bebyggelse, historisk ogsaa i den Forstand, at den bygger paa Motiver — baade i stort og smaat — fra tidligere Tiders Byggeskik. Saa godt som hele den gamle Gadeside er bleven fornyet i sidste Slægtled, og kun den tunge, alvorlige Vartovbygning er tilbage fra ældre

Afb. 25. Fra Snaregade, set mod Gl. Strand. S. Werner fot.

Tider, men den fører til Gengæld ogsaa vægtig arkitektonisk Tale. Mod Løngangsstræde danner den et sluttet fast Hjørne, og til den anden Side springer den frem foran den ældgamle Bebyggelseslinie, og danner her den lille Trekantplads, der saa heldigt begrænses af Lurblæserne paa deres trinde, røde Søjle. Ganske anderledes velbevaret er Husrækken langs Nørrevold, med mange fortræffelige Huse, de fleste forøvrigt fra Tiden omkring Midten af forrige Aarhundrede.

5. KVARTERET ØST FOR RAADHUSSTRÆDE, GAMMEL- OG NYTORV OG SYD FOR LINIEN VIMMELSKAFTET— AMAGERTORV—VINGAARDSSTRÆDE

Det er naturligt at tage dette Kvarter umiddelbart efter det foregaaende, fordi ogsaa det — dog med Undtagelse af de sydvestlige Karréer ud mod Slotsholmskanalen — gik til Grunde ved Branden 1795 og den Dag i Dag er overvældende præget af Smagen og Stilen i de nærmeste Aar derefter. Hvad der er sagt om den almindelige Karakter af det sidst omtalte Kvarter, gælder i forstærket Grad om dette. *Disse to Kvarterer tilsammen udgør i al-
eigentligste Forstand det klassicistiske København, og naar man taler om København*

Afb. 26. Snaregade, set fra Knabrostræde i Retning af Gammel Strand. S. Bengtsson fot.

som Klassicismens By, er det, hvad den almindelige Gadebebyggelse angaar, først og fremmest denne Tredjedel af det ældste København, det passer paa.

Det er vistnok noget enestaaende i Europa — her ses bort fra Egne og Lande, hvor man bygger eller byggede i Træ — at et saa stort Omraade af en anselig By er bleven bygget op i Løbet af ganske faa Tiaar, saa det har kunnet fremstaa — Gade efter Gade — med Huse af samme arkitektoniske Holdning og ud fra samme Opfattelse af, hvordan der rettelig skulde og burde bygges langs en Bys Gader. Aarene omkring 1800 var tilmed en økonomisk Opgangstid, hvad forklarer, at saa mange, efter vore Forhold, velbyggede Huse og rigt behandlede Facader kunde blive til. Maatte man end

Afb. 27. Brolæggerstræde, set fra Hjørnet af Knabrostræde mod Raadhusstræde. S. Bengtsson fot.

forsage hugne Sten i Facaderne som Helhed, hvad Stilapparatets Pilastermotiver, Vindues- og Dørindfatninger egentlig forudsætter, og holde sig til den billige Stuk, er der dog skabt skønne Ting. Her — om noget Sted — kan man studere københavnsk Klassicismes Udvikling fra den sirlige og fine Harsdorffske Periode, med dens rene, græske Motiver, over C. F. Hansen-Periodens romerske Behandling af Helhed og Enkeltheder til Senempirens mere haarde og stive Linier.

Og i det her behandlede Kvarter, bl. a. Ved Stranden og ud mod Holmens Kanal, rejste sig rene Palæer, byggede af Datidens store Handelsherrer.

Afb. 28. Brolæggerstræde, set fra Hjørnet af Knabrostræde, mod Badstuestræde. S. Bengtsson fot.

Københavns Brandforsikrings Palæ, Peschiers Gaard, senere forhøjet en Etage, nu Landmandsbanken og Eriksens Palæ, nu Handelsbanken, vil være alle bekendt.

Forøvrigt har dette Kvarter — delt af Højbroplads i to Dele — dengang det blev ombygget efter Branden, i ret betydelig Grad været bestemt til Beboelse — mindre til Forretning, hvad dog ikke udelukker, at der findes store Forretnings- og Handelsgaarde og at rene Pakhuse baade her og der skyder sig ind mellem de almindelige Borgerhuse. Derimod er Kvarteret uden monumentale Bygninger af højere Rang, til Gengæld med Gadebillederne ofte

Afb. 29. Brolæggerstræde, set fra Badstuestræde, mod Raadhusstræde. S. Bengtsson fot.

og stærkt bestemte af Udsigten ind mod Slotsholmen med dens store Monumentalanlæg; lejlighedsvis dukker ogsaa Nikolaj Taarn og Spir opmuntrende frem. De Fornyetelser, Omreguleringer og Moderniseringer, der har fundet Sted er *endnu* relativt beskedne, og *der er Gader her — f. Ex. Kompagnistræde, Brolæggerstræde, Knabrostræde, Snaregade og Badstuestræde, der i deres Holdning og Væsen stadig er ægte klassicistiske Gader.* Der er endelig i denne Del af Kvarteret en vis Storladenhed i Byggemaaden og mange meget anselige og solidt byggede Huse. Grundene er tilmed ofte af større Bredde end ellers almindeligt, hvilket giver længere og undertiden helt palæagtige Facader. Flere Steder

Afb. 30. Fra Badstuestræde, set fra Hjørnet af Brolæggerstræde, mod Kompagnistræde. S. Bengtsson fot.

lægger man Mærke til smukke og gode Hjørneklaringer — efter Byggereglementets Krav — med afskaarne Hjørner, og den konsekvent gennemførte ensartede Gesimshøjde for lange Rækker af Bygninger virker overmaade behageligt. Midt mellem alle disse klassicistiske Hustyper virker det helt overraskende i de omtalte Karréer indenfor Nybrogade, der sparedes nogenlunde af Branden, at træffe Assistenthusets stilfærdige Barokydre og bag det — i Snaregade — et af Københavns saare faa Bindingsværksbygninger mod Gade (Afb. 24), for ikke at tale om Barokfacaderne ud mod Nybrogade. Her — i disse Karréer — mødes Klassicismen med ældre Tidens Byggemaade i fredelig Kamp, hver Stil og Tidsperiode hævde sit eget Ansigt (Afb. 24—30).

Afb. 31. Boldhusgade, set fra Hjørnet af Admiralgade, mod Slotsholmen. S. Bengtsson fot.

Den Del af Kvarteret, der ligger Syd for Nikolaj Kirke, mellem Vingaardsstræde og Holmens Kanal er, hvad Gadenættet angaar, noget for sig. Hele dette Parti er gennemgaaende opdelt i ret smaa Karréer og Gaderne anlagt efter Skakbrætsystemet. Det var her Christian IV i sin Tid 1614—20 grundlagde en hel Sømands- og Funktionærby »de gamle Boder«, saaledes kaldede i Modsætning til de noget senere anlagte »nye Boder« ved Kastellet. Christian IV's Anlæg er i sine Hovedtræk bevaret den Dag i Dag, og med dette lille beskedne Kvarter fik København for første Gang en regulær — efter Renaissancens Metoder — planlagt Bydel. Den er bleven ændret noget, sidst efter Branden 1795. Da var det, hvad Bebyggelsen viser, en ganske

Afb. 32. Admiralgade, set fra Hjørnet af Boldhusgade, i Retning af Nikolaj Plads. S. Bengtsson fot.

fornem Bydel, i Slottets umiddelbare Nærhed og med adskillige særdeles gode og smukke Huse, — bl. a. i Boldhus- og Admiralgade; Bebyggelsen ud mod Slotsholmskanalen og Holmens Kanal er endda overmaade statelig (Afb. 31—33).

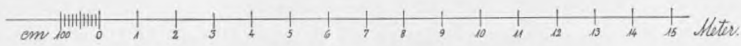
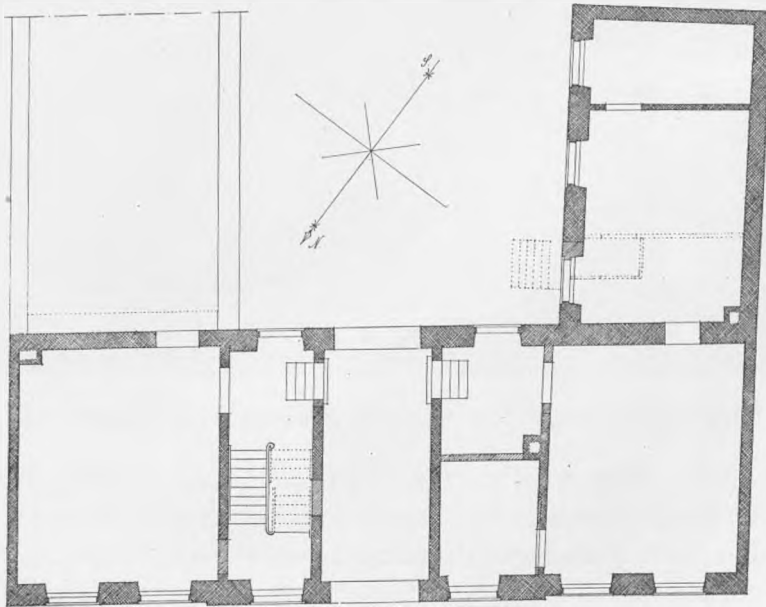
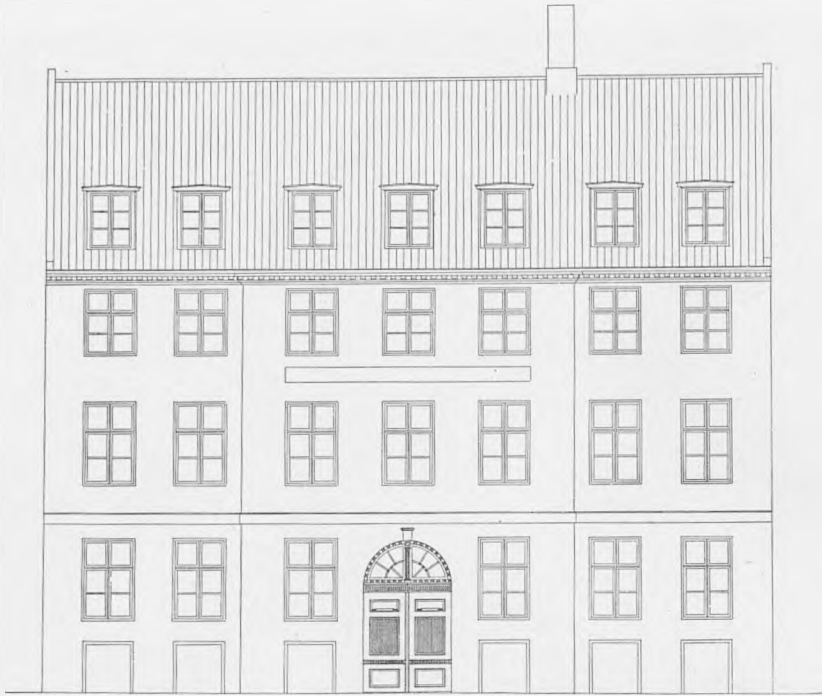
Og saa træffer man i Gaderne langs Slotsholmskanalen — Nybrogade og Ved Stranden — en Gadetype, der ikke forekommer i de tidligere behandlede Kvarterer og forøvrigt kun træffes her ved Slotsholmen. Det er *den eensidede Kanalgade*, d. v. s. Gaden med Bebyggelse kun paa Kanalens ene Side, altsaa med frit Udsyn herfra til, hvad ellers maatte være paa den anden Side — i dette Tilfælde Slotsholmens store Bygninger. Er der Gader af

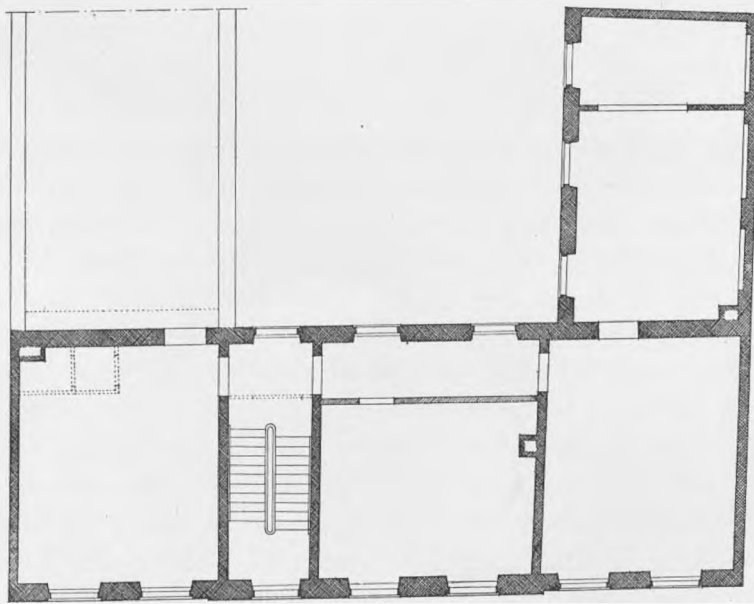
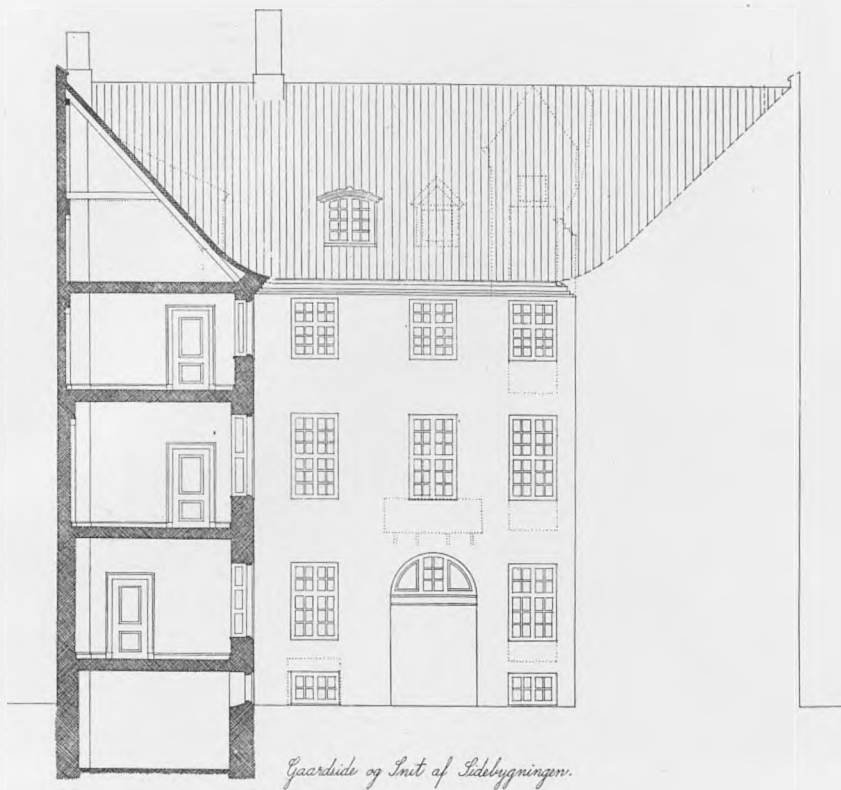
Afb. 33. Admiralgade, set fra Holmens Kanal, mod Nikolaj Taarn. S. Bengtsson fot.

ganske egen københavnsk Type og Stemning, da er det disse eensidede københavnske Kanalgader, der i bestandig Fortsættelse krummer sig Slotsholmen rundt og giver stadig skiftende arkitektoniske Perspektiver, baade naar man ser fremefter og til Siderne. De indbyrdes forskelligartede Huse langs disse to Gader er passet ind i den faste krumme Ramme, kun afbrudt af Højbroplads og de ret faa og smalle Gadeudløb — en Ringbebyggelse af Borgerhuse i normalt Format omkring den fritliggende Ø — Slotsholmen — med grandiose Bygninger af store Dimensioner. Der er her en Kontrastvirkning i Bybygning mellem det Smaa og det Store, der søger sin Lige.

Afb. 34 a. Ejendom Nr. 15 i Læderstræde fra c. 1795. Facade og Stueplan.
Kunstakademiets Studiesamling, ved Egsgaard.

■ *Uforandret gl.*   ■ *Senere færdigt gl.*   □ *Nyt.*

Afb. 34 b. Ejendommen Nr. 15 i Læderstræde, fra c. 1795. Gaardside og Snit af Sidebygning.
Etageplan. Kunstakademiets Studiesamling ved E. Egsgaard.

6. KVARTERET MELLEM NØRREGADE OG KØBMAGERGADE

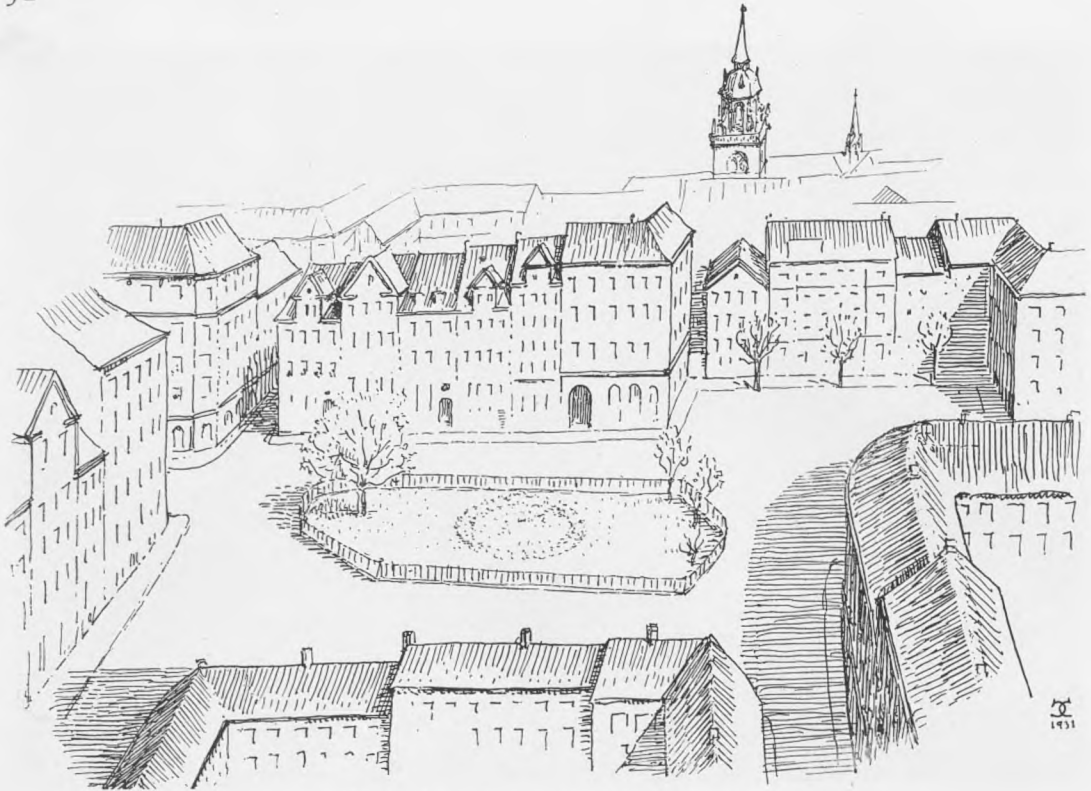
Det gik helt til Grunde 1728, og ogsaa her omreguleredes Gaderne og blev mere ligeløbende og brede, men Gadenettet i sig selv forblev i det store og hele uforandret; dog førtes nuværende Walkendorfs-gade udenom Helligaands Kirkeplads. Da Branden 1795 ikke naaede dette Kvarter, kunde man paa Forhaand vente, at det endnu i sin Bebyggelse i nogen Grad var præget af Byggemaaden i Aarene efter 1728 — af de saakaldte »Ildebrands-huse«. Og der er virkelig ogsaa enkelte af dem tilbage, bl. a. et Hus i Walkendorfs-gade, Vest for Helligaandshuset — Nr. 36, et pænt Barokhus af en allerede før den Tid indarbejdet Hustype, med højt Tag og Kvist, og med de af Datiden saa højt værdsatte Rustikpilastre. De Barokhuse, der af og til møder os i dette Kvarter, er forøvrigt ofte af anden og ringere Højde end Husene opførte i Klassicisme; i Almindelighed er det Kvisthuse, med høje Tage, der kan ses fra Gadens Bund og altid er af malerisk og livlig Virkning i Gadebilledet. Hvor slige Huse forekommer mellem Klassicismens, gør de altid vedkommende Gade mindre disciplinær end hvor Husene efter senere Byggeregler staar ensartet høje, Skulder mod Skulder og uden udfor-

Afb. 36. St. Kannikestræde, set mod Frue Kirke. S. Werner fot.

met Tagetage. Naar der kun er saa lidt tilbage at dette Kvarters Barokbebyggelse, er det, fordi det ved Bombardementet 1807 gik ret stærkt ud over denne Bydel. Ikke alene brændte Frue Kirke og Universitetet med Vor Frue Skole, men ogsaa overmaade meget af hvad ellers ligger mellem Nørregade og Købmagergade blev tilintetgjort, bl. a. i Skindergade med Dyrkøb; ogsaa vestlige Side af Graabrødretorv gik op i Luer! Intet Under, at der kun hist og her, f. Eks. i St. Kannikestræde, er bevaret Huse fra Tiden efter Branden 1728.

Men eet Parti er der, hvis Husbygning dog i nogen Grad endnu bærer Præg af den Tids Barokkultur. Og det er den mærkværdigste af alle Københavns Pladser — *Graabrødretorv* —, der med sine Indhak og hele uregelmæssige Figur i højeste Grad er Tilfældighedernes Værk, formet Tid efter anden paa det nedbrudte Graabrødreklosters Plads, bl. a. ved Nedrivning af Corfitz Ulfeldts Gaard, der i sin Tid var bleven opført her. Om Graabrødrenes Avlsgaard minder endnu Indhakkets i Sydvejen. Ikke saa lidt isoleret fra den almindelige Færdsel, og uden videre Forretningsliv, ligger Graabrødreplads hen med sine nettede og brogede bemalede Facader. Mest karakteristisk er Sydsiden med en Række smaa og enkle, men hyggelige Kvisthuse fra Aarene efter Branden 1728 — et samlet arkitektonisk Minde om selve denne Begivenhed og et stilfærdigt, borgerligt Stykke København fra Holbergs Dage. Den farve-

Afb. 37. Graabrødretorv. Charles Christensen del.

glade Bemaling i Stilens Manér — i sin Tid iværksat paa Initiativ af Københavns Forskønnelsesforening — gør denne Plads i dens Helhed munter og festlig. Dens løjerlige Form, med de morsomme perspektiviske Forskydninger forlener den desuden med noget intimt menneskeligt. Graabrødretorv er da helt noget for sig — en smaaborgerlig Foreteelse, trods de statelige Huse mod Vest, Empirehuse, opførte efter Bombardementet 1807, og trods den store moderne Ejendom paa Nordsiden, der forøvrigt falder nogenlunde ind i Torvets Grundtone (Afb. 36, 37).

Ellers er Kvarterets Gadebebyggelse stærkt præget af Senempirens fattige, men altid sobre og renlige Byggemaade. Thi *Gaderne her er i særlig Grad Senempirens Værk*. De har en arkitektonisk Væremaade, forskellig fra Kvarterets paa den anden Side af Nørregade. Een Gade er der, med en ganske særlig Holdning — det i og for sig saare beskedne St. Kannikestræde — Københavns Latinergade, med Regens og Kollegier. Der er intet pralende ved disse officielle Bygningers Arkitektur, end mindre ved de andre Huse — men denne svagt svungne, lidt mørke Gades rene Beboelseskarakter, dens vekslende røde og graa Huse, flere — som Regensbygningen og dens Genbo Ehlers Kollegium — af et særlig ærværdigt Væsen, gør den til en af Københavns bemærkelsesværdige Gader fra en svunden Tid. Og den faar mangedoblet Værd som Arkitekturgade, fordi den løber mellem to Monumental-

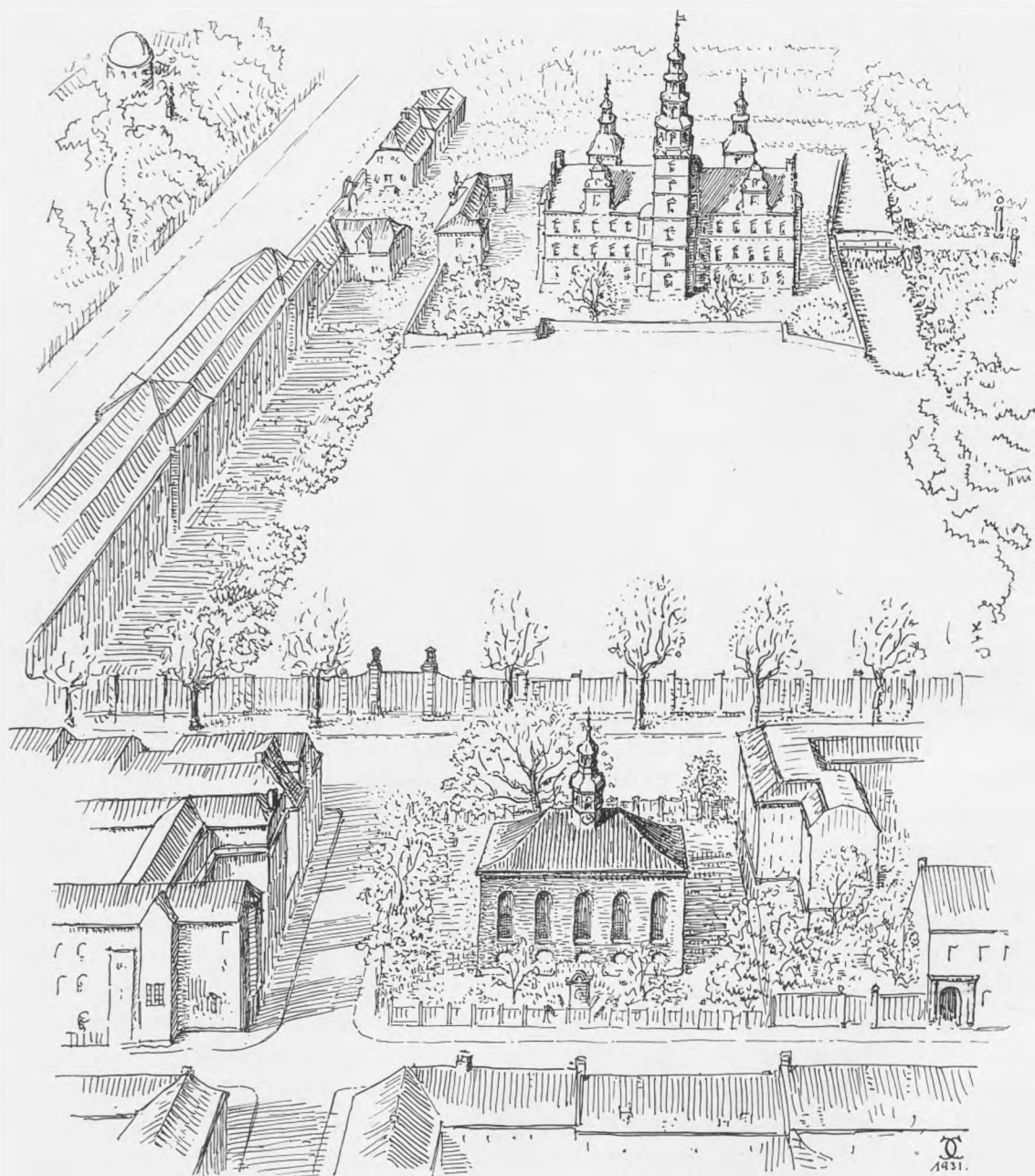
bygninger, begge med Taarne, Frue Kirke og Trinitatis Kirke; altid har man her for Øje det ene eller det andet af disse to, hver for sig saa forskelligartede Bygningsværker (Afb. 36).

7. KVARTERET MELLEM KØBMARGERGADE OG GOTHERSGADE OG SYD PAA TIL VINGAARDSSTRÆDE.

Atter et ældgammelt Gadenæt — Pilestræde er mulig en Gadeføring helt fra Absalonstiden. Men det har rigtignok undergaaet store Forandringer i Tidernes Løb. Efter Reformationen inddroges St. Klara Klosters Omraade til Bebyggelse. Det var et Nonnekloster af Graabrødrenes Orden. Kun Klareboderne minder nu om dets Eksistens. Silkegade blev gennembrudt i 17. Kronprinsensgade i 18. Aarh. Gadenættet i Hjørnet mellem Nørrevold og Gothersgade — med de lige Gader — tilhører Reguleringer fra Midten af 17. Aarh., da Gothersgade blev til i Forbindelse med Anlægget af den store nye Bydel, der fra Gothersgade strakte sig op til Kastellet. Endnu er det ældre middelalderlige Gadenæts Tilknytning til Gothersgade synligt og mærkbart i Grønnegades og Regnegades bratte Knæk, der betingede, at det sidste Stykke kunde løbe vinkelret ind paa den nye Gothersgade. Helt omlagt i nyeste Tid er Partiet ned mod Kongens Nytorv, med Hovedvagtsgade og noget senere Citygade, Kristen Bernikowsgade og Chr. IX's Gade, hvortil er kommen Omreguleringen af Vognmagergadepartiet.

Hele dette Kvarter er bybygningsmæssigt og arkitektonisk i Opløsning. Fraregnet Partiet mellem Østergade og Regnegade gik det helt til Grunde 1728. Siden da er der — uden katastrofale Afbrydelser bygget videre i dette Kvarter helt til den Dag i Dag. Det har aldrig været det velhavende Borgerskab, der holdt til i Kvarteret. Tværtimod. Altid var det jævne og meget jævne Folks Tilholdssted. Byggemaaden minder endnu derom, og der findes kun faa statelige Huse fra ældre Tider. Til Gengæld kan man her studere højst forskellige Hustyper fra næsten 2 Aarhundreder. Der er endelig — endnu mere end i det sidst skildrede Kvarter — bygget i forskellige Højder, saa den Ensartethed, de klassicistisk prægede Partier af de andre Kvarterer kunde glæde sig ved, ganske mangler i dette Kvarters gamle Gader. Paa dominerende Monumentalbygninger fra ældre Tider er Kvarteret fattigt — som det forøvrigt er at vente! Trinitatis Kirke gør sig kun gældende paa meget nært Hold — og set fra Landemærket! Derimod nyder Dele af Kvarteret godt af det fjernere liggende Frue Kirketaarn, og af Rosenborg, særligt som det ses fra Rosenborggade.

Eet virkeligt arkitektonisk og bybygningsmæssigt Aktiv fra gammel Tid har Kvareret i den røde *Reformert Kirke med Kirkegaardsplads*. Nylig — efter Muren mod Eksercerpladsen er falden — er Christian V's Reformerte Kirke

Afb. 38. Pladsen foran Reformert Kirke og Rosenborg Excerplads. Charles Christensen del.

paa overraskende virkningsfuld Maade bragt i korresponderende Forbindelse med Christian IV's Rosenborg Slot. Den noble og trods sin beskedne Størrelse helt monumentale Kirke paa den hyggelige Plads, med de skønne gamle Træer, er frontalt vendt mod Gothersgade, og det er herfra, den skal ses. Det er ogsaa herfra man bedst opfatter det nyvundne Samspil mellem Kirke

og Slot og mellem den lille Plads foran Kirken og den store Plads foran Slottet, der er kulisseagtigt begrænset til den ene Side af Garderkasernen, til den anden af Rosenborghavens grønne Væg. Med smaa Midler er her skabt noget virkelig værdifuldt, en Styrkelse af det gamle Københavns Muligheder for at hævde sig som Arkitekturby.

SLOTSHOLMEN MED OMGIVELSER

Hvilket Omraade indenfor det gamle København er saa helt og holdent noget for denne By originalt og mærkeligt som Slotsholmen med dens enestaaende Beliggenhed — en Ø, skaaret ud af Bylegemet — med alle de uudtømmelige Muligheder for Vekselspil mellem Bebyggelsen her og Bebyggelsen i de tilgrænsede Dele af Byen. Ingen anden europæisk By har noget helt tilsvarende — et bybygningsmæssigt Hele, der søger sin Lige (Afb. 39).

Hvad selve Slotsholmen angaar, er der intet andet Omraade af tilsvarende Størrelse i København, der rummer saa mange Monumentalbygninger som dette. Ikke for intet var Slotsholmen helt fra Erik af Pommerens Dage Landets officielle Midtpunkt — omend ingen Bygninger nu naar længere tilbage end til Christian IV's Dage, bortset fra Ruinerne af det gamle Københavns Slot under Christiansborg.

Slotsholmen er i Tidernes Løb vokset sammen med de andre Smaaholme, øget ved Opfyldninger og blevet en helt anselig Ø mellem Havn og Kanaler. Paa sin lave, plane Flade løfter den de mange og monumentale store

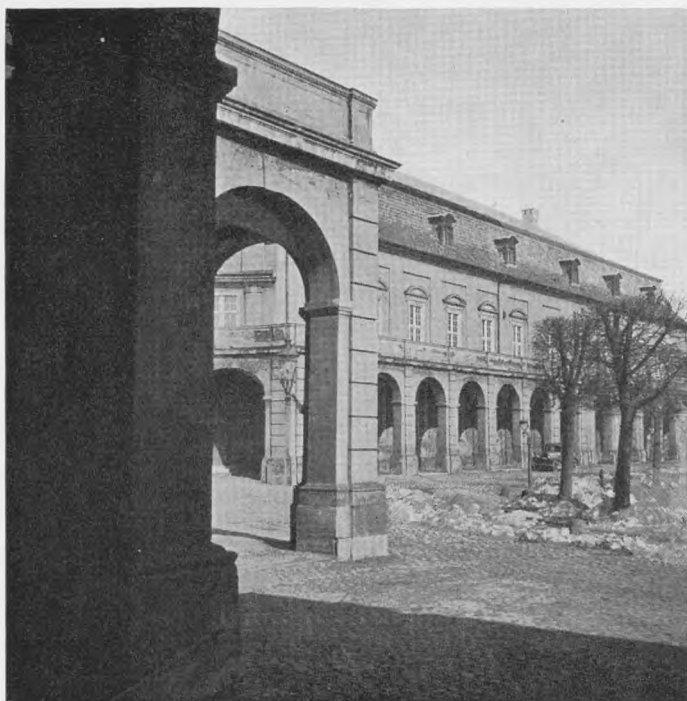
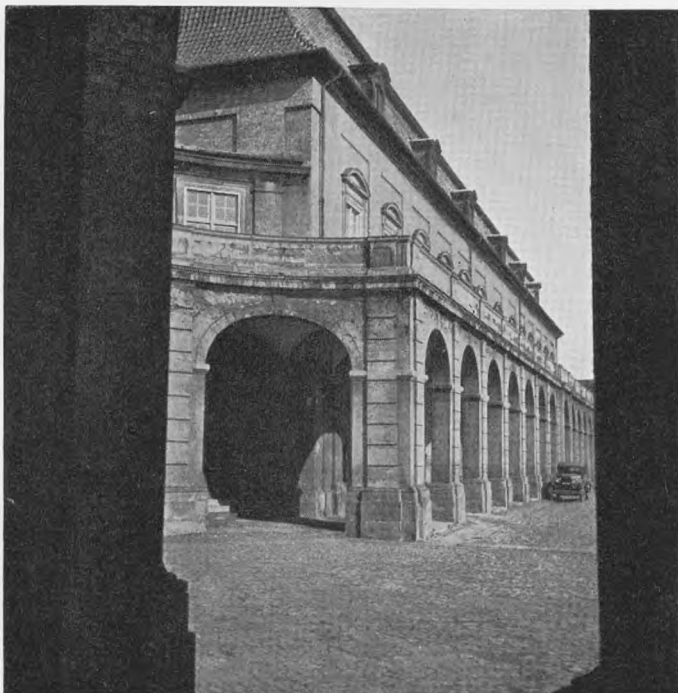
Afb. 40. Fra Rigsdagsgaarden, set mod Zahlkammerporten. S. Bengtsson fot.

Bygninger mod Himlen. En vis Orden og Overskuelighed præger Slotsholmens Bebyggelse, fordi denne beherskes af to store Arkitekturanlæg — Anlægget om Bibliothekshaven og selve Christiansborg med Ridebanebygningerne. Der er imidlertid det ejendommelige ved disse to store Arkitekturanlæg, at de følger to forskellige Akser, der skærer hinanden under en ret Vinkel — en Nord—Sydgaaende og en Vest—Østgaaende, henholdsvis Bibliothekshavens og Slottets. Disse to Anlægsakser er afgørende for hele Slotsholmsbebyggelsen! Hvad ellers er bygget udenfor disse to mægtige Anlæg, bærer mere Tilfældighedens Præg.

Den, der gav Tonen an, idet han var den første, der tilstræbte en ordnet Bebyggelse af Slotsholmen, var Christian IV. Han skabte i Aarene omkring 1600 paa delvis opfyldt Grund, det store Søarsenal-Anlæg, bestaaende af Provianthuset i Øst, Tøjhuset i Vest og en Fløj ud mod Havnen med Indsejling til et Havnebassin i nuværende Bibliotekshave. En nordre Fløj ind mod Slotsholmen var paa tænkt, men blev ikke til noget. Her opførte Albertus Mathiesen senere for Frederik III den store Bygning for Kongens Bøger, Kunstsager og Artilleri, hvor nu Rigsarkivet er til Huse; Frederik III's Bygning er senere forlænget og er nu stærkt ombygget. *Dette store Anlæg var lagt efter den Nord—Sydgaaende Akse.* Endnu stod paa det Tidspunkt, paa den ældre Del af Holmen, det gamle uregelmæssige Københavns Slot

Afb. 41, 42. Fra Ridebanen. Stadsarkitekten fot.

Afb. 43, 44. Fra Ridebanen. Stadsarkitekten fot.

Afb. 45. Marmorbroen og Prinsens Palæ. S. Werner fot.

med andre Bygninger — et meget kaotisk bebygget Omraade, hvor ogsaa Privatfolk i ret stort Tal havde slaaet sig ned.

Vistnok første Antydning af Ønsker om en mere regelret Ordning af Bebyggelsen foreligger i det Kvarter, Frederiksholmskvarteret, Frederik III sidst i 1660erne lod sin højtbetroede Militæringenjør, Hollænderen Henrik Ruse, planlægge Vest for Slotsholmen og indenfor den ny Befæstningslinie, Vestervold. Det blev *et lille regulært Byanlæg* paa den smalle trekantformede Plads mellem Vestervold, Løngangsstræde og Slotsholmen. Med Ny-Vestergade havde Henrik Ruse allerede forberedt en Midtakse op gennem den tilstødende Del af Slotsholmen og med Ny-Kongensgade en Parallellinie langs Frederik III's Nybygning. Først Christian V syslede med Planen om et helt nyt Slot som Afløser af det gamle Københavns Slot. Det viste sig nu, at Henrik Ruses to nævnte Gader kom til at virke regulerende, idet Ny-Vestergades Akse skulde være det nye store Slotsanlægs Midtakse. Men Christian V's Slotsplaner blev ikke til Virkelighed — heller ikke senere paa Sofie Amalienborgs Plads i Ny-København — og Frederik IV nøjedes med at ombygge det gamle Slot og regulere Partiet ud mod Frederiksholmskvarteret saa nogenlunde, men heller ikke mere! Derimod respekterede han Ny-Kongensgades Byggelinie ved Opførelsen af Staldmestergaarden, hvor nu Undervisnings- og Kirkeministeriet har til Huse, og med Kancelli-

Afb. 46. Parti af Ved Stranden. S. Werner fot.

bygningen, »den røde Bygning«. Men dermed var faktisk Fremtidsbebyggelsen af nordre Del af Slotsholmen fastlagt. Ny-Vestergadeaksen var ikke til at komme udenom ved en Regulering af Bebyggelsen. Da Christian VI byggede Christiansborg, maatte hans Arkitekt — Häüser, — lægge *det ny Slotsanlæg an efter Ny-Vestergadelinien, altsaa efter den Vest—Østgaaende Akse!*

Slottets Hovedanlæg brændte 1794 og det nye af C. F. Hansen opførte Slot ændrede i nogen Grad Virkningen af Anlægget set indenfra. Det gamle Slots Vestfløj med det store Taarn, havde paa ubarok Maade lukket brat af til denne Side, og spærrede for Udsigten fra Ridebanen. C. F. Hansen lagde her en lav Colonnade, der tillod en diskret, men virkningsfuld perspektivisk Virkning fremefter, naar man kom ind over Marmorbroen. Thorv. Jørgensen har, ved helt at forsage en Bygning her, aabnet Perspektiven helt ind i Slotsanlægets Bund og derved handlet mere i Overensstemmelse med Barokkens egentligste Syn paa slige store Arkitekturanlæg.

Naar der, som nævnt, kun er en vis Orden og Overskuelighed i Slotsholmens Bebyggelse, ligger det i, at Bebyggelsens anden Hovedakse — den Nord-Sydgaaende — rent ud sagt er temmelig usynlig tilstede. Christian IV's rektangulære, regelrette Plads mellem Provianthus og Tøjhus, hvor tidligere Havnebasinet laa, har ved Opførelsen af Det store kgl. Bibliothek og ved Anlægget af den overordentlig skønne Have faaet en Længdeakse, der paa

Afb. 47. Fra Nybrogade, set mod Gl. Strand. S. Bengtsson fot.

Grund af Forholdene ikke helt har kunnet bringes til at falde sammen med Pladsens Nordside, idet dens Akse ikke falder sammen med Midtfaget i Gennembrydningen under Arkivbygningen. Men Dimensionerne her er saa store, at disse Uregelmæssigheder ikke betyder videre. De store, røde Huse dominerer tillige dette Plads- og Haveinteriør saa stærkt, at hvad ellers i Tidens Løb er opført af mindre Bygninger langs Randene, ikke gør sig alt for meget gældende. København har her sin helt ideelle rolige Hvileplads — saa meget mere paaskønnelsesværdig, som der fra Slotsholmen er langt til Parkerne.

De to store nævnte Arkitekturanlæg, hver paa sin Side af Tøjhusgaden med de skønne Portbuer, skiller og deler imellem, hvad ellers ligger af Bygninger paa den tiloversblevne Del af Slotsholmen — Slotskirken og Thorvaldsens Museum ind mod Byen, Staldmestergaarden og Kongens Bryghus mod Frederiksholms Kanal. Den store røde Blok af et Bryghus paa Hjørnet mod Havnen virker saare ægte og tillige overmaade malerisk. Dets uregelrette svære Masse skyldes, at det er opført paa en gammel Stenbastion, Christian IV opførte her. Og endelig er der Slotsholmsgaden ud mod Børsen, hvis Slotsholmsside er opført i Fortsættelse af Kancellibygningen — som ren Gadebebyggelse. De gamle Patricierhuse og Palæer, nu inddragne til ministerielle Kontorer, staar stadig med deres rene Beboelseskarakter i det Ydre — dels af Barok- og dels af Empirekarakter.

Den brede Slotsholmsgade er opstaaet ved Opfyldning af den tidligere

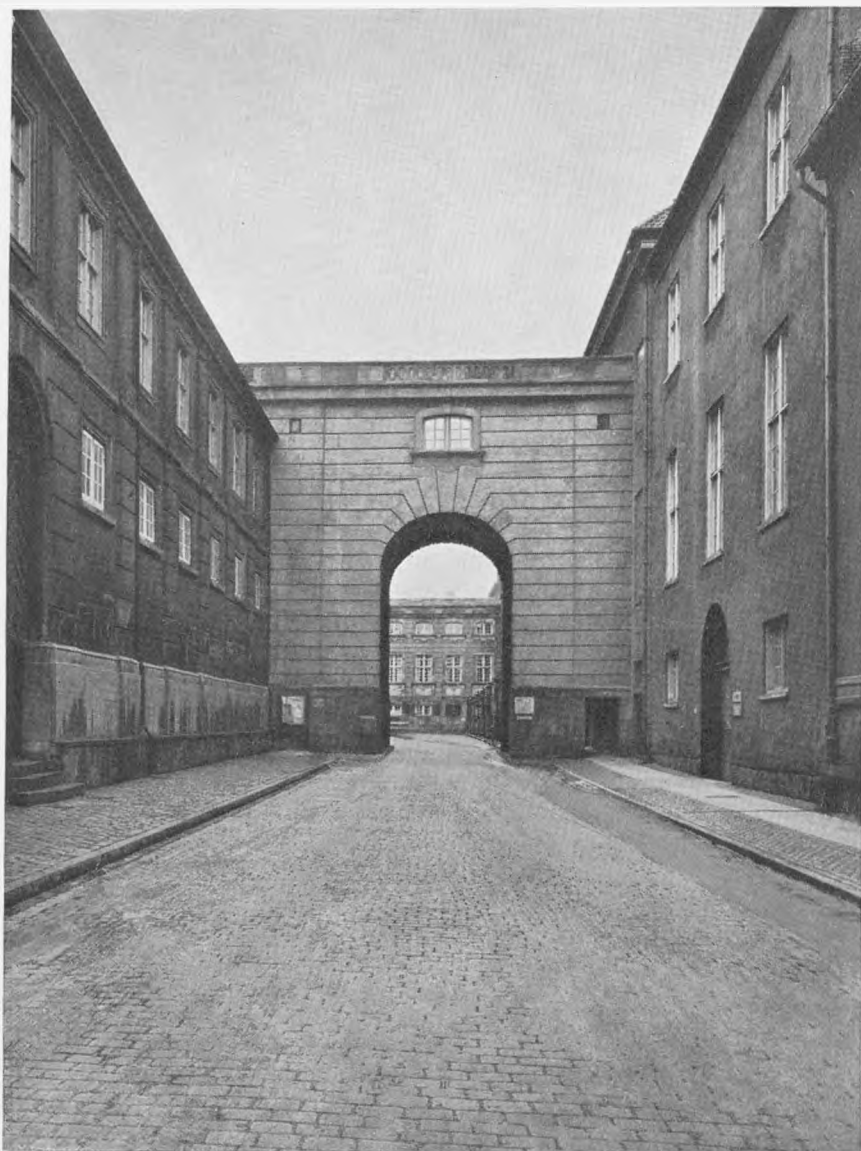

Afb. 48. Fra Gl. Strand, set mod Nybrogade. Stadsarkitekten fot.

Børskanal, hvorved Børsdæmningen er blevet indføjet i Slotsholmen og Brødrene Hans og Lorentz Steenvinkels Børsbygning er inddraget som et væsentligt Aktiv i Slotsholmens Bebyggelse. At København, ved Opfyldning af Kanalen, blev et mærkeligt Kanalparti fattigere er en Sag for sig.

Endnu staar tilbage at omtale Frederiksholmskvarteret. Dets korte Gader har Bygninger fra sidst i 17. Aarh., da Bebyggelsen af Kvarteret begyndte, og til nu. Der er anselige smukke Bygninger iblandt, men fornemst er Prinsens Palæ. Det hører i Byggemaade saa afgjort sammen med Ridebaneanlægget paa Slotsholmen og markerer paa monumental Maade Hjørnegrunden mod Ny Vestergade. Det ser ud, som man i 18. Aarh. har tænkt sig et lignende Palæanlæg ligeoverfor paa den anden Side af Ny Vestergade, hvorved dennes Udløb i Kanalgaden — og dermed Sammenhængen med Ridebaneanlægget — var blevet betonet paa festligste Vis! Opførelsen af det ny Nationalmuseum har medført, at Stormgades ene Side med hyggelige gamle borgerlige Huse maatte falde. Stormgade er dermed blevet en ganske anden — af en Type beslægtet med Regenspartiet af Købmagergade. Søjlegangen og Nybygningernes hele strænge og rolige Karakter passer dog ganske godt ind i den anden Gadesides ligesaa strænge og rolige 18. Aarhundredes Bebyggelse, hvor to Palæer, det gamle Lytzwoske, nu Landbygningernes Brandforsikrings Palæ, og det Harboeske Jomfrukloster gør sig smukt gældende.

Afb. 49. Fra Tøjhusgade, set mod Rigsdagsgaarden. S. Bengrsson fot.

Ned mod Havnen og Langebro er Kvarterets Bebyggelse af en helt anden Karakter, med lave 18. Aarhundredes Huse af den regelrette, sirlige Art, med livlige Tagpartier, beskedne men hyggelige Genboere til de mere monumentale og storladne Bygninger paa den anden Side Kanalen. Her — fra Tøjhusbroen og nedefter — møder man *den dobbeltsidede Kanalgade*, med Gadeløb paa begge Sider af Kanalen og netop denne Kanalgade er en af de mest værdifulde, der nu er tilbage af denne Type i København — mærkbar dels ved den forholdsvise Bredde, der er over den, dels ved Bebyggelsens hele uensartede, maleriske Væsen.

At færdes i Kanalgaderne Slotsholmens tre Sider rundt er at modtage Oplevelser af Byskønhed Slag i Slag. I utallige Forskydninger glider Slotsholmens mange og store Bygninger forbi Ens Blik. Og færdes man inde imellem dem, er det samme Tilfældet. En ganske egen Karakter har selve Slotspladsen, uregelret af Form, med de vide Udsyn ind mod Byens indre Kvarterer og ud over Havnen til Christianshavn. Hvor man ser hen, møder Øjet Taarne og Spir — nære og fjerne, fortonende sig mod Luft og Himmel.

Slotsholmen med Omgivelser er baade som Helhed og ved sine Bygningers Egenarkitektur et af Københavns allerstørste bybygningsmæssige Aktiver.

KONGENS NYTORV MED NYHAVNSPARTIET

Indenfor det gamle København er *Kongens Nytorv* en af de yngre Pladsdannelser. Et stort Torv paa det saakaldte »Hallandsaas« udenfor den gamle Østerport var paatænkt, allerede da Port og Befæstningslinie her maatte falde efter Udvidelsen af Byen Nord paa til Kastellet. Kongens Nytorv hørte med i Frederik III's Planer for denne Bydel af 1649 — Planer, der dog kun langsomt realiseredes under ham og de følgende Konger. Liggende imellem Bispestaden og det regulært anlagte Ny-København, fik Torvet sit Præg af fornem Regelmæssighed op mod Ny-København; til den anden Side blev dets Form ret vilkaarlig bestemt af den gamle Bys og af Bremerholms hævdvundne brudte Grænselinier. Derfor Torvets Knæk og Vridninger til denne Side, inden der falder Ro over det i den brede gadeagtige Fortsættelse i Holmens Kanal. Dette bastardagtige i Kongens Nytorvs Tilblivelse er den Dag i Dag dets Særmærke. Kongens Nytorv er saa ejendommelig i sin Form, at den let huskes af Fremmede, men heri ligger igen Torvets Forbandelse; thi det har alle Dage været en vanskelig Plads at faa den rette Helhed over.

Det var under Christian V, man begyndte for Alvor at arbejde med dette Torv og dets Muligheder, og her blev det første bevidste Forsøg gjort

Afb. 51. Kongens Nytorv, set mod Bredgade. Stadsarkitekten fot.

paa at skabe en virkelig Pladskunst i Danmark, idet dog med Hæder skal nævnes Christian IV's Arbejde med Gammeltorvs Pladsmuligheder. Først havde man tænkt paa at føre den allerede 1669 projekterede Nyhavn Kanal hen foran Charlottenborg og lade den fortsætte i Holmens Kanal. Det blev heldigvis opgivet. Imidlertid fik Ingeniøren Gotfred Hofmann 1680 Ordre til at udarbejde en Plan. Paa det efterhaanden brolagte Torv udsparedes i Midten en oval Plads, der udfyldte næsten hele Torvet, med 4 retvinklede Fremspring markerende Torvets Hovedakser. Denne Plads »Krindsen« skulde beplantes, altsammen »til Stadens Zirats og deres Fornøjelse, som Huse og Gaarde der sammesteds ejer.« 1688 satte Kongen Kronen paa Værket ved at rejse — sin egen — af l'Amoureux udarbejdede Rytterstatue, omgivet af symbolske Figurer. *Denne Statue i Centrum af det beplantede Anlæg blev, hvad den er den Dag i Dag, det midtsamlende Fælles, der holder sammen paa det hele Torv.* Det 17de Aarhundrede, Barokkens Aarhundrede, havde her handlet ud fra sit Ideal — ogsaa i den store Kunst: Centralisation og Orden. Man havde fulgt det mest autoritære Forbillede og gjort som Michel Angelo, da han opstillede Marc Aurels Rytterstatue midt paa Kapitolpladsen i Rom.

Det stod imidlertid Tiden og dens Mænd klart, at til monumental Pladskunst hørte ogsaa Indfatning af Pladsen med en ensartet Bebyggelse og helst med monumentale Bygninger. Man haabede, at Rigets Stormænd her vilde opføre sig statelige »Hoteller«. Det skete ogsaa, omend ingenlunde i det

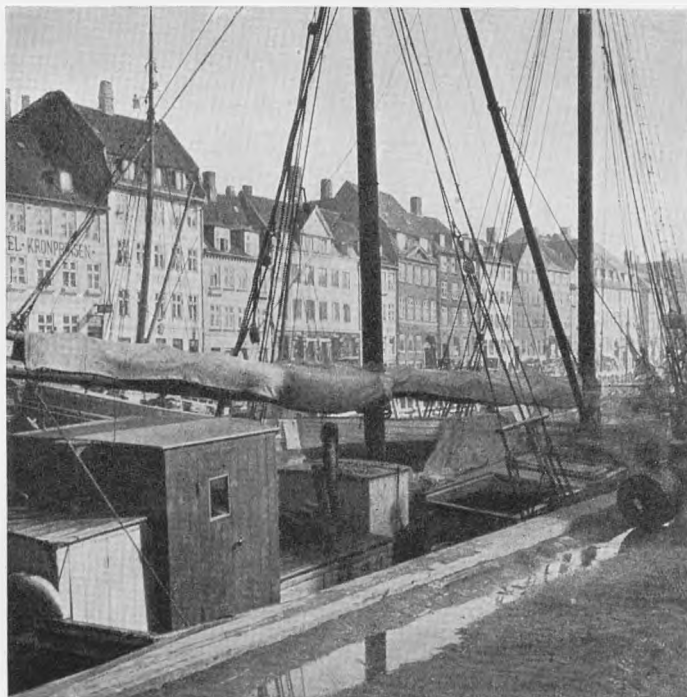

Afb. 52. Kongens Nytorv. Fra nordre Husrække, set mod Gøttersgade.
Stadsarkitekten fot.

ønskede Omfang. Først rejste sig fra 1672 »Hans høje Excellences«, Ulrik Fr. Gyldenløves Palæ (Charlottenborg). Snart efter, i 1680'erne, fulgte Niels Juels (nu Thotts) Palæ, ombygget i 1770'erne, men dermed standsede det foreløbig. Selv havde Christian V opført det brede og drøje Gethus paa Syd-siden af Torvet. Imidlertid havde Kongen, for ikke at naa under et vist Lavmaal af Bebyggelse, resolveret, at ingen maatte bygge Huse ud mod hans nye Torv, uden at de var i to Stokværk, foruden Kælder, og grundmurede ud imod Torvet, og yderligere paabød han tvungen Censur! »Derhos iagt-tages, at samme Huse, saa vidt muligt er, paa een Maner og efter en Byg-ningsmodel efter vor Stadsbygmesters Anledning bygges«. Man forlangte altsaa — saa vidt muligt — Enhed i Pladsbilledet ogsaa fra Arkitekturens Side. Den Type, hvorefter der skulde bygges, var sikkert den dengang saa yndede Kvisthustype.

Op i det 18de Aarh. rejste sig atter nye og ofte statelige Bygninger, denne Gang langs Torvets vestlige Side. Og selv hvor der ikke opførtes store, monumentale Nybygninger, var det gennemgaaende anselige og vel-byggede Huse, hvor saa godt som kun Stands- og Rangpersoner holdt til. I Midten af Aarhundredet opførtes paa Hjørnet Vest for Gethuset Det Kgl. Theater, der satte det monumentale Punktum til denne Side.

Nu er det kun muligt ved Hjælp af gamle Tegninger og Stik at danne

Afb. 53. Nyhavn, set fra Charlottenborgsiden. Stadsarkitekten fot.

sig Indtryk af, hvor smuk og aristokratisk en Plads Kongens Nytorv efterhaanden var blevet. Den paabudte Ensartethed i Bebyggelsen havde det vel vist sig umuligt at overholde. Men i det 18. Aarh. ejede Torvet alligevel en vis arkitektonisk Helhedsstemning. Arkitekturen i Størsteparten af de Bygninger, der indfattede det — store og smaa, offentlige og private — holdtes alle sammen af det korrekte, velordnede, i den enkelte Bygning altid ligevægtige, der er et af Barokkens Stilmærker. De Tilføjelser i Klassicisme, Harsdorff gav denne barokke Plads i to hver for sig fine og noble Bygningsværker som hans eget Hus, bygget op til Charlottenborg, og Erichsens Palæ kunde ikke bryde Stemningen. Dertil er Familieskabet mellem de to Stilarter altfor intimt.

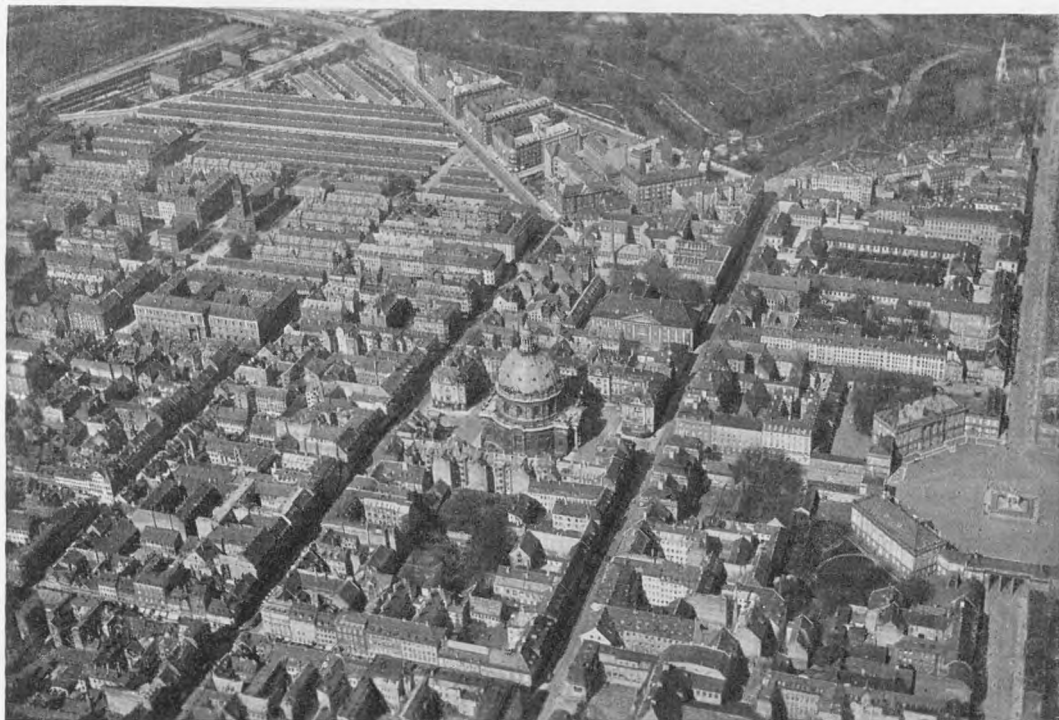
Men alt medens Kongens Nytorv stod i sin Glans, var man begyndt at omkalfatre det og gribe ind i Torvets almindelige Idé. Allerede i det 18de Aarh. fjærnedes Krindsens Beplantninger og kun et snævert Stakitværk blev tilbage. Dette var ikke til Gavn for Pladsbilledet. Paa det store Torv maatte Statuen næsten blive helt borte; derpaa er senere bødet ved Beplantning, og nylig er »Krindsen« genopstaaet i ny Form og af god Virkning.

Det er dog først i sidste Slægtled, Ulykkerne er kommet over Kongens Nytorv, saa det — trods det Faktum, at en stor Plads som denne altid vil imponere, og trods megen udmærket Arkitektur her og der — alligevel har Tilbøjelighed til at falde i Stumper og Stykker. Et for et har gamle Patri-

cierhuse og Palæer maattet vige for Nybygninger, men endnu har man dog et ejendommeligt og i bedste Forstand historisk Arkitekturbillede for sig, naar man lader Øjet følge Bygningsrækken fra Charlottenborg, over Husene i Nyhavn, den Kannevorffske Ejendom og til Thotts Palæ (Afb. 51). Resten af Torvets Indfatning mod Nord og Vest er blevet stærkt forstyrret, stærkest af den store hvide Bygning tæt ved Thotts Palæ — helt ude af Maal med Nabobygningerne. Dette betyder ikke, at der ikke baade her og der ved Nybygninger har vist sig et rigtigt Blik og de rette Bestræbelser for at fastholde en passende Stiltone — som paa Torvets Nordside i anden Ejendom fra St. Kongensgade (Afb. 52). Men altfor mange Muligheder er gaaet i Løbet. Til det gode, der er at sige, hører dog ogsaa Placeringen af Store Nordiskes Bygning i Nyhavns Akse. Det er der monumental Mening i, og det føles rent umiddelbart. Og i Det kgl. Theater har V. Dahlerup og O. Petersen skabt en særdeles god Monumentalbygning, mægtig og drøj, med faste Omrids, meget i Slægt med Barokkens Idealer. Den kan taale at ses paa Afstand. Men i det historisk bestemte Kongens Nytorv virker den nye Teaterbygning som et Fremmedlegeme.

Det brede *Nyhavnsparti* føjer sig naturligt ind i Kongens Nytorv (Afb. 50). Nyhavns nordre Gade ligger i Flugt med Gothersgade og sammen med denne trækker den det længste retlinede Gadestræk op i det gamle København — en snorlige Færdselslinie, der faktisk deler Staden i to Halvdele og saaledes, at alt hvad der ligger Nord for den danner en bymæssig Helhed, medens alt, hvad der ligger Syd for den er delt i de tre indbyrdes meget forskelligartede Omraader: Bispestad, Slotsholm og det her behandlede Omraade.

Det var ogsaa Christian V, der lod Nyhavns Kanal udgrave — en lang Arm, Havnen sendte op mod Byens dengang centraleste Parti. Den fik Gade paa begge Sider, blev altsaa en dobbeltsidet Kanalgade og af ægte hollandsk Slags. Malerisk tager den sig ud, med sine mange, jævne Borgerhuse i Barok og Klassicisme, høje og lave imellem hverandre (Afb. 53). Mest iøjnefaldende er Husrækken paa Solsiden, men ogsaa Charlottenborgsiden har bevaret et Stykke karakteristisk Bebyggelse fra gamle Dage.

NY-KØBENHAVN

Den nordre Halvdel af det gamle København er stort set — Gothersgade og Nyhavnspartiet medindbefattet — blevet til i 17. Aarh. og bærer endnu tydelige Mærker deraf i sine Gadeføringer, der følger Aarhundredets Forkærlighed for det regelmæssige Gadenæt. Der er det borgerlige *Kvarter Vest for Bredgade* og det patricieragtige Kvarter Øst for med Amaliegadekvarteret, ogsaa kaldet *Frederiksstaden* — først endelig udformet i Midten af 18. Aarh. i Frederik V's Dage. Og der er *Bredgade* selv — fornem ved sin relative Bredde og ved sin Bebyggelse med flere gamle Palæer af den monumentale Art. Der er desuden Bydelens allerældste Parti, helt fra 1630erne — det smaaborgerlige *Nyboder*, eller rettere sagt, den Rest deraf, der er blevet tilbage. Alle disse Omraader har — hver for sig — deres egen særprægede Karakter og er indbyrdes vidt forskellige. Endelig ligger, skaaret ud af Bydelens Sider, *Rosenborg Have* med Eksercerplads og Slot i Vest og Henrik Ruses *Kastel* i Nord — værdifulde og mærkelige hver i sin Art. Sidst, i Begyndelsen af 19. Aarh., er den typiske *Parkgade*, Kronprinsessegade kommet til. I Sandhed — Ny-Københavns byarkitektoniske Fysiognomi er broget og afvekslende nok!

Det var Christian IV, der først — og alt fra 1620erne — tumlede med Planer om en mægtig Udvidelse af Staden til denne Side, hvor han allerede havde bygget Rosenborg og anlagt Haven. Han lod en af sine Ingeniører, mulig Hollænderen Abraham de la Haye, udarbejde Udkast til et Centralanlæg med 16 Radialgader ud fra en ottekantet Plads, omtrentlig hvor Marmorkirken nu ligger, og i Nord med en større Skanse, det senere Kastel, til at forsvare Indsejlingen til Havnen. Denne altfor fantastiske og praktisk uigen-nemførlige Bebyggelsesplan blev opgivet og Nyboder paabegyndt efter en anden og enklere Plan, men muligvis ogsaa som Led i et centraliseret By-anlæg. Utvivlsomt skyldes Planen til Nyboder Hans Steenwinkel d. Y.; Bygge-arbejdet paabegyndtes 1631. Den lille Stump Skraagade ved Nyboders Vagt er nu det eneste Minde om dette, dog noget tvivlsomme andet, Centralanlæg. Det endelige Projekt for Ny-Københavns Bebyggelse af 1649 blev adskilligt mere nøgtern, holdt i et ensformigt Skakbrætskema — uden formildende Om-stændigheder i Form af Pladsanlæg og derfor ogsaa uden rumligt udpræget Rythme! Til Gengæld var projekteret et morsomt Kanalsystem, bl. a. med en Kanal ind, hvor nu Fredericiagade løber. Frederik den III's højtbetroede Militæringenjör Axel Urup var Mester for dette Forslag, der nærmest tog Sigte paa at skabe en Havne- og Forretningsby af enkleste Art, beskyttet af et virkeligt Kastel. Da det kom til Stykket, blev det planlagte Skakbræt-mønster ikke helt gennemført — endnu er de to Skraagader, Helsingørgade og St. Strandstræde, Mindelser om ældgamle Vejføringer henover Terrainet; ogsaa Kanalerne faldt bort, og Partiet Øst for Bredgade fik en hel anden An-vendelse end paatænkt, idet Frederik III her senere opførte det lille Sofie Amalienborg Slot til Glæde for sin Gemalinde.

Men stort set er Gadenættet Axel Urups, trods de Forenklinger i det, den vidtberømte Militæringenjör Henrik Ruse foretog i 1660erne, da han byggede nuværende Kastel. Det er de lange, lige Gader: Bredgade, Adel- og Borgergade — med den 1800 anlagte Kronprinsessegade — og Tvær-gaderne vinkelret derpaa, der trækker Hovedlinierne op i den ældre Del af Ny-København. Det gamle Nyboderomraade er efterhaanden blevet omregu-leret i Axel Urups Aand, og det er i samme Aand Kronprinsessegade nu føres igennem det forøvrigt saa ilde medhandlede Nyboderomraade. Sølv-gade kom af Uagtsomhed til at løbe død mod Adelgade — uden Fort-sættelse.

Af *Nyboderomraadet* — Ny-Københavns allerældste Kvarter — er nu kun en lille Del, den nordligste, tilbage, udvidet op mod Kastellet sidst i 18. Aarh. Denne Rest af vor gamle Marineby — et i hele Europa enestaaende Anlæg — er nu helt og holdent præget af 18. Aarh.'s pæne og ordentlige Byggemaade, med Rækkehuse i to Stokværk. Af Christian IV's lave, kun eet

Afb. 55. Parti fra Nyboder. Stadsarkitekten fot.

Stokværk høje Rækkehusbebyggelse staar kun en Stump af Længen ved St. Pouls Kirke tilbage.

Men hvor sober og renlig baade som Arkitektur og som Bybygning er ikke denne lille By — nu klemt inde mellem nyere Bebyggelsers høje Huse, undtagen ud mod Østre Anlæg, hvor Nyboderhusenes beskedne Størrelsesforhold bedre kommer til deres Ret.

Kommer man ind i en af de rigtige Nybodergader og stilfærdigt vandrer fremad mellem gulkalkede Husrækker med Skodde-Vinduerne forneden, vil ingen kunne unddrage sig den særegne Stemning, der slaar En i Møde — en Stemning saa vidt forskellig fra den, der ellers møder os i det gamle København indenfor Voldene. Det kan være Solskin, Graavejr eller ægte dansk Regnvejr — Gadens særegne Karakter fornægter sig ikke, bestemt som den er af mange forskellige Ting, af Gadebredden i Forhold til Hushøjden, af den gennemløbende Taggesims, af Murenes Gule og Tagenes Røde, af Vinduernes lange og rythmiske Rækker. Alt dette giver en følgestrengt gennemført Helhedsvirkning. Det er Ensartetheden i Hustype, i alle arkitektoniske Proportioner, i Farver, der skaber dette stærke, blivende Indtryk, der igen bunder i det menneskelige — Viljen, der har krævet og gennemtvunget Gaden i denne souveræne Form og Skikkelse. Det 17. og 18. Aarh. fordrede jo — som ofte fremhævet — Helhed i Gadebebyggelser.

Gaar man fra Gade til Gade i det endnu urørte Nyboder, baade for-

stærkes og udvides dette første Indtryk. Gentagelsen hamrer det fast, og idet man opdager, at det er en hel lille By, der er gennemført saa disciplinært og ensartet Gade for Gade, vokser i vort Sind Forestillingen om den kongelige Vilje, der i sin Tid rejste Marinefolkene By ved det nære Hav.

Anslaget i hele det endnu staaende Nyboder er Christian IV's og hans Hjelperes: Gadeføringen, de lange smalle Karréer og Ensartetheden i Bebyggelse. Gaderne kan være forandrede — adskillige er, som alt nævnt, fra senere Tider — og alle Husene er, paa et enkelt nær, andre. Men det hele Nyboderanlægs almindelige Karakter er den Dag i Dag præget af System og Principper fra Anlægstiden — den disciplinære Aand er den samme!

I Midten af 19. Aarh. begyndte Nyboders Nedgangstid, indvarslet allerede 1814 med Norges Tab. Ved Bortsalg i Løbet af Aarene 1853-78 afhændedes saameget af de sydlige Karéer, at Nyboders Areal indskrænkedes til mindre end det halve. Det gik derved haardt ud over Christian IV's Anlæg. Istandsættelsesarbejder og Ombygninger af Resten har — som omtalt — næsten helt udslettet det oprindelige. Kun den ofte omtalte Stump af en Længe staar nu tilbage — værdifuld, fordi den bybygningsmæssigt giver os Maalestokken for de første Nyboder. Men, som alt er sagt; Takten, Tonen, Rythmen i det Nyboder af Rækkehuskarakter, der endnu er tilbage — bortset fra de ofte skæmmende graa Nybygninger fra forrige Aarhundrede, skyldes faktisk Christian IV og hans Mænd. Skæbnen har villet, at de Nyboderhuse, der endnu staar, saa alt overvejende er fra Frederik V's og Christian VII's Dage — af den Nethed og Soberhed i Byggemaade, hvormed den klassicistiske Arkitekturretning gav sig Udtryk i det jævne Byggeri. Ikke for intet er Philip de Langes og Harsdorffs Navne knyttede til disse 18. Aarhundredes Huse.

Det mærkelige Kvarter staar endnu blandt os. Idéen i den er Christian IV's og hans Bygmesters, men Idéen er iklædt en Dragt, der er Enevoldstidens, nøjere betegnet Klassicismens. Og rent bortset fra, hvad disse Bygninger yder i boligteknisk Henseende — med den Opdeling af Lejligheder, de i Øjeblikket har — er Nyboders nordlige Del, alt det, der ligger Nord for nuværende Gernersgade, et saa vellykket Stykke Bybygning — historisk og æstesisk lige interessant og ejendommeligt — at der er al Grund til at gøre sig klart, hvad vi her har af Værdier, inden de kastes ud paa Markedet til en mer eller mindre god Forretning.

Nyboder er stærkt præget af sin historiske Oprindelse og Tilblivelses-tidens Idéer om Bybygning. Men det, der byggedes efter Axel Urups — og senere Henrik Ruses Plan — Resten af Kvarteret *Vest for Bredgade* — er langt mere broget og individuelt bestemt. Her er helt anselige Palæer, som Østre Landsrets Bygning og Moltkes, nu Haandværkerforeningens, Palæ paa Hjørnet af Bredgade og Dronningens Tværgade, og der er helt patricier-

Afb. 56. Den tidligere Kaserne i Sølvgade. Hjørnebebyggelse.
Stadsarkitekten fot.

agtige Huse, baade her og der. Men stort set er Bebyggelsen borgerlig i allerhøjeste Grad og bleven til gennem alle Tider ligefra 17 Aarh.'s Midte, stærkt præget den Dag i Dag af Barok og Klassicisme i broget Blanding — Gade op og Gade ned. Denne Del af København, der helt har undgaaet Ildebrande, minder i Byggemaade om den tilsvarende Del af Byen paa den anden Side af Gothersgade. Heller ikke her er Antydning af ensartet gældende Byggeregler; høje og lave Huse staar Side om Side, Kvisthuse og Huse med lave Tage. De kan være ret tarveligt byggede, men der er ogsaa mangfoldige Undtagelser, ikke mindst Huse fra Empiretiden. De høje, spidse, røde Tage hører særlig til i denne Bydel — og ingen Steder ser man saa mange fantasifulde Skorstenspiber som her. Bindingsværket lever frodigt i de overbebyggede Grundes trange Baggaarde, og en vis Form for det maleriske København har her holdt sig mærkelig uantastet.

Bybygningsmæssige Værdier af højere Art fandtes fra først af slet ikke i Forbindelse med disse Gader i et byplanmæssigt højst nøgternt og fantasiløst Kvarter. I 18. Aarh. da Berckentins, nu Odd-Fellow Palæet, opførtes, fik Dronningens Tværgade et smukt Point de vue til denne Side, ligesom Meyns Portindgang til Kongens Have er en god Afslutning paa Gaden til den anden Side. Og helt i Nutiden har St. Pouls Kirken faaet en fortræffelig Beliggenhed for Enden af Adelgade.

Afb. 57. Trekantpladsen mellem Strandstræderne. S. Bengtsson fot.

Værdifulde ved deres Bebyggelse — og i sig selv interessante som Typegader — er *Parkgaderne*: Sølvgade med den høje Mur mod Haven, og Kronprinsessegade med det smukke af Pavilloner afbrudte Gitterværk. De to Parkgader har i forbløffende Grad bevaret deres Beboelseskarakter, og Kronprinsessegade med sine statelige, ofte helt palæagtige Huse, blevne til i Løbet af en kort Aarrække, har en af vor Bys allernobleste Bebyggelser. Der er her, bogstavelig talt, ikke en daarlig Bygning, og ensartede som de enkelte Huse er i Facadekomposition, klæder de hverandre ualmindelig smukt. Skulde et enkelt Hus særligt fremhæves, er det Hjørnehuset mod Gothersgade, et

Afb. 58. St. Annæ Plads. Nordre Husrække. S. Bengtsson fot.

af Københavns mest stilfulde Borgerhuse. En Parkgade med gammel Bebyggelse er ogsaa Toldbodvej, ogsaa den har endnu meget af sin oprindelige Beboelseskarakter i Behold.

Af den lange Gothersgade er Partiet fra Kgs. Nytorv til Kronprinsessegade lidet interessant og kun lidet præget af ældre Arkitektur; bedst er det omtalte Hjørnehus. Men fra Kronprinsessegade bliver den Parkgade, med alle en saadan Gades Egenskaber og nylig er den ved Udvidelsen i Bredde og hegnet mod Haven af Gitterhegnet bleven en af den gamle Bys mest storstilede Gadeanlæg, samtidig med at dens Karakter af Parkgade er øget.

Afb. 59. Parti af Amaliegades nedre Del med Kolonnaden. S. Bengtsson fot.

Af Bygninger af offentlig Art har dette Kvarter kun faa, men til Gen-gæld, lige i Kanten af den gamle Bebyggelse, et saa monumentalt Værk som Jardins Kaserne paa Hjørnet af Sølvgade og Østervold, med det pragtfuldt klarede Hjørneparti — uden Modsigelse den interessanteste Hjørnebebyggelse i det gamle København, baade lukket og aabent paa een Gang (Afb. 56).

Bredgade ligesom deler imellem to Verdener indenfor denne Bydel — en beskeden, smaaborgerlig og en fornem patricieragtig. Selv er den en smuk, i det Store og Hele endnu arkitektonisk værdifuld Gade med ud-mærkede bebyggelsesmæssige Elementer, trods uheldige Moderniseringer baade her og der. Alene det faste Hjørne mod Kongens Nytorv med Thotts Palæ er virkningsfuldt. Længere henne er det Lindencroneske Palæ paa Hjørnet af St. Annæ Plads af lignende Betydning og atter igen det Moltkeske Palæ paa Hjørnet af Dr. Tværgade, ligesom det tidligere Landkadetakademi, nu Østre Landsret, paa Hjørnet af Fredericiagade. Arkitekturen i alle disse Hjørnebygninger er forskellig, men holdt i samme vægtige, store Stil — alle, selv det rococoagtige Lindencroneske Palæ, præget af Barokkens Traditioner. Ene blandt Københavns Gader har denne tilmed en Bebyggelsesform af særlig Festlighed: En Palæbygning med Forplads idet Bygningen er trukket til-

Afb. 6o. Fra Amaliegades øvre Del, set mod Amalienborg Plads. S. Bengtsson fot.

bage for Gadelinien. Det er gennemført paa een Maade i Schimmelmanns Palæ, paa en anden og mere storartet Maade i det tidligere Frederiks Hospital, hvor Forpladsen flankeres af Sidepavillonerne med Langsiden mod Gaden. Dette franske Motiv er ikke blot festligt i sig selv, men virker paa behagelig Maade som en Udvidelse af Gaderummet, og giver, set fra Gaden, altid interessante perspektivistiske Forskydninger.

Motivet kunde, naar det gennemførtes i større Stil og mere konsekvent, skabe den helt palæagtige 18. Aarh.'s Gade, og er der i Bredgade end kun et Par Tilløb hertil, er disse dog saare interessante og vidner højt om det 18. Aarh.'s friske Syn paa Bybygningens æstetiske Muligheder.

Bredgades største Tiltrækning og mest blændende Parti er dog, hvor man pludselig — til den ene Side — har for sig det lukkede Perspektiv med Meldahls Marmorkirke næsten helt udfyldende den lille Ovalplads af samme Arkitekt og — til den anden Side — det aabne Perspektiv: først den korte Frederiksgade, derefter Amalienborg Plads med Rytterstatuen og bag den igen Udsigten ud over Havnen. Atter her møder os et i hele det gamle København enestaaende Bybygningsmotiv — det symmetriske, fast formede Gadeudløb — idet to ensartede, store og sirlige Rococopalæer, det Dehnske og Bernstorffske, pompøse og elegante paa een Gang, flankerer Frederiksgades Udløb

Afb. 61. Amalienborg Plads, set fra Frederiksgade. Stadsarkitekten fot.

i Bredgade, samtidig med, at de støtter Virkningen af Marmorkirken og dens Omgivelser, fordi Meldahl holdt alt her i en Stiltone, der harmonerede med den historisk givne Bebyggelse.

Bredgade er en af Københavns interessante Gader. Den er tillige i Kraft af sin relative Bredde en af de anseligste. Gaar man mod Kongens Nytorv, har man i det skævt beliggende røde Charlottenborg et af de tilfældige Point de vue'er, hvorpaa de ældste Kvarterer i København er saa rige. Til den anden Side — udefter — fanges Blikket af Kastellets træbevoksede Volde — en Gadeafslutning, der i sig selv er uarkitektonisk, men forøvrigt vel kendt fra alle de Gader i det gamle København, der munder ud mod Parker.

Til de helt særprægede Kvarterer, uundværlige for København som Arkitekturby, hører det Omraade af Ny-København, der ligger mellem Bredgade og Toldbodgade. Det er af den langagtige St. Annæ Plads delt i to Dele — et mere jævnt og borgerligt Parti mellem Pladsen og Nyhavn, hvor Bebyggelsens Karakter ikke er meget forskellig fra andre Barok- og Empirepartier i Byen, og saa det højst egenartede Parti Nord for Pladsen — den saakaldte Frederiksstad.

St. Annæ Plads — egentlig en pladsagtig Gade, og derved i sig selv et interessant bybygningsmæssigt Fænomen — skylder sin Bredde en forlængst opfyldt Kanal. Pladsens nordre Væg er mest værdifuld med dens statelige

Afb. 62. Fra Amaliegade. Hjørnet mod Fredericiagade. S. Bengtsson fot.

palægtige Bygninger (Afb. 58). Garnisonskirken, som Frederik IV opførte i Begyndelsen af 18. Aarh. ud mod den da nyanlagte Kanalgade, er uden egentlig Betydning for Pladsens Karakter som Plads, fordi den ligger til en Side, orienteret parallelt med Pladsens Længderetning. Men den enkle lille Kirke hører alligevel med til Pladsen, giver den en vis Pointe, og bag ved den, hvor Strandstræderne løber sammen, er det lille, helt middelalderligt virkende Trekanttorv en hyggelig lille Pladsdannelse af en vis intim Væremåde, forstærket ved et statueprydet Anlæg (Afb. 57).

Frederiksstaden har en overmaade interessant Forhistorie og Historie, som det har sin Betydning at kende noget til, for at man ret kan forstaa det særlige i dens Udformning (Afb. 1, 54, 59—62).

Her laa først det omtalte lille barokke Slot, Sofie Amalienborg. Da det brændte 1689, var det Christian V's Mening at lade den svenske Arkitekt Nikodemus Tessin d. y. paa Tomten opføre et pragtfuldt Slot af store Dimensioner. Det blev ikke til noget, og længe laa den sydlige Del af Omraadet hen udlagt til Have og bag denne en stor Eksercerplads op mod Kastellet og Toldboden. Men langsomt forberedtes det hele store Omraades Tilpasning til en bymæssig Bebyggelse. Nogenlunde samtidig med at den omtalte Kanalgade, nu St. Annæ Plads, var bleven anlagt sidst i 17. Aarh. for at give bekvem Forbindelse ud mod Havnen, var man betænkt paa at realisere en Vejforbindelse langs Kysten i en lige Linie direkte op til Told-

Afb. 63. Kastellet med Omgivelser. Luftfotografi. Flyverkorpsen. Eneret.

boden. Det blev den nuværende Toldbodgade, der først blev færdig 1716. Bag disse Gadereguleringer stod Datidens største Tekniker, Ole Rømer. Omraadet mellem de to Gader — Bredgade og Toldbodgade — blev dog først gjort modent til Bebyggelse i Midten af 18. Aarh., da Frederik V 1749 lod Eigtved udarbejde en Bebyggelsesplan for det store Terrain, en Bebyggelsesplan, der i det store og hele blev fulgt, idet den af Eigtved foreslaede Behandling af den store Centralplads dog blev ændret en Del af Marcus Tuscher.

Eigtved udformede Bebyggelsesplanen til det langstrakte Omraade over et dominerende Gadekryds med Amaliegade som Længdeakse og Frederiksgade som Tværakse. Afgørende for den nye Bebyggelse blev Projekteringen af en 8-kantet Centralplads i selve Gadekrydset, hvortil endvidere kom Projekteringen af en mægtig Kuppelkirke — nu Marmorkirken — i Frederiksgades Forlængelse indefter i Byen. *Derved blev Frederiksstadens Tværakse den egentlige Hovedakse* — den med mest bebyggelsesmæssig Mening, fordi der her er tilstræbt og ogsaa opnaaet en monumental Forbindelse mellem Centralpladsen og et Anlæg udenfor den — her lagt ind i det ældre Kvarter hinsides Bredgade. Derfor skal ogsaa Plads og Kirke helst ses fra Toldbodgade (Afb. 1), allerhelst ude fra Søen, hvor den fulde Virkning af Bebyggelsesplan og Bebyggelse alene gør sig helt gældende efter Arkitektens egentlige

Afb. 64. Fra Kastellet. Hovedgaden, set fra Norgesporten. Stadsarkitekten fot.

Hensigt. Men — som alt omtalt — ogsaa Udsynet fra Kirken er virkningsfuldt, med den gode Placering af Bernstorffs og Dehns Palæer paa hver sin Side af Frederiksgades Udløb i Bredgade. Bag denne vor Enevoldstids mest storslaet løste Bybygningsopgave og ypperligste Pladskunst ligger Traditioner særlig fra fransk Bybygning. Men Gennemførelsen af Bebyggelsen af selve Pladsen og de tilstødende Gader i 1750erne og 1760erne er i de danske Arkitekters Aand, mest Nikolaj Eigtveds, — dog med den vigtige Indskrænkning, at hans Tanke om at omgive Centralpladsen med lighedje Bygninger, blev opgivet. Det var Tuschers Idé med de 4 store Palæer, flankeret af *lavere* Fløje alle endende i *højere* Pavilloner ud imod Gadeudløbene, der blev gennemført. Denne, af Barokken opdyrkede, bevægede Helhedsvirkning var og er Pladsens egentligste og mærkeligste Egenskab som Plads — omend en senere Tid, ved at forhøje Sidefløjene, har givet den en noget anden og mere afdæmpet Rythme!

Men endnu markerer de 4 store Palæer paa mærkbar Vis Pladsens Diagonalakser, og ikke mindst i Udformningen af Palæfacaderne har Eigtved udfoldet sin Kunsts hele Mesterskab. Bag det spillende Liv i Facaderelieffet føler man stadig den faste strænge Komposition med dens klart udtalte horizontale og vertikale Delinger og i Sidefløjene klinger de anslaaede Akkorder dæmpet igen. Men netop det barokrococoagtige i Eigtveds Behandling kræver Solskin over Amalienborgplads. I stærkere Grad end i vore Enkelt-

Afb. 65, 66. Fra Kastelsportene. Stadsarkitekten fot.

Afb. 67, 68. Fra Kastelsportene. Stadsarkitekten fot.

bygninger i samme Manér, spredt ud over hele Byen, føler man her, at denne Art af Facader er født under lysere Himmelstrøg og at de kun rigtig kommer til deres Ret, naar Lys og Skygge faar Lov til at spille deres betagende Spil henover de graa Vægge.

Saa levende og klart udtalt er Rythmen i Amalienborg Plads, forstærket ved Væggenes Given Plads for de 4 Gadeindløb og ved Betoningen af de to Diagonalakser, at man tidlig forstod Værdien af, at disse Aksers fælles Skæringspunkt blev markeret paa tydelig Vis. Her vilde et stort Monument af en eller anden Art virke som det rolige, letopfattelige Midtpunkt. Og Monumentet blev Sallys Rytterstatue af Bydelens Skaber, Frederik V, korrekt efter Anlæggets Idé anbragt i Frederiksgades Retning, vendt imod Hovedaksens Tyngdepunkt, Kuppelkirken. Med denne Statue af Mand og Hest paa høj Sokkel fik Pladsen — og paa en vis Maade hele Kvarteret — sin naturlige Fuldendelse. Senere kom Harsdorffs Kolonnade til — oprindelig opført som Festdekoration og derfor kun i Træ. Forsaavidt er Kolonnaden — vore københavnske Propylæer — lagt ind i Amaliegadeaksen, overflødig, set fra selve Pladsen. Naar den alligevel er os uundværlig, ligger det dels i dens Egen-skønhed og dels i dens store bybygningsmæssige Værdi som Afslutning for Amaliegade, med det smukke Vue ind til Rytterstatuen bagved, der indrammes saa dekorativt af Kolonnadens Søjler.

Baade herved og ved sin stilfulde Rococo- og Empirebebyggelse bliver denne Del af Amaliegade som en Via Triumphalis ind til den straalende skønne Amalienborg Plads. Allerede Gadens Udløb fra St. Annæ Plads giver Optakten; Hjørnerne mod Pladsen markeres af to gode Palæer, det nu helt ombyggede v. Ostenske Palæ paa venstre Haand og det Jegindske paa højre Haand. Af den Ensartethed i Byggemaade, der allerede fra første Færd var til-sigtet i Frederiksstaden og som det tidligt blev overladt Eigtved at tage sig af, er der endnu lykkelige Spor i Kvarterets Gader. Den Regularitet, der var saa stærkt gennemført paa Centralpladsen, skulde føres videre, saavidt det lod sig gøre. Ensartethed i Bebyggelse var jo et gammelt Krav helt fra Renaissance's Dage — som ogsaa Nyboder viser det. Kravet blev dog forstærket i Baroktiden. Ved Kongens Nytorv havde det ikke kunnet gennemføres; end mindre i de ældre Dele af Ny-København og i de Kvarterer, der opførtes efter Branden 1728. Magtmidlerne slog ikke til. Men i Frederiksstaden — i 18. Aarh.'s Midte — blev Kravet ret nøje gennemført. Da var det dertil nødvendige Embedsmaskineri bedre i Orden som ogsaa senere, da store Dele af Byen skulde genopføres efter Branden 1795. Og i Midten af 18. Aarh. havde man bl. a. til sin Raadighed ingen mindre end Eigtved, Byplanens Skaber og Centralpladsens egentlige Arkitekt. Det siger sig selv, at der for Frederiksstaden var udarbejdet et, endda ret snævert, Byggereglement.

Det bærende Princip for Frederiksstaden som kunstnerisk behersket Byorganisme er Datidens. Hver Karré skulde behandles som en samlet Blok,

som de enkelte Bygninger maatte underordne sig. Gaderne, der skar sig ind imellem Blokkene vilde derved faa den krævede Helhedsvirkning, idet samme Gesimshøjde blev overholdt — helst ogsaa samme Etagehøjde — med gennemløbende Gesims over Førstesalens Vinduer — altsammen Egenskaber, der den Dag i Dag præger den ældste Bebyggelse af Amaliegade. Tillige skulde der være stofflig Enhed over Gadebebyggelsen, og man mente bedst at virkeliggøre dette Ideal ved at give Husene graaligt pudsede Facader. Ogsaa dette er den Dag i Dag medbestemmende for Totalindtrykket af Bydelen. En passende Variation i al denne Ensformighed vilde komme af sig selv, i Kraft af Husenes forskellige Antal Fag og de lodrette Opdelinger, den enkelte Bygmester vilde finde for godt at anvende. Ogsaa dette er endnu synligt og mærkbart, særlig i Amaliegade.

Den Del af Gaden, der ligger paa den anden Side af Amalienborgplads, har ved det gamle Frederiks Hospital en lignende festlig Udvidelse med tilbagetrukken Palæbebyggelse som den tilsvarende ud mod Bredgade. Gaden har forøvrigt her faaet en Del moderne Bygninger, men deraf adskillige, der passer særdeles godt ind i den fornemme Stil fra Gadens ældste Tider.

Det maa siges, at Frederiksstaden i det Hele og Store er sluppet godt gennem de snart 200 Aar, den har været til, og at den hævder sig smukt imellem tilsvarende Partier i Europas store Arkitekturbyer.

En Gennemgang af Ny-København vilde ikke være fuldstændig, hvis man ikke medtog denne Bydels to vigtige Elementer: Rosenborg Have med Rosenborg og Randbebyggelsen mod Voldgaden samt Kastellet.

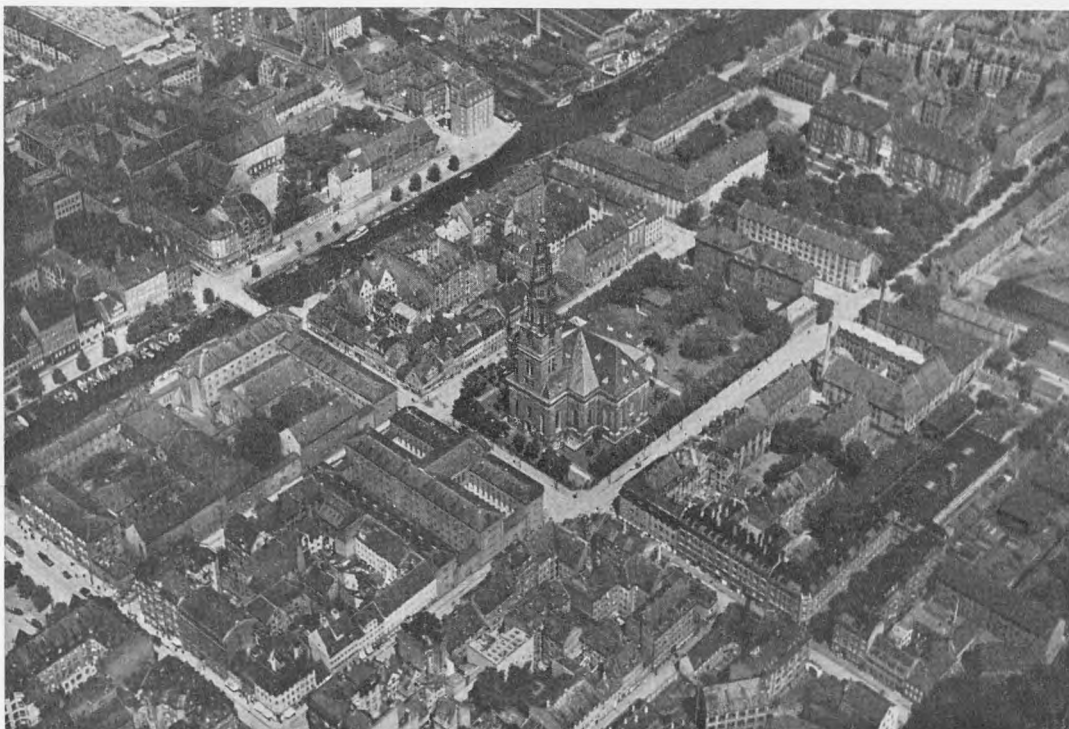
Rosenborg Have er den eneste Park i det gamle København »indenfor Voldene«, men efter sin oprindelige Karakter med de gamle Allébeplantninger af klar Havekarakter. Den har aldrig efter sin Opdeling staaet i nogen som helst Forbindelse med den noget yngre Byplan, ja knapt nok med Slottet, der var en Fæstning og med sine Volde og Grave udgjorde en Helhed for sig selv. Og saaledes er det endnu. Det volder stadig de største Vanskeligheder at faa Haveanlæggets Veje kombineret ind i den omgivende Bebyggelses Trafiklinier og i Akse med en Monumentalbygning som Kunstmusæet. Men alligevel er Haven med det muntre lille Renaissanceslot et overmaade værdifuldt Byelement, trods Vanskeligheder ved at opnaa det store kunstneriske Sammenspil mellem Have og Slot og Have og Omgivelser. Af Randbebyggelsen mod Volden er der særlig Grund til at fremhæve Indgangspartiet, med Kommandantbolig og Porthus og det stejle høje Slot som Baggrund. Om Eksercerpladsen og dens nuværende Tilslutning til Reformert Kirke er allerede talt.

København er i det mærkelige Tilfælde — endnu — at have baade en gammel Marineby, Nyboder, og en gammel Soldaterby, Kastellet, med sine

gamle Indfatninger af Volde, Bastioner og Grave saa nogenlunde i Behold, omend Udenværkerne er bleven stærkt beskaarne (Afb. 63—68).

Kastellet fik sin endelige Form af Henrik Ruse først i 1660erne, umiddelbart efter Københavns Belejring, som et femkantet bastionært Anlæg med »den lange Linie« ud mod Sundet. Kastellet er det concentrerede, sluttede Fortificationsanlæg — Modstykket til Christianshavns Volds Længdeanlæg, men i sin Art et pragtfuldt Stykke Militærarkitektur, hvis Portanlæg er ypperlig Bygningskunst. De stærke brede Former og skarpe Linier i et saadant Kastelsanlæg er ganske vist nu meget mildnede af Bevoksningen, men i den bladløse Aarstid tegner dets rent militære Karakter sig endnu tydeligt for Blikket. Og dette Voldanlæg skærmer den lille Soldaterby, hvis Anlægsform — Byplan — i det væsentlige er Henrik Ruses, omend kun lidt af Bygningerne stammer fra hans Tid. Soldaterbyen er et oplagt Barokanlæg, komponeret over to Akser: Gaden mellem Portene og, vinkelret paa den, Aksen mellem Kirken (oprindelig skulde her have ligget et Slot) og Kommandantboligen (oprindelig skulde her have ligget en Kirke) — begge Byværker afsluttende den aabne Plads, hver til sin Side. Vel har nyere Bygninger ogsaa her grebet forstyrrende ind i den ældre Bebyggelse, der næsten er helt fra 18. Aarh., men de gamle »Stokkes« morsomme provinsielle Bygningstype og den lange Gades Forløb under monumentale Porte med maleriske Vagtpavilloner — alt dette hører kun hjemme i en Soldaterby og er et ægte Stykke militær Bygningskunst. Selve Pladsen er relativ stor i Forhold til Bygningernes Højde, men typisk for lignende Soldaterbyer andetsteds i 17. Aarh.; Vægge i almindelig Forstand mangler, fordi Sidebygningerne vender Gavlene mod Pladsen. Men saadan kan en Plads altsaa ogsaa udformes, omend med en helt anden Virkning end den sædvanlige.

CHRISTIANSHAVN

Til for kort Tid siden laa Christianshavn med sine Kanaler og Kanal-gader hen som noget helt for sig, ikke alene i København, men i hele Danmark. Volde og brede Voldgrave omgiver den ganske vist stadig og slutter den paa gammel Fæstningsmaner af mod Omgivelserne. Men Christianshavns Dage som stille, hollandsk præget By synes talte med en Udvikling, der ser ud til at skulle medføre dens endelige merkantile og trafikmæssige Indlemmelse i Moderbyen. I sin oprindelige Bykærne har den dog endnu fastholdt enkelte Træk helt fra Anlæggelsestiden, skønt meget er forandret gennem Tiderne og til den Dag i Dag, hvor Udvidelsen af Torvegade og Nybygningerne ved Torvet har gjort et saa voldsomt Indgreb i Byorganismen.

Det var Christian IV, der 1617 lod sin Ingeniør Johan Semp udarbejde den endelige Plan til en Fæstnings-, Havne-, Torve- og Kanalby paa den anden Side »Strømmen« — paa Amagers flade Kyst, der endnu delvis var overskyttet af Vand. Det blev en ægte lille Renaissancestad — regulært formet som en Polygon efter de fem Sider af en 8-Kant. Strandgade, der dengang bar sit Navn med Rette, vendte ud mod »Strømmen« og var da kun

Afb. 70. Fra Christianshavn. Overgade o. V. Rolstad fot.

bebygget paa den ene Side. Christianshavn var anlagt efter Skakbrætprincipet, med Torvegade som Hovedakse, om hvilken Byen foldede sig op, ensdannet til begge Sider og med et kvadratisk Centraltorv. Alt dette er italiensk Paavirkning. Paa tværs gennemskæres den nye By af en Kanal, med Gader paa begge Sider. Og udenom rejste sig Voldene med deres Bastioner og med foranliggende Grav.

Dette klare og faste Anlæg er i Tidernes Løb bleven en Del udvisket. Langsomt opfyldtes og bebyggedes Terrainet ud mod Havneløbet. Frederik III udvidede Byanlægget mod Syd med en ny Befæstningslinie i Flugt med den nye Vestervold bag Stormgadekvarteret. Terrainet Nord for opfyldtes Tid efter anden til Udnyttelse paa forskellig Vis og strækker sig nu, med Orlogsværftet, helt til Batteriet Sixtus, omgivet af Christian V's vældige Befæstningsanlæg. Orlogsværftet paa Nyholm blev i Midten af 18. Aarh. bygget som en regulær lille By for sig og som et gennemført Barokanlæg. I Bebyg-

Afb. 71. Fra Christianshavn. Gaardinteriør med Udsigt til Christianskirken. Rolstad fot.

gelsen af selve Christianshavns gamle Bykærne skete alt i 18. Aarh. den beklagelige Ting, at den ene Side af Torvet blev bebygget, saa det helt mistede sin Renaissancekarakter af symmetrisk Plads, med Hovedtrafikken trukket lige over efter Midtaksen. Christianshavns Kirke, som det fra først af var Meningen skulde ligge ud mod Torvet — efter Renaissancens bedste Mønstre — flyttede man rundt med, indtil Christian V lod sin Generalbygmester Lambert v. Haven bygge Frelzers Kirke — Byens mest monumentale Kirkebygning, temmelig afsides paa en af Karrégrundene (Afb. 69). —

Af Christian IV's Christianshavn er der, sandt at sige, kun Gadenettet med Kanalgaderne, samt noget af Voldpartiet ud mod Amagersiden tilbage. Dertil kommer de Huse i Strandgade, der endnu stammer fra hans Tid. Men alene Gadenettet er saa meget, at det, alle Moderniseringer til Trods, dog i nogen Grad er betegnende for Bydelen. Wildersgade har stadig Karakter af Baggade fra den Tid, da Storkøbmænd i Overgaden neden Vandet og i

Strandgade lossede og ladede Skibe, dels i Kanalen, dels ved Skibbroerne i Havnen. Og selve Kanalen tjener endnu Skibsfarten; stadig staar Pakhuse som Vidnesbyrd om dens oprindelige Bestemmelse. Endelig har Christianshavn ene tilbage en ellers totalt forsvunden Gadetype, Voldgaden — denne saa hyggelige Gade med den grønne Voldskrænt udenfor Husenes Vinduer; det er den af Fæstningsbyen bestemte særlige Gadeform. Men det skal straks siges, at det kun er sørgelige Rester af Voldgader, der nu er tilbage.

Virkelige Berigelser er kommet til i 18. Aarh. — det Aarh., der havde mest Sans for det æstetiske i Bybygning. For Strandgade var Opførelsen af Christianskirken for Enden af Gaden en stor Vinding og denne Kirke og Thuras Spir paa Frelzers Kirke pryder festligt Byens Silhuet.

Man behøver ikke at kende meget til Christianshavn for at forstaa, at den solide og værdige Bebyggelse fra gamle Dage holder til i Partiet mellem Kanalgaderne og Havnen. Strandgade er vel nok Københavns mest historiske Gade, fordi den har Bygninger fra næsten alle Arkitekturperioder helt fra Christian IV's Dage og lige til Nutiden. Det er tillige en Gade, hvor det koloristiske Element gør sig stærkt gældende, fordi Husene her staar røde i Murstensens naturlige Farve eller pudsede graat i graat eller bemalede i forskellige Farver. Men Christianshavns mærkeligste Parti var og er endnu — omend kun for Dele af det — Kanalpartiet med de gamle Huse, nogle af københavnske Borgerhuses sædvanlige Karakter, i Rococo eller Empire, andre fornemme i Stil og fornemme ved deres Størrelse. Men de taaler ikke Bygninger i saa store Dimensioner og Forhold som de sidst opførte ved Torvet.

Og dog — ved Sommertid, naar Træerne staar grønne, naar Kanalens Vandspejl og de graalige Huses fintdelte Facader lyser i Solen, er der over den nedre Del af Overgaden oven Vandet den stærke Stemning af gammel Bykultur, der altid var Christianshavns største Klenodie (Afb. 70).

En Egenskab — i vore Dage en meget sjælden — har Christianhavn som Stad. Den kan overskues som en sluttet Bebyggelse — glider ikke, som moderne Byer ellers, gradvis over i det omgivende Land. Det skyldes først, at det er en Søstad, der tegner sig som en bymæssig Helhed, set fra Havnen — men dernæst og stærkest viser det sig deri, at den stadig for Øjet fungerer som Fæstningsby, bredt skilt fra Amagers øvrige Bebyggelse. Navnlig det sidste Forhold er afgørende. Set fra den anden Side af Gravene rejser Husene sig bag Voldenes Træer som en samlet Klump med blaa og røde Tage, over hvilke de to glimtende Kirkespir knejser, — som de altid har gjort det. Derved bliver Christianshavn os værdifuld paa egen Maade; thi dette Syn er saa sjældent, at det her til Lands kun har noget tilsvarende i Fredericia, set fra Landsiden.

DET GAMLE KØBENHAVNS FREMTID SOM HISTORISK BESTEMT ARKITEKTURBY

Gennemgangen af det gamle, historiske København er til Ende! Men tilbage staar stadig det store Spørgsmaal: Hvordan vil dette København kunne bevare de bybygningsmæssige og arkitektoniske Værdier, det endnu har tilbage, og som det ikke kan undvære, hvis det stadig skal bevare sit Ry som Arkitekturby? Bag dette Spørgsmaal rejser sig et andet: *Er hele det gamle København lige værdifuldt, eller er der kun visse Omraader, det er nødvendigt at bevare og frede om*, og som Bystyre og Borgere — helst i Fællesskab — bør være enige om at bibeholde?

Som hele denne Gennemgang af det historiske København er lagt an, vil Besvarelsen i mindre Grad beskæftige sig med de enkelte Bygninger, disse være nu offentlige eller halvoffentlige Monumentalbygninger eller Privatbygninger. Besvarelsen vil fortrinsvis have for Øje de store Helheder — Gader, Kvarterer eller Dele af Kvarterer. Thi det er i eminent Grad dem, det kommer an paa. Det er dem, der er bestemmende for det gamle Københavns Karakter som en By i dette Land og paa disse Breddegrader, med

alle de specielle historiske Forudsætninger, der nu engang er det gamle Københavns. Det er i disse Helheder og Samspillet mellem dem, Stedets Genius lever!

En saadan Betragtning betyder ikke paa nogen Maade en Tilsidesættelse eller Undervurdering af de mangfoldige skønne og markante Enkelbygninger fra Fortiden — tværtimod! Det er jo disse Enkelbygninger tilsammen, der giver Gaden, Kvarteret og Byen dens arkitektoniske Særpræg og Egenart. Og der er iblandt disse atter nogle — baade Monumentalbygninger og Privathuse — der i ganske særlig Grad er med til at markere Gaden, Pladsen, Kvarteret og Byen og binder de maaske mindre bemærkelsesværdige Nabo- og Genbobygninger sammen med sig til bybygningsmæssige Helheder.

Slige mere fremragende Bygninger, hvis arkitektoniske og historiske Værdi er betydelig nok dertil, er — fraregnet Kirkerne, der er værnede paa anden Maade — fredede ifølge Fredningsloven af 1918 og derved skulde der være opnaaet visse faste Holdepunkter for et Værn af det gamle Københavns Skønhedsværdier. Men — for at gentage det — det er til syvende og sidst Helhederne, det kommer an paa, og ved sidste Revision af Fredningslisterne er det da ogsaa visse særlig værdifulde Strøg, man har samlet sig om, idet man har undladt Fredning af adskillige i for sig gode Bygninger, men saa isole-rede i Forhold til Omgivelserne, at Betydningen af en Fredning er omdis-putabel. Selvsagt har ikke alle gode Bygninger i de mere særprægede Kvar-terer kunnet fredes. Det er disse, der naturligt falder ind under Foreningen til gamle Bygningers Bevaring.

I hele den civiliserede Verden beskæftiger man sig for Tiden med et alvorligt Problem — de gamle historiske Byer og de moderne Krav til en By. Alle Kongresser om Arkitektur og Bybygning har Problemet paa deres Program. Utallige Skrifter og Tidsskrift- og Avisartikler behandler det, og ogsaa i de skandinaviske Lande er Problemet sat paa Dagsordenen. Ingen Kulturnation kan komme uden om det!

De Krav, der i vor Tid stilles til de gamle historiske Byer, er mange, de er strenge og de presser haardt paa, hvadenten Byen hedder København, Paris, Nürnberg eller Rom — eller den hedder Aalborg, Pienza, Tangermünde, Vienne. Kravene er stort set de samme; de gaar ud paa bedre Tra-fiklinier end de gamle, ofte snævert bebyggede Byer byder paa, større Rumme-lighed i Gaderne, Plads til større Forretningsbygninger af speciel Byggemaade — og sidst, men ikke mindst, forlanges bedre hygiejniske Forhold, i Pagt med moderne Boligidealer. Det er Krav, der gaar ud paa at skabe bedre Vilkaar for den enkelte driftige Borger og samtidig for hele Bysamfundet, at det bedre kan røre sig, arbejde og trives.

Og alt dette er jo saare godt! man vil fastholde og helst udvikle den samlede Byorganisme som et Redskab for det levende Liv. Om det beret-tigede i dette Synspunkt er da ogsaa alle forstandige Mennesker enige.

Men ligesaa enige bør man være om, at dette Synspunkt rummer en overmaade stor Fare for de arkitektoniske og historiske Værdier, der er knyttet til eller kan være knyttet til en By og dens historiske Bygninger — baade til dem af høj kunstnerisk Værdi, skabt af tidligere Tiders store Bygmestre, og til de mange, der vel er af jævne Skønhed, men i Kraft af deres arkitektoniske Karakter og historiske Stemning betegnende netop for vedkommende By. Nutidens revolutionerende Omdannelse af det bestaaende Samfund indenfor snart sagt alle dets Ytringsformer — ogsaa Byggemaader og Byggeskik — har jo forlængst fremkaldt en Modbevægelse. Midt under den borgerlige Kulturs Opløsning — Tidens mærkeligste Fænomen — har man fra mange Sider, ogsaa her i Danmark, søgt Holdepunkter for Nutiden og Vejledning for Fremtiden ved at rette sin Opmærksomhed mod det historisk Givne. Hjemstavnsbevægelsen, der gaar sin Sejersgang over alle Lande, er eet blandt mange Vidnesbyrd derom.

Ogsaa Bygningskunstens Værker hører til det historisk Givne, man i stigende Grad fæster sig ved. Man har ligesom bedre faaet Øje for den gamle Bygningskunsts arkitektoniske og menneskelige Værdier — samtidig med at de samme Mennesker, der har Følelse for og Forstaaelse af gammel Arkitektur, meget vel kan forstaa og føle med Bestræbelserne for at give vor egen Tid arkitektonisk Form. Nutidens Mennesker kan være uenige om, hvilket af det gamle de sætter mest Pris paa. Hver Stilart har sine Tilbedere, og indenfor hver Stilart har hver sine Yndlingsbygninger. Men man begynder ogsaa at interessere sig for Helheder, synes bedre om visse Gader og Pladser end om andre. Det er i al Fald en Kendsgerning, at stadig flere føler og forstaaer Værdierne i Byskønhed fra ældre Tider — ikke alene ud fra æstetiske Synspunkter, men ud fra rent menneskelige. Thi det er jo saaledes, at Fortidens Mindesmærker bestandig erindrer os om, at der har været Mennesker »paa Bjerget« før os selv, og befæster og styrker os i den sunde Følelse af at være Led i det forbindende og fortsættende i vort Lands og vor Bys Historie. Og et Moment til gør sig gældende, omend ubevidst. Det er Angsten — Angsten for at vi selv og vore Børn en skønne Dag skal staa underlig forudsætningsløse i den løbende Tid.

Og nu, det gamle, historiske København!

Ogsaa det er netop i disse Aar, og vel endnu mere i Fremtiden, udsat for bybygningsmæssige Revolutioner og dermed følgende Tilintetgørelse af megen — ogsaa megen god, gammel Arkitektur.

Der ses her bort fra, hvad der kan gøres for at bevare den enkelte værdifulde Bygning, dels gennem Fredningsloven, dels gennem det Arbejde, Foreningen til gamle Bygningers Bevaring kan udrette. Hovedproblemet er, som ofte fremhævet, hvorledes man bevarer den historisk givne Karakter i de Omraader af det gamle København, der *endnu* betyder noget for Byen som Arkitekturby, og hvor Byggemaaden tillige er saa *solid* og de *boligmæssige*

Forhold saa tilfredsstillende, eller ved en Sanering *kan* blive det, at det, *folkehygiejnisk set*, er forsvarligt at arbejde for Bevaringen af disse Omraader.

Saaledes som Forholdene har udviklet sig, maa Arbejdet samle sig om følgende *større Enheder* — i Overensstemmelse med, hvad foran er udviklet.

Slotsholmen med Kanalgaderne udenom selve Slotsholmen.

Det klassicistiske Kvarter mellem Raadhusstræde og Hyskenstræde.

Frederiksstaden.

Nyboder.

Af *mindre Helheder* bør Bestræbelserne — og ligeledes i Overensstemmelse med det foran udviklede — gaa ud paa at fastholde Karakteren af saadanne *Pladsdannelser*, hvor der endnu er Værdier at bevare. Desuden bør Bestræbelserne rettes mod Gader som *Nørregade, Nyhavn, St. Kannikestræde* og *Kronprinsessegade*, samt *Strandgade* og *Kanalgaderne paa Christianshavn*.

Naar Talen her er om Bevaring af de nævnte større eller mindre Helheder, er det jo ikke saaledes at forstaa, at der overhovedet ikke maa bygges Nyt. Det gælder om ikke at slaa det givne Helhedspræg brutalt i Stykker, som det er sket paa Gl. Torv, og det burde derfor være en Forudsætning, at hvor der nødvendigvis skal opføres nye Bygninger, skal de respektere Gadens og Kvarterets hævdvundne Karakter. Der er da ogsaa i det foregaaende lejlighedsvis gjort opmærksom paa, at Bygherrer og deres Arkitekter har forstaaet dette og skabt fuldt moderne Bygninger, samtidig med, at slige nyopførte Bygninger paa den smukkeste Maade glider ind i den givne Helhed. Der er jo Steder nok — og da først og fremmest »udenfor Voldene« — hvor den moderne, eksperimenterende Arkitektur kan udfolde sig.

Om Byens Borgere og Bystyret under en eller anden Form kunde finde hinanden i fælles Følelse af Ansvar overfor Opretholdelsen af Byens Arv af arkitektonisk og bymæssig Skønhed, vil København ogsaa i Fremtiden kunne hævde sig som Arkitekturby af europæisk Rang.

Ret beset er det hele, her fremsatte Problem en Byplanopgave, som Bystyre og Borgere kun vil kunne løse tilfredsstillende i Forening!

Allerførst kræves en paa Bystyrets Initiativ foretagen orienterende, rationel Oversigt over Problemet — hvorledes det stiller sig i Praksis, Ejendom for Ejendom, Gade for Gade, Plads for Plads.

Konsekvensen heraf maa atter blive Oprettelsen af et i nøje Forbindelse med Bystyret staaende raadgivende og vejledende Organ, hvis Opgave skal være i det enkelte Byggetilfælde at bistaa Bygherren og hans Arkitekt med den baade historisk og praktisk set bedst mulige Løsning.

Thi Maalet er jo ikke af det gamle København at skabe et historisk Genfærd, men en levende og levedygtig By.